

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ELEŞTİREL DÜŞÜNCENİN KAZANDIRILMASI AÇISINDAN MEB 1936-1960
ARASI İLKOKUL VE ORTAOKUL TÜRKÇE OKUMA KİTAPLARININ TARİHİ
SEYRİ VE GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ**

Ayşenur ELHAN
ORCID: 0000-0003-1448-6024

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER
ORCID: 0000-0003-2689-2599

Konya – 2023

ÖN SÖZ

Bilginin hızla geliştiği günümüz dünyasında eleştirel düşünme becerisinin önemi gün geçtikçe artmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyada eleştirel düşüncenin önemi üzerinde durulmuştur. Eleştirel düşüncenin önemi arttıkça dünyayı eleştirel biçimde algılayan; yorum, analiz, sınıflandırma, karşılaştırma yapabilen bireyler yetiştirmeye yönelik çalışmalar da hız kazanmıştır. Hem ders kitaplarında hem de çocuklara yönelik diğer eserlerde onlara eleştirel düşünme alışkanlığını kazandırmak için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye’de söz konusu çalışma ve düzenlemelerin özellikle 2000’li yılların başında yapılmaya başladığını söylemek mümkündür. Fakat bilinçli ya da sistemli şekilde olmasa da önceki dönemlerde de eleştirel düşünce mevcuttur. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de yeni rejimle birlikte yeni bir insan tipinin yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Millî ve manevî değerlere sahip olmanın yanında dünyayı akıyla algılayan, çıkarım becerisi gelişmiş, sorgulamaktan çekinmeyen bu yeni insan tipinin yetiştirilebilmesi için eleştirel düşünme alışkanlığının öğrencilere aktarılması gerektiği açıktır.

Çalışmada, 1936-1960 yılları arasında MEB’de okutulan Türkçe okuma kitaplarında öğrencilerde eleştirel düşünce oluşturmaya yönelik unsurları değerlendirilmek ve bu sayede Türkiye’de millî eğitimin eleştirel düşünceye yönelik uygulamalarının tarihsel bir düzlemde incelenmesine katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışma gerekli literatür araştırması yapıldıktan sonra; giriş, alan yazın, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler olmak üzere beş bölüm olarak düzenlenmiştir.

Giriş bölümünde çalışmanın problem durumu, amacı, yöntemi, sınırlılıkları, varsayımlar ve çalışmaya kaynaklık eden temel kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

Alan Yazın bölümünde ise eleştirel düşünce ve değerler eğitiminin önemi, tanımı, tarihi seyri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde çalışma hazırlanırken kullanılan yöntem anlatılmıştır.

Bulgular bölümünde; metinler yaş gruplarına (sınıflara) göre ayrılarak eleştirel düşünce geliştirmeye yönelik cümleler tespit edilmiş, söz konusu cümleler bütüncül olarak nitelik ve nicelik açısından incelenmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında yapılan çalışmada ulaşılan sonuçlar anlatılmış ve bu sonuçların ışığında öneriler sunulmuştur.

Çalışma süresince benden desteğini esirgemeyen değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Gülsün Koçer'e ve Prof. Dr. Derya Yıldız'a ayrıca çalışmanın her aşamasında benden manevî desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Ayşenur ELHAN

Haziran 2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	v
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	3
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Sayıtlar	5
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Tanımlar	6
2. ALAN YAZINI	13
3. YÖNTEM	16
3.1. Araştırmanın Modeli	16
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme	16
3.3. Veri Toplama Araç ve/veya Teknikleri.....	17
3.4. Verilerin Toplanması.....	17
3.5. Verilerin Çözümlemesi	18
4. BULGULAR	19
4.1 Eleştirel Düşünce.....	25
4.1.1 İlkokul birinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	25
4.1.2 İlkokul ikinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	31
4.1.3 İlkokul üçüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	3736
4.1.4 İlkokul dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	44
4.1.5 İlkokul beşinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	56
4.1.6 Ortaokul birinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	65
4.1.7 Ortaokul ikinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce.....	6968
4.1.8 Ortaokul üçüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce	74
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	83
5.1. Tartışma.....	84
5.2. Sonuç.....	87
5.3. Öneriler.....	8887
KAYNAKLAR	8988
EKLER	9190

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Eleştirel Düşüncenin Kazandırılması Açısından MEB 1936-1960 Arası İlkokul ve Ortaokul Türkçe Okuma Kitaplarının Tarihi Seyri ve Gelişiminin İncelenmesi başlıklı tez çalışmamın toplam **98** sayfalık kısmına ilişkin, 22/06/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%4** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

23/06/2023

Ayşenur ELHAN

Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

23/06/2023

Ayşenur ELHAN

Kısaltmalar

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

APA: American Psychological Association

TDK: Türk Dil Kurumu

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

ELEŞTİREL DÜŞÜNENİN KAZANDIRILMASI AÇISINDAN MEB 1936-1960 ARASI İLKOKUL VE ORTAOKUL TÜRKÇE OKUMA KİTAPLARININ TARİHİ SEYRİ VE GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ

Ayşenur ELHAN

Çalışma, eleştirel düşüncenin 1936-1960 yılları arasında ilkököl ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarındaki varlığı, konumu ve değeri hakkındadır.

Eleştirel düşünme, ilkökolden itibaren öğrenciye kazandırılması gereken bir yetidir. 1936 sonrası seçilen MEB Türkçe Okuma kitaplarında yer verilen metinlerin eleştirel düşüncenin geliştirilmesine katkısı araştırılmıştır. Çalışma ile bundan sonra yapılacak araştırmalara yol gösterici olması hedeflenmiştir. 1960 yılından sonra yurtdışında ve 2005 sonrası da ülkemizde etkili olan eleştirel düşünmeye yönelik araştırmaların daha eski yıllarda ders kitaplarında var olup olmadığının incelenmesi ile eleştirel düşüncenin dün, bugün ve geleceği tespit edilmek istenmiştir.

1936-1960 yılları arasından MEB bakanlığı bünyesinde ilkököl ve ortaokul Okuma kitaplarında bulunan eleştirel düşünmeyi destekleyen örnekler eleştirel düşünmenin; sorgulama, analiz etme, sınıflandırma, değerlendirme, çıkarım yapma, karşılaştırma ve yorumlama alt becerilerine göre sınıflandırılıp bir değerlendirme yapılmıştır.

Yapılan değerlendirmede ilköğretim kademesinde eleştirel düşüncenin çeşitli sorularla öğrenciye kazandırılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu soruların bir kısmının cevabı doğrudan metinde yer alırken, bir kısmı için öğrencinin metinden çıkarım yapması, bazıları içinse kendi deneyimlerini kullanması hedeflenmiştir. Ortaöğretim kitaplarında ise beklenenin aksine eleştirel düşünceye yönelik çalışmaların son derece az olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: MEB, Türkçe ders kitabı, 1936-1960, Eleştirel düşünce, Eleştirel bakış açısı

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Turkish and Social Sciences Education
Turkish Language and Literature Education Program
Master Thesis

INVESTIGATION OF THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL TURKISH READING BOOKS IN THE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION BETWEEN 1936-1960 IN TERMS OF GAINING CRITICAL THINKING

Ayşenur ELHAN

The study focuses on the presence, position, and value of critical thinking in Turkish reading textbooks for primary and middle school students between 1936 and 1960. Critical thinking is an essential skill that should be fostered in students from primary school onwards. The contribution of the selected texts included in the Ministry of National Education (MEB) Turkish reading textbooks after 1936 to the development of critical thinking has been investigated. The aim of the study is to provide guidance for future research. It seeks to examine whether critical thinking was present in textbooks in earlier years, both domestically after 1960 and internationally, where research on critical thinking has been influential since 2005, in order to determine the past, present, and future of critical thinking.

Examples supporting critical thinking found in primary and middle school reading textbooks within the MEB between 1936 and 1960 were classified and evaluated based on the sub-skills of critical thinking, such as questioning, analyzing, classifying, evaluating, drawing inferences, comparing, and interpreting

The evaluation revealed that critical thinking was attempted to be instilled in students through various questions at the primary education level. While some of these questions had direct answers in the text, others required students to make inferences or draw on their own experiences. However, it was observed that there was a significant lack of focus on critical thinking in the high school textbooks, contrary to expectations.

Keywords: MEB, Turkish textbook, 1936-1960, Critical Thinking, Critical perspective

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Bilginin hızla üretildiği ve yayıldığı günümüz dünyasında elde edilen bilgilerin doğruluğunu tespit edebilmek en önemli konulardan biri hâline gelmiştir. Hayatın vazgeçilmez bir parçası olan internet ortamı, karalama kampanyaları, yalan haberler ve linç kültürü gibi olumsuz etkilerle doludur. Bu durum; analiz, sorgulama, yorumlama, sentezleme gibi bilgi güvenilirliğini tespit etmede hayati öneme sahip becerilerin hem bireylerin kendi yaşamlarında hem de demokratik toplumların adalet anlayışında önemini arttırmıştır. Bu nedenle bireylerin düşünme becerilerini etkin şekilde kullanması, üzerinde en çok durulan konulardan biri haline gelmiştir.

Bugün eğitim-öğretim müfredatlarında, öğrencilere eleştirel düşünce kazandırmak temel amaçlar arasındadır. Araştırmada, önceki dönemlerde de eleştirel düşünceye yönelik uygulamalar yapılmış mıdır? Yapılmışsa ne kadar ve ne amaçla yapılmıştır? Sorularına cevap aranacaktır.

Çalışmada MEB’de 1936-1960 yılları arasında okutulan Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşünce incelenmiştir. Ankara’da yer alan, “Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi” içerisinde bulunan dokuz tane Türkçe Okuma kitabına ulaşılmıştır. Aynı nüshanın tıpkıbasım yapılarak farklı yıllarda kullanıldığı görülmüştür. Farklı tarihlerde kullanılan tıpkıbasım okuma kitaplarının tek nüshası incelenmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısmında farklı yıllara ait nüshalar hakkında bilgi verilecektir.

Çalışma kapsamında, incelenen kitaplar şunlardır:

1. Okuma Kitabı 1. Sınıf (1944)
2. Okuma Kitabı 2. Sınıf (1944)
3. Okuma Kitabı 3. Sınıf (1945)
4. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1937)
5. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1960)
6. Okuma Kitabı 5. Sınıf (1946)

7. Okuma Kitabı Ortaokul 1. Sınıf (1938)
8. Okuma Kitabı Ortaokul 2. Sınıf (1937)
9. Okuma Kitabı Ortaokul 3. Sınıf (1936)

Türkçe Okuma kitabı 1. ve 2. Sınıf aynı yıl basılmıştır. Ayrıca 4. sınıf ve ortaokul 2. sınıf kitaplarının da basım yılı aynıdır. Bulgular kısmında bu kitaplar incelenirken kaynakçada karışmaması için yayın yıllarının yanına harflendirme yapılmıştır.

Türkçe Okuma kitaplarının incelendiği bu çalışmada, edebî metinlerin eleştirel düşünce gelişiminde önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Edebî metinlerdeki karakterlerin kararları ve davranışları üzerine yapılan analizler, öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede etkili bir yöntem sunmaktadır. Bu analizler sayesinde öğrenciler, metinlerdeki karakterleri tanıyarak ve onların davranışlarının nedenlerini sorgulayarak eleştirel düşünme becerilerini geliştirebileceklerdir. Ayrıca, edebî metinlerde farklı karakterler aracılığıyla birçok düşünce ve fikir ele alınabilir. Böylece okuyuculara çeşitli bakış açılarını benimseyerek dünyayı daha geniş bir perspektiften görebilme imkânı sunulur. Eleştirel düşünceye dayalı konuların ele alındığı Türkçe Okuma metinleri, okuyucuların hayatlarına önemli katkılar sağlama potansiyeline sahiptir. Bu sebeple, bu çalışmada Türkçe Okuma metinlerine odaklanılarak bu fikirler üzerinde çalışılmıştır.

MEB’de 1940 yılından sonra yeni program 2004-2005 yılında yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanmıştır. Bu program ile geleneksel yöntemler bırakılarak yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım öğrencilerin bilgiye yaklaşımını değiştirmiştir. Geleneksel yöntemlerle hazırlanan 1936-1960 yılları MEB ders kitaplarında öğrencilere eleştirel düşünce kazandırma öncelikli amaçlardan değildir. Çalışmada, 1936-1960 yılları arasında ilkököl ve ortaokul okuma kitaplarında yer alan metinlerde eleştirel düşünce konusu ele alınmıştır. İncelenen tarih aralığı Cumhuriyetin ilk yıllarıdır. Rejimin değişmesiyle birlikte yeni rejimin gereklerine uygun sadece haklarını ve sorumluluklarını bilen değil aynı zamanda yorum, çıkarım, sorgulama da yapabilecek yeni insan tipine ihtiyaç duyulmuştur. Yanı sıra o dönem öğrenciler için hazırlanan kitaplarda söz konusu becerileri geliştirmeye yönelik uygulamalar olması beklenir. Çalışmada, bu tarih aralığında öğrencilere Türkçe Okuma metinleriyle hangi becerilerin kazandırılmak istendiği incelenmiştir.

Çalışmada incelenen kitaplar ve metinlerin bugün içerisinde bulunan eleştirel düşünme becerilerinin çıkış noktası olarak değerlendirildiğinde büyük önem arz ettiği görülür. Günümüz eleştirel düşünce sistemine hangi yollardan ve ne şekilde ulaşıldığını anlamak için 1936-1960 tarihlerini kapsayan bir inceleme yapılması gereklidir. Eleştirel düşüncenin 1936-1960 yılları arasında MEB’de okutulan Türkçe Okuma kitaplarındaki varlığı ya da yokluğuna dair bir çıkarım yapılabilmesi için bu çalışma önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma nihayetinde, Türkçe ders kitaplarında eleştirel düşünmenin varlığı konularında çalışma yapacak araştırmacılar için bir başlangıç noktası belirlemede önemli bir kaynak olacaktır.

Çalışmada 9 adet Türkçe Okuma kitabı içerisinde bulunan 545 metinde eleştirel düşüncenin varlığı konusu incelenmiştir. Eleştirel düşünmenin yer aldığı tüm örneklere çalışma içerisinde yer verilmiştir. Metinler eleştirel düşüncenin yedi alt becerisi üzerinden değerlendirilmiştir:

1. Sorgulama
2. Sınıflandırma
3. Karşılaştırma
4. Analiz etme
5. Yorumlama
6. Değerlendirme
7. Çıkarım yapma

Çalışmada, 1936-1960 arasında MEB’de okutulan Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşünce var mı, varsa yeterli mi sorularına cevap aranmıştır.

1.1. Problem Durumu

Bilginin çoğalması ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması bilginin doğasında birçok çeşitlenmenin olmasına neden olmuştur. Edebî metinlerin, eleştirel düşünceye katkısının incelenmesinin yanı sıra öğrencilerin eleştirel düşünme becerisinin edebî metinlerle ilişkisini incelemek zorunlu hâle gelmiştir. Çeşitli edebî metinlerden parçalar alınarak oluşturulan Türkçe Okuma kitapları, birçok farklı metni ihtiva etmesi açısından önemlidir.

Teknolojinin gelişmesi ile doğru orantılı olarak bilginin ulaşılabilirliğinin yanı sıra bilgi kirliliği ve kavramsal yanılgılar da ortaya çıkmıştır. Yanı sıra farklı bakış açılarını tanıyıp eleştirel bir tutumla inceleyebilmek genç yaştan itibaren öğrencilerde aranan bir özellik hâline gelmiştir.

İlkokul ve ortaokul Türkçe metnlerinin eleştirel düşünme becerisinin gelişmesinde nasıl bir rolü vardır? Bu rol zaman içerisinde nasıl şekillenmiş ve gelişmiştir? MEB ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında öğrencilere eleştirel düşünce becerisini kazandırmak için hangi metinler seçilmiştir? Seçilen bu metinleri incelemek, eleştirel düşüncenin o dönemde işlenişini ve zaman içinde gelişimini anlamak açısından önemlidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Hayatın ve eğitimin daha fonksiyonel bir yapı oluşturabilmesi için eleştirel düşüncenin edebî bir zevk ile harmanlanıp işlenmesi gerekmektedir. Edebiyatın, insanın düşünce ve ruhuna işleyen yapısı ile insanı şekillendiren yapısı eleştirel düşüncenin daha çabuk benimsenmesi ve öğrencilerde bir yaşanmışlıkla birleşmesi açısından önem teşkil etmektedir.

1936 sonrası MEB ilkokul Türkçe Okuma kitaplarının incelenmesiyle seçilen metinlerin eleştirel düşünmeye ne kadar katkı sağladığını tespit etmek amaçlanmıştır. Elde edilen veriler Türk eğitim tarihinde eleştirel düşünceye dair yapılan çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Ayrıca bu araştırma ile 1936 sonrası MEB ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşünceyi geliştirecek metinler ve etkinliklere ne kadar yer verildiğini de tespit etmek amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma ile MEB ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerin eleştirel düşüncenin öğrenciye kazandırılmasında ne kadar işlevsel olduğu araştırılacaktır. Araştırma, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar olan ders kitaplarında eleştirel düşünceye yönelik çalışmaların tarihî seyrini incelemek ve bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini belirlemek açısından önemlidir.

Zaman içerisinde yapılan yanlışların tespit edilmesi ya da olumlu yöntemlerin keşfedilmesi ilerleyen zamanlarda ilkokul ve ortaokul öğrencilerine eleştirel düşüncenin kazandırılmasına yönelik yapılacak çalışmalara sağlam bir dayanak olacaktır. Tarihî seyrinin

kavranması, eleştirel düşüncenin ders kitaplarındaki konumunun da daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1.4. Sayılılar

Eleştirel düşünme insan tabiatı ile uyumlu bir yapıya sahip olduğundan eleştirel düşüncenin sistemleşmediği bir tarih aralığı olan 1936-1960 yıllarında MEB’de okutulan Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerde de eleştirel düşünmeyi destekleyici unsurların olduğu varsayılmıştır.

Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerin, her sınıf ve kademede farklı amaçlar güdülerek seçildiği ayrıca öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerine uygun metinler seçildiği varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu çalışmada 1936-1960 arasında MEB ilkökul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşüncenin yeri ve önemi araştırılmaktadır. Yer verilen metinlerin öğrenciye eleştirel düşünce becerisinin kazandırılmasında ne kadar etkili olduğu tespit edilip bugün ve ilerleyen zamanlarda eleştirel düşünceye katkısı incelenecektir. Verilen tarih aralığında seçilen kitaplar incelenerek genel bir kaniya varılması amaçlanmıştır.

Çalışmada MEB’de 1936-1960 yılları arasında okutulan Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşünce incelenmiştir. Ankara’da yer alan, “Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi” içerisinde bulunan Türkçe Okuma kitaplarından 18 kitaba ulaşılmıştır. Bazı kitaplar tekrar basılarak kullanılmaya devam edilmiştir. Seçilen tarih aralığında dokuz farklı kitap kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kitaplar şunlardır:

1. Okuma Kitabı 1. Sınıf (1945-1941-1944)
2. Okuma Kitabı 2. Sınıf (1943-1944-1945)
3. Okuma Kitabı 3. Sınıf (1937-1944-1945)
4. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1937-1941)
5. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1956-1960)
6. Okuma Kitabı 5. Sınıf (1946)

7. Okuma Kitabı Ortaokul 1. Sınıf (1938)

8. Okuma Kitabı Ortaokul 2. Sınıf (1937)

9. Okuma Kitabı Ortaokul 3. Sınıf (1936)

Çalışma kapsamında, incelenen kitaplar şunlardır:

1. Okuma Kitabı 1. Sınıf (1945)

2. Okuma Kitabı 2. Sınıf (1945)

3. Okuma Kitabı 3. Sınıf (1944)

4. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1937)

5. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1960)

6. Okuma Kitabı 5. Sınıf (1946)

7. Okuma Kitabı Ortaokul 1. Sınıf (1938)

8. Okuma Kitabı Ortaokul 2. Sınıf (1937)

9. Okuma Kitabı Ortaokul 3. Sınıf (1936)

1.6. Tanımlar

Eğitim: Eğitim, yaşamı tüm yönleriyle kapsayan bir kavramdır. Yanı sıra farklı şekillerde tanımlanmıştır. Varış (1996: 5) eğitimi; bireyin içinde yaşadığı toplumda davranış biçimleri edindiği süreçler toplamı olarak ifade etmiştir. Ertürk (1998: 12), bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranış değiştirme ve geliştirme süreci olarak tanımlamıştır. Bu tanımları çoğaltmak mümkündür fakat görülebildiği kadarıyla bütün farklarına rağmen yapılan tanımlar bilginin kazanılmasını değil istendik ve kasıtlı davranış değişiklikleriyle edinilen bilginin yaşantı haline getirilmesini merkeze almıştır.

Öğrenme / Öğretim: Doğanay (2002: 145): Genel anlamda öğretim, öğreticinin öğrenen bireye bilgi, beceri, alışkanlık ve çeşitli değerler kazandırmak için yapmış olduğu her

türlü faaliyetlerdir. Bu tür planlı faaliyetlerden etkilenmeye veya davranış değişikliklerine uğrama ve yeni davranışların oluşmasına ise öğrenme denir.

Düşünme: Hümanist görüş her insanı kendi içinde girift ve benzersiz bir organizma olarak kabul eder. Düşünme eylemi de bu nedenle insana özgü ve parmak izleri gibi benzersizdir. Bu nedenle düşünmenin tanımı üzerinde pek çok kişi farklı tanımlar ortaya atmıştır.

Düşünme, bilgi edinme, anlamlandırma ve öğrenme sürecinin en önemli parçasıdır. Düşünce kavramına ait ilk kayıtlar Eski Yunan'a kadar uzanır. Düşüncenin niteliğine önem veren Sokrates, bilgi kuramını öneren Platon gibi Yunan filozofları düşünme ve düşünce ile ilgilenmiştir (Dalak, 2019:5). Eski Yunan filozofları düşünmenin doğuştan gelen bir yetenek olmasına rağmen rastgele bir eylem olmadığını ve eğitilebilir olduğunun farkında olan bilinen ilk insanlardır. Evreni, dünyayı ve etik, ahlak gibi insana ait kurguları anlamak ve tanımlamak için düşünmeyi kullanmışlardır. Platon'un Devlet'inde anlattığı gibi mükemmel siyasi sistemlere ulaşmak için de akıl yürütmelerini kullanmışlardır.

En genel anlamıyla, düşünmek insanları diğer canlılardan ayıran bir özelliktir. İnsanlar bu özellik sayesinde çevrelerindeki olayları araştırır, inceler ve elde ettikleri bilgilere göre kendi ve doğa hakkında anlamlar üretir.

Düşünme aynı zamanda bilgileri sorgulama, doğrulukları hakkında fikir edinme ve yeni bilgiler üretme çalışmalarının temelidir. Bunların dışında problem çözme, zihinsel bağımsızlığa erişme ve geleceği şekillendirme açısından bir gerekliliktir. Bu nedenle bireylerin hayatlarında farklı bakış açıları geliştirebilmeleri, bağımsız kararlar alabilmeleri ve toplumsal eğilimler karşısında tarafsız olabilmeleri için onlardan düşünme becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir (Güneş, 2013:128-129). Bu nedenle öğrencilerin bilginin hızla değiştığı bu çağa ayak uydurabilmeleri için eğitim-öğretim faaliyetleri düşünme becerilerini geliştirecek şekilde düzenlenmelidir.

TDK, düşünmeyi;

“Düşünmek işi, tefekkür, duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu, karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi.” olarak tanımlamaktadır (<https://sozluk.gov.tr>, 29.05.2023).

Cüceloğlu, düşünmeyi içinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik organize zihinsel sürece verilen ad olarak tanımlamıştır (Cüceloğlu, 1993).

Düşünme sırasında sosyolojik, felsefi, etik, zihni, antropolojik, ideolojik, siyasi, ekonomik, tarihi, biyolojik, teolojik ve psikolojik etkilerin olduğu belirtilir ve bazen bunun farkında olmadan hareket edildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, düşünme ile akıl yürütme arasında bir ilişki olduğu vurgulanır ve akıl yürütme, zihnin var olan nedenlere dayalı sonuçlar üretmesi olarak tanımlanmaktadır (Paul ve Elder, 2020).

Cevizci (1996) düşünmeyi, bireyin öğrenme yaşantısı süresince edindiği kavramlar, kullandığı imge ve hareketler, sözcük ve terimler gibi simgeler yoluyla yapılan bilişsel uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Sınırlı bir etkileşim alanında bu düşünce yapısı çoğunluğun görüşlerine uymak ve çoğunluğun kabul ettiklerini doğru kabul etmek olarak şekillenecektir. Okulların görevi bu noktada öğrencileri sınırlı çevrelerinde edindikleri yaşantılardan başka yaşantılar da olduğunu göstermek ve düşünce dünyalarını zenginleştirmek olmalıdır.

Öğrencilere düşünmeyi nasıl öğretebilecekleri sorulduğunda, düşünmenin sadece ev ödevlerinde bir kelime veya kavramın anlamını bulmak olmadığını, aynı zamanda iyi bir alışkanlık olduğunu belirtir. Düşünmenin, “Kim?”, “Ne?”, “Nerede?”, “Ne zaman?”, “Niçin?”, “Nasıl?” gibi soruların sürekli olarak zihinde olmasını gerektirdiğini vurgular (Jessop, 2002).

Bütün bu tanımlar ışığında düşünme; insanın kendini, içinde bulunduğu toplumu, insan ilişkilerini, yaşadığı evrenin kurallarını yani kısaca iç dünyasını ve dış dünyasını anlamak ve buna göre eylem üretmek için yaşantıları ışığında kurduğu akıl yürütmelerin bütünüdür. Bir insanın yaşantıları ne kadar zengin olursa kurduğu akıl yürütmeler o kadar tutarlı ve doğru olacaktır. Bu da yaşamında doğru kararlar almasını, yanlış bilgilerin peşinden gitmemesini, olaylara değişik bir bakış açısıyla bakabilmesini ve sorunlarına diğerlerinden farklı yaratıcı çözümler üretebilmesini sağlayacaktır.

Düşünce becerilerinin eğitilmesi ve geliştirilmesi gereken yerler olan okullarda öğrencilere düz anlatım yoluyla aktarılan bilgilerin ve ezbere dayanan eğitimciliğin bir faydası olmayacağı açıktır. Bu nedenle üst düzey düşünme becerilerine ağırlık verilmeli ve öğrencileri yaşam boyunca ihtiyaç duyacakları, eleştirel, yaratıcı, analitik, çok yönlü düşünme

becerilerine, karar alma, problem çözüme, zihinsel bağımsızlığını kazanma, kendi düşünme süreçlerini yönetme gibi becerilere ağırlık verilmelidir.

Düşünme becerileri arasında eleştirel düşünme, bilgilerin hızla üretildiği ve değiştiği çağımızda en büyük gerekliliklerden biridir.

Eleştirel Düşünme: Eleştiri toplumdaki genel kanının aksine yalnızca karşılaşılan durumun, olayın, düşüncelerin ya da nesnenin kötü yanlarını göstermek değil aynı zamanda onu sorgulamak, kaynağını tespit etmek, nesnel bir bakış açısıyla doğrulamak ya da yanlış olduğunu belirtmek anlamına gelmektedir. Yunanca “kritikos” isminden türetilmiş olan eleştiri İngilizce “critical” kelimesi değerlendirme, yargılama ve ayırt etme anlamlarını içermektedir. Latince’deki adıyla “criticus” olan eleştiri sözcüğü daha sonra diğer dillerde de kullanılmıştır. Türkçe de ise eleştiri “bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarıyla bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit.” olarak tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr>, 29.05.2023).

Ulaşılan bir tanımla olmamakla beraber eleştirel düşünme ise, karşılaşılan bilgilerin kaynağını, doğruluğunu sorgulamak, bilgiye önyargılardan uzak nesnel bir bakış açısıyla yaklaşabilmek anlamına gelen bir düşünme becerisidir. Eleştirel düşünme becerisinin ne çeşit bir düşünme şekli olduğu sorusu Eski Yunan’a kadar dayanır. Platon, sokratik diyaloglarında eleştirel düşünmenin herhangi bir konuda bir kanıya varmadan önce o konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmaya önem veren insanın bildiklerini ve bilmediklerini sorgulaması olduğundan bahseder (Çoban, 2019: 5). Eleştirel düşünme felsefenin temel taşlarından biridir. Felsefi düşünceler filozoflar tarafından üzerinde düşünülmeden ve sorgulanmadan olduğu gibi kabul edilmez. Bu nedenle eleştirel düşünmenin başlangıcını filozoflarla beraber anmak yanlış olmayacaktır. (Elder ve Paul’a 2020) göre eleştirel düşünce geçtiğimiz 2500 yıl boyunca geliştirilen geniş bir konsepttir fakat kavramsal olarak eleştirel düşüncenin tanımı yirminci yüzyılın ortalarında yapılmıştır. Bilimsel olarak araştırmacılar tarafından ele alınmasını da bu tarihlerde başlatmak yanlış olmayacaktır.

Paul ve Elder (2020), yaptıkları çalışmada eleştirel düşünmeyi, düşünme yapısını değiştirebilme ve düşünce standartlarını uygulayarak geliştiren konu, kapsam veya problem hakkındaki düşünce modeli olarak tanımlamaktadır. Ennis’e (1987), göre eleştirel düşünce ise: “Bir olay durumunda ne yapacağına, bir fikir karşısında neye inanması gerektiğine karar verebilmeyi sağlayan değerlendirici, yansıtıcı ve mantıklı düşünmedir.”

Eleştirel düşünce, kişinin kendisini, olayları durum ve düşünceleri anlayabilmek için etrafında olup bitenleri hem kendi hem de başkalarının düşüncelerinin farkında olarak öğrendiği bilgileri uygulamaya yarayan aktif, sistematik bir süreçtir (Cüceloğlu 1993). Eleştirel düşünme bir anlamda kişinin durumlara ve kişilere tepki verme yetisini de etkiler. Birey kendisini ve çevresini duygularından, önyargularından arınmış bir şekilde gözlemeye ve anlamaya başladığında daha nesnel tepkiler vermeye ve inanacaklarını daha doğru seçmeye başlar.

“Eleştirel düşünce, temelde bilgiyi etkili bir biçimde elde etme, değerlendirme ve kullanma yeteneği ve eğilimine dayanır” (Demirel, 2005: 226).

Yıldırım (1997: 283) eleştirel düşünmeyi: “Eleştirel düşünme, ölçülü kuşkuculuk içinde ilgi konusu olan bir görüş, bir sav, bir açıklama veya bir değer yargısını, bir davranış, bir durum, bir yapıt veya oluşumu kendine özgü ölçütlere başvurarak, doğruluk ya da geçerlilik yönünden nesnel ve ussal bir yaklaşımla irdeleme etkinliğidir.” olarak tanımlar.

1990 yılında Amerika Psikoloji Derneği (APA), tarafından eleştirel düşünmenin multidisipliner tanımı yapmak adına Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'dan 46 bilim insanının katıldığı bir çalışma düzenleyerek eleştirel düşünceyi, “bireyin ne yapacağına ve neye inanacağına karar vermesi için çözümleyici, değerlendirmeye yönelik bilinçli yargılarda bulunması ve bu yargıları ifade etmesi” şeklinde tanımlar (Evancho, 2000). Bailin'se (1999), bu görüşün tersi olarak düşünme becerilerinden biri olan eleştirel düşünmenin karar vermek, bir soruyu yanıtlamak, bir sorunu çözmek, bir plan tasarlamak veya bir proje yürütmek gibi bir uca veya amaca yönelik olması gerektiğini söyler. Buna göre eleştirel düşünme nihai kararı vermek değil sistematik düşünme biçimidir.

Bütün bu tanımlamaların ışığında eleştirel düşünme, bireyin ona verilen bilgiyi doğrudan almak yerine kuşkucu bir bakış açısıyla doğruluğunu ve geçerliliğini sorguladığı, sorunlarının çözümünde nasıl kullanabileceğini irdelediği, herhangi bir yargının peşinden körü körüne ilerlemek yerine kendi zihin süzgeçlerini kullanarak değerlendirme yaptığı, içinde olduğu duruma doğru açılardan bakarak eylemde bulunduğu ve kendi inanç ve değerler sistemini vardığı bu yargılara göre oluşturduğu sistematik bir düşünme biçimi olarak tanımlanabilir. Eleştirel düşünce için gerekli olan beceriler de şu şekilde sıralanabilir: açık fikirli olma, adil düşünebilme, zihinsel bağımsızlık, sorgulama ve farklı fikirlere saygılı olma (Bailin ve Siegel, 2002).

Eleştirel düşünme becerisi günümüzde bireyin zihinsel süreçleri arasında olması gereken en önemli düşünme becerilerinden birisidir. Görsel ve yazılı basına, online platformlar aracılığıyla ilkokul çocukları dahi ellerindeki teknolojik cihazlarla erişebilirken eleştirel düşünme becerisi en erken öğretim kademesinden itibaren öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Somut işlemler dönemindeki çocukların bilgileri sorgulamadan inanması onların düşünce dünyaları açısından tehlikeli bir durumdur. Markham'ın (2001), aktardığına göre California Üniversitesinden Prof. Mark Rosenweing, yeterli uyarı verildiğinde beynin her yaşta gelişmeyi sürdürebildiğini kanıtlamıştır. Bu da eleştirel düşünme becerisini kazandırmak için soyut düşünme becerisinin kazanıldığı ortaokul ve lise programına kadar beklemenin gerekli olmadığını göstermektedir.

Eleştirel düşünme becerisine sahip olmayan bir kişi en başta kendini değerlendiremeyeceğinden topluma olan katkısı da sınırlı olacaktır. Uygar toplumlara bakıldığında üyelerinin eleştirel, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerinin geliştiği görülmektedir. İnsanların arkaik düşüncelere saplanıp kaldığı kapalı toplumlar gelişmekten uzaktır. Eleştirel düşünme becerisine sahip bireyler kültürel öğeleri sorgulamadan kabullenmeyeceği için çağdışı kalmış gelenekler elenerek toplumun gelişimi ve değişimi sağlanmış olur.

Bilim, sabit birtakım kurallardan oluşmamaktadır. Değişen ve üst üste binen, doğrulanan ya da çürütülen bilgi birikimidir. Eleştirel düşünmeyen birey bu nedenle bilim de üretemeyecek çünkü sabit bir kurallar dizgesi kabullenerek bunu savunacaktır. Orta Çağ'da kilise dogmatizminin en önemli nedeni Eski Yunan'ın yanlış düşüncelerini kutsal bilgiler olarak kabul ederek bunu çürüten bilim insanlarını aforoz etmelerinden ileri gelmekteydi. Dünyanın evrenin merkezi olduğu ve gök cisimlerinin mükemmel daireler şeklinde dünyanın çevresinde hareket ettiği düşüncesini Galileo çürüttüğünde kilise onu ölümle tehdit etmişti. Eleştirel düşünmeyen bireyin durumu Orta Çağ'da kiliselerin durumundan farklı değildir.

Demokratik bir toplum olmanın gereklerinden ikisi farklı düşüncelere karşı anlayış ve kendi düşüncelerini sorgulayarak değiştirebilme yetenekleridir. Sonucusu için bireyin eleştirel düşünme becerisine sahip olması elzemdir. Demokratik toplumlar; olayları önyargısız biçimde görüp sorgulayabilen, dogmatik düşüncelere ve taraftarlığa saplanmayan, değişebilir ve gelişebilir, esnek düşünmeye sahip, araştıran, okuyan ve okuduğunu anlayabilen bireylerden meydana gelir.

Eğitim alanında yapılandırmacı felsefenin kabulüyle birlikte düşünme becerilerinin ve bu becerilerin arasında yer alan eleştirel düşünmenin öğretimi önem kazanmıştır. Daha öncesinde kabul gören daimici felsefeye göre bilgi değişmez kabul edilmekte ve eğitimin amacı bu bilgileri sonraki nesillere aktarmak olarak görülmekteydi. Fakat teknolojik aletlerin gelişimiyle birlikte insanlar bilgilerin sorgulanabilir olduğunu fark etmeye ve eğitimi de bu açıdan sorgulamaya başladılar.

Öğrenciye eleştirel düşüncenin kazandırılması amacıyla günümüzde birçok çalışma yapılarak bu konunun önemine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. İlköğretim ve ortaokul basamağı için öğreticilere okutulan metinlerin eleştirel düşüncelerini geliştirmeye katkısı incelenmektedir. Fakat MEB ilköğretim ve ortaokul ders kitaplarını kapsayan geniş bir inceleme yapılmamıştır. Hele ki bizim yapmayı planladığımız gibi 1936 sonrası özellikle ilkokul Türkçe ders kitaplarını kapsayan bir araştırma yapılmamıştır.

Eleştirel düşüncenin kazandırılması konusunda kavramsal çalışmaların yanı sıra, bireysel basılan hikâye kitaplarına yönelik yapılan çalışmalarda dikkat çekmektedir. MEB örgün eğitim içerisinde toplumun genelini kapsayan ilkokul kitaplarının eleştirel düşünceye katkısı açısından incelenmesi şarttır. 1936-1960 tarihleri arasında MEB’de yayınlanan ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarının incelenmesi konunun kapsamlı şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

BÖLÜM 2

2. ALAN YAZINI

Eleştirel düşünme üzerine farklı alanlarda farklı çalışmalar yapılmıştır. Bu durum, eleştirel düşünmenin her mesleğe ve her alana uygun bir yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Munzur'un (1998), "Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme" adlı araştırmasının amacı, ders kitaplarını yaratıcı ve eleştirel düşünme perspektifinden değerlendirmektir. Araştırmasının sonucunda, incelenen ders kitaplarının yetersiz olduğu ve eleştirel düşüncenin bu kitaplar aracılığıyla öğretilmeyeceği sonucuna ulaşmıştır.

Semerci (2000), tarafından yürütülen "Kritik düşünme geliştirilebilir mi? Yaşadıkça Eğitim" adlı çalışmada, eleştirel düşünme becerisini geliştirmeye yönelik hazırlanan öğretim materyalinin kullanıldığı bir öğretim ortamı ile bu materyalin öğrencilere verildiği ancak öğretim sürecinde kullanılmadığı bir ortamın öğrencilerin eleştiri yapma becerilerini nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma, Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi'nde üçüncü sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiş ve mikro öğretim dersini alan öğrenciler arasında uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubuna göre daha fazla eleştiri yapma becerisine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Demirci'nin (2000), gerçekleştirdiği "Eleştirel Düşünme" adlı çalışmada eleştirel düşünme yeteneklerinin kazanılabilmesi için iyi bir okuyucu olmanın önemine vurgu yapılmıştır. Araştırmada olağan düşünme ile eleştirel düşünme arasında karşılaştırmalar yapılmış ve eleştirel düşünmenin her yaş grubundaki insanlara öğretilebileceği belirtilmiştir.

Tokyürek (2001), tarafından gerçekleştirilen "Öğretmen tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi" adlı çalışmada, ilköğretim düzeyinde öğretmen tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine olan etkisi incelenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin %44'ünün müfredat tarafından engellendiklerini ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca, öğretmen tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini etkilediği sonucuna varılmıştır.

Semerci (2003), tarafından yapılan "Eleştirel Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi" adlı çalışmada, Fırat Üniversitesi'ne bağlı enstitülerde doktora öğrenimi gören tez

aşamasındaki öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştiren iki öğretmenlik meslek bilgisi dersi olan “Gelişim ve Öğrenme” ile “Öğretimde Planlama ve Değerlendirme” incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin araştırmaya yönlendirilmesi, derslerin tartışma ve soru-cevap şeklinde işlenmesi, derse aktif katılımları ve soru sormada kendilerine güven duymalarının eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiği belirtilmiştir.

Karadeniz (2006), tarafından gerçekleştirilen “Liselerde Eleştirel Düşünme Eğitimi” adlı yüksek lisans tezinde, öğretmenlerin tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisini ortaya koymak ve liselerde eleştirel düşünme eğitiminin nasıl uygulanabileceği konusunda yeni öneriler sunmak amaçlanmıştır. Araştırma, Kırşehir ilinde görev yapan 100 lise öğretmeni üzerinde 2005-2006 öğretim yılında gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öğretmenler eleştirel düşünme öğretimine olumlu bir şekilde yaklaşmış olsalar da öğretim programının eleştirel düşünmenin önündeki engel olduğunu düşündükleri görülmüştür. Ayrıca, kadın öğretmenlerin eleştirel düşünmeye daha fazla katkıda bulunmaya çalıştıkları ortaya çıkmıştır.

Kurudayıoğlu ve Çelik’in (2009), gerçekleştirdiği çalışma, “Türk Edebiyatı Dersinde Eleştirel Düşünme Eğitimi” başlığını taşımaktadır. Bu çalışma, Türk Edebiyatı dersinin eleştirel düşünme açısından değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında alanyazın taranmış ve Türk edebiyatı dersinin eleştirel düşünmenin kazandırılmasındaki rolü tartışılmıştır. Araştırmanın sonucunda, eleştirel düşünmenin kazandırılması için edebiyatın önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır.

Eskimen’in (2016), araştırması, “Edebiyat (9-12) Ders Kitapları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri” adlı çalışmasında, iki ülke ders kitapları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma, içerik seçimi, biçim ve konuların öğretim düzeniyle ilgili bulgulara odaklanmıştır. Özellikle metin seçimi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, Amerika’daki (Indiana eyaletindeki) Edebiyat ders kitaplarının hem görsel tasarım açısından hem de içerik özellikleri bakımından Türk Edebiyatı ders kitabından daha zengin olduğu ve bu nedenle Türk Edebiyatı ders kitaplarının geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Savaşkan (2016), tarafından gerçekleştirilen “Ortaöğretim 9. sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitaplarındaki Metin Altı Soruları Üzerine Bir İnceleme” adlı araştırma, genel liselerin ikinci

sınıflarında kullanılan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı sorularının bilişsel alan davranışları ve cevap kaynakları açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, metin altı sorularının belirlenen kitaplarda bilişsel alan basamakları ve cevap kaynaklarına göre ayrı ayrı sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar, ders kitaplarındaki metin altı sorularının çoğunun kavrama basamağına (% 46,4) ve azının ise sentez basamağına (% 1,4) odaklandığını göstermiştir. Bu bağlamda, bireylerin hayata daha iyi hazırlanabilmeleri için üst düzey zihinsel etkinlik gerektiren soruların daha fazla aranması gerektiği vurgulanmıştır.

Gelişli ve Doğan (2020), tarafından gerçekleştirilen “Türk Dili ve Edebiyatı Ortaöğretim Programına 21. Yüzyıl Becerilerinin Yansıması” adlı araştırma, 21. yüzyıl becerilerinin programa nasıl yansıdığını belirlemeyi hedeflemiştir. Araştırma sonucunda, Türk dili ve edebiyatı dersinin ortaöğretim programının, yeni fikirler üretme, metinler ve cümlelerden hareketle eleştirel düşünme, sorgulama yeteneği geliştirme, sorunlara uygulamaya dönük ve yaratıcı çözümler üretme, empati becerisini geliştirme açısından yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Şenyıldız'ın (2020), yürüttüğü “Türk Dili Kitaplarındaki Eleştiriyle İlgili Çalışmaların Programa Bağlı Olarak Öğrencide Eleştirel Düşünme Becerisini Geliştirmedeki Yeterlilikleri” başlıklı araştırma, Türk Dili kitaplarındaki eleştiriyle ilgili çalışmaların, programa bağlı olarak öğrencilerde eleştirel düşünme becerisini geliştirme yetkinliklerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, ders kitaplarında eleştiri türüne yeterli ölçüde yer verilmediği ve öğrencilerin hedeflenen eleştirel düşünme becerilerine sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama araçları, veri toplama süreci ve verilerin çözümlenmesi yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışmanın verilerini betimleyebilmek amacıyla nitel tarama modeli kullanılacaktır. Karasar'a (2011) göre "Tarama modelleri, geçmişte hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır." Buna göre MEB'in 1936-1960 yıllarında basılan ilkökul ders kitaplarından seçilen kaynaklar tarama modeli ile tanımlanacaktır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Ankara'da yer alan, "Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi" içerisinde bulunan Türkçe Okuma kitaplarından 9 kitaba ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında, incelenen kitaplar şunlardır:

1. Okuma Kitabı 1. Sınıf (1945)
2. Okuma Kitabı 2. Sınıf (1945)
3. Okuma Kitabı 3. Sınıf (1944)
4. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1937)
5. Okuma Kitabı 4. Sınıf (1960)
6. Okuma Kitabı 5. Sınıf (1946)
7. Okuma Kitabı Ortaokul 1. Sınıf (1938)
8. Okuma Kitabı Ortaokul 2. Sınıf (1937)
9. Okuma Kitabı Ortaokul 3. Sınıf (1936)

1936-1960 yılları arasında MEB’de okutulan ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma ders kitapları eleştirel düşüncenin varlığı ve değerler eğitimini ele alış şekli olarak incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araç ve/veya Teknikleri

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılacaktır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı kaynakların analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2017). Bu bağlamda çalışmamızda MEB’in 1936-1960 yılları arasında basılmış ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitapları doküman incelemesi yoluyla incelenecektir.

MEB ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerin eleştirel düşüncenin kazandırılmasına katkısı ve tarihi süreçteki gelişiminin anlaşılması amacıyla bu araştırma yapılacaktır. Teknolojinin gelişmesi, öğrencilerin edindikleri bilgileri sorgulayabilmesi, farklı düşüncelerle tanışıp onlara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşabilmeleri için eleştirel düşünce yetisini kazanmaları gerekmektedir. 1936 sonrası ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerin eleştirel düşüncenin öğrencilere kazandırılmasına katkısı tespit edilmesi, günümüzde ve gelecekte eleştirel düşüncenin hangi zeminde ilerlemesi gerektiğinin görülmesi açısından önem teşkil etmektedir.

3.4. Verilerin Toplanması

Ankara’da yer alan, “Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi” içerisinde bulunan Türkçe Okuma kitaplarından 9 kitaba ulaşılmıştır.

Bu çalışmada 1936-1960 yıllarında MEB tarafından ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitapları incelenmeden önce inceleme yapılacak konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır.

Çalışmanın anahtar kelimesi olan eleştirel düşünce hakkında en temel kaynaklara başvurulmuştur. Ulaşılan kitaplar ve metinler incelememizde çalışmamıza büyük katkı sağlamıştır.

Daha sonra ise eleştirel düşüncenin ortaya çıkışı ve edebiyatla ilişkisi hakkında araştırma şekillendirilerek eğitimdeki yansımaları incelenmiştir. Öğretmen ve öğrenci bağlamında eleştirel düşüncenin geliştirilmesinin eğitime, topluma ve bireye kazandıracakları araştırılarak eleştirel düşünceye farklı perspektiflerden bakılmaya çalışılmıştır.

Eleştirel düşüncenin eğitimdeki rolü belirlendikten sonra MEB ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşünceye ne kadar önem verildiği, ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında nasıl eleştirel düşüncenin var olabileceği hakkında görüş geliştirilmiştir.

Ders kitaplarında bulunan metinlerin eleştirel düşünceye katkısı incelenirken zaman içerisinde Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşüncenin varlığının daha net bir şekilde görüldüğü belirlenmiştir.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Bu çalışmada MEB 1936-1960 yılları arası yayımlanan ilkokul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerde eleştirel düşüncenin varlığı içerik analiziyle incelenecektir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ulaşmaktır. Kavramlar temalara götürür ve temalar sayesinde olgular daha iyi düzenlenir ve anlaşılır hâle gelir (Yıldırım ve Şimşek, 2017). Çalışma sonucunda ulaşılan veriler bir bütün hâline getirilecek ve 1936 sonrası MEB ilkokul Türkçe Okuma kitaplarındaki metinlerin eleştirel düşüncenin gelişmesine katkısı tespit edilmiştir.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

Eleştirel düşünme, Sokrates'e kadar dayanan bir geçmişe sahiptir. İnsanlık tarihinde kendine yer eden eleştirel düşünme tarih içerisinde gelişmiş ve sistemleşmiştir. MEB'de 1940 yılından sonra yeni program 2004-2005 yılında yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak hazırlanmıştır. Bu program ile geleneksel yöntemler bırakılarak yapılandırmacı yaklaşım benimsenmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım, öğrencilerin bilgiyi ele alış şeklini değiştirmiştir. Geleneksel yöntemlerle hazırlanmış olan MEB 1936-1960 yılları Türkçe Okuma kitaplarında öğrencilere eleştirel düşünmeyi kavratma, öncelikli amaçlardan olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, insan doğasının temel özelliklerinden biri olan öğrenmeye açıklık ve doğuştan gelen yeteneklerle birlikte eleştirel düşünce yeteneğine sahip olduğumuz da düşünülebilir. İnsanoğlu, hayatı boyunca sürekli olarak öğrenme sürecine dahil olurken, aynı zamanda bilgiyi sorgulama, analiz etme ve eleştirel bir perspektiften değerlendirme becerileriyle donatılmıştır. Eleştirel düşünce, bilgiyi sadece kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda sorgulayarak, mantıksal düşünce ve akıl yürütme yetenekleriyle donanmış olarak bilgiyi derinlemesine anlama ve yorumlama yetisidir. Düşünme ve edinilen bilgilerin sorgulanması, yeniden inşa edilmesi belki de kabullerin yıkılıp yeniden oluşturulması eleştirel düşüncenin en önemli konusudur.

İncelenen kitaplar yeni harflerin kabulünün akabindeki yıllarda okullarda okutulmuştur. Kitapların dili döneme ve öğrenciye uygun olmakla birlikte imlası, kelime ve noktalama işaretleri olarak günümüze uygun olmadığı görülmüştür. Bulgular kısmında kitaplardan yapılan alıntılar değiştirmeden hataları ile yer verilmiştir.

İncelenen ilkökul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında bulunan metinlerin yazarlara göre dağılımı ve hangi yazarların metinlerinin daha çok kullanıldığını belirlemek için okuma kitaplarında bulunan metinler incelenmiş ve aşağıdaki yazarlara ulaşılmıştır. İlkokul birinci ve ikinci sınıfta metinlerin yazarları bulunmamaktadır. Diğer kitaplarda ise bazı metinlerin yazarlarına ulaşılamamıştır. Yazarlarına ulaşılan metinler tablo şeklinde verilmiştir. Bazı yazarların soyadı olmadığı için yazar isimlerine göre bir listeleme yapılmıştır.

Tablo 1. Türkçe okuma kitaplarında yer alan Türk yazarlar.

METİN ADI	YAZAR
Çiçekli Bir Badem Dalı	Âfet İNAN
Erzurum Zلزesi	Ahmet Hamdi TANPINAR
Bir Ağaç Karşısında	Ahmet Haşim
Ağaçlar	Ahmet Haşim
Atatürk	Ahmet Haşim
Hayvanlar Arasında	Ahmet Haşim
Bahar	Ahmet Hâşim
Üzümcü	Ahmet Hikmet MÜFTÜOĞLU
Türkeli Zeybeklerine	Ahmet Hikmet MÜFTÜOĞLU
Alp Aslan Masalı	Ahmet Hikmet MÜFTÜOĞLU
Bir Kır Gezintisi	Ahmet RASİM
Annem	Ahmet RASİM
Damat İbrahim Paşa'nın Öldürölüşü	Ahmet Refik ALTINAY
Türküler	Ahmet Refik ALTINAY
Mimar Sinan	Ahmet Refik ALTINAY
Ayyar Hamza	Âli
Temizlik	Ali Ekrem BOLAYIR
Dağlar	Âşık Hüsni
Her Şeyde Vatan	B. Gider
1875 Kilometre	Behçet Kemal ÇAĞLAR
Tarih ve Çocuk	Behçet Kemal ÇAĞLAR
Mevsimler	Behçet Kemal ÇAĞLAR
On Yıldan Sonra	Behçet Kemal ÇAĞLAR
Anadolu	Behçet Kemal ÇAĞLAR
Çocukluk	Behiç Enver
Ey Dallar Ulu Dağlar	Besim Atalay
İki Ayaklılar	C. Ve M. Cahit
Mehmetçik	Cahit Sıtkı TARANCI
Bahar Geliyor	Cahit Sıtkı TARANCI
Kardan Adam	Celâl Sahir EROZAN
Böceklerin Düğünü	Celâl Sahir EROZAN
Yurt ve Atatürk	Celâl Sahir EROZAN
Lâle Masalı	Celâl Sahir EROZAN
Tavşan	Celâl Sahir EROZAN
Geliyor!...	Celâl Sahir EROZAN
Pilevneye Gidiyorken	Cenap Şahabettin
Yoksul Çocuklar	Cenap Şahabettin
Kış	Cenap Şahabettin
Sevdiklerim	Cenap Şahabettin
Nasırlı Eller	Cenap Şahabettin
Arının Türküsü	Cenap Şahabettin
Kuşlar	Cenap Şahabettin
Yeni Bir Ülkenin Bulunuşu	Doğan KARDEŞ
Uçan Halı ile Bir Gezi	Doğan KARDEŞ
Bir Kitap Anlatıyor	Doğan KARDEŞ
Kar	Dr. Ali Rıdvan
Kuzu	Dr. Ali Rıdvan
Gemiciler	Enis Behiç KORYÜREK
Venedikli Korsanlarla	Enis Behiç KORYÜREK

Ey Türkeli	Enis Behiç KORYÜREK
Tuna Kıyısında	Enis Behiç KORYÜREK
Süvariler	Enis Behiç KORYÜREK
Komşu Hatırı	Ercüment Ekrem Talu
İzmir Alınırken	Falih Rıfki ATAY
23 Nisan	Falih Rıfki ATAY

Tablo 1. Devamı. Türkçe okuma kitaplarında yer alan Türk yazarlar.

Gömü	Falih Rıfki ATAY
Sakaryanın Suyu	Falih Rıfki ATAY
Torosları Aşarken	Falih Rıfki ATAY
Bozkır	Falih Rıfki ATAY
Bir Köylü Destanı	Falih Rıfki ATAY
Su	Falih Rıfki ATAY
19 Mayıs 1919	Falih Rıfki ATAY
Bayrak Altında	Faruk Nafiz ÇAMLİBEL
Akın'dan	Faruk Nafiz ÇAMLİBEL
Memleket Türküsü	Faruk Nafiz ÇAMLİBEL
O Baş	Faruk Nafiz ÇAMLİBEL
Onuncu Yıl Marşı	Faruk Nafiz ÇAMLİBEL, Behçet Kemal ÇAĞLAR
Kış Gelmeden	Fazıl Ahmet AYKAÇ
Yazın	Fazıl Ahmet AYKAÇ
Şubat	Fazıl Ahmet AYKAÇ
Tarihimizden Hikâyeler	Feridun Fazıl TÜLBENTÇİ
Türklük	Fezullah Sâcit
Madam Küri	Fuatlı
Türk Kadınları	Halide Edib ADIVAR
Atatürk	Halide Nusret ZORLUTUNA
Yol Verin	Halide Nusret ZORLUTUNA
Tayyare	Halide Nusret ZORLUTUNA
Süvarilerin Şarkısı	Halide Nusret ZORLUTUNA
Yer Altında	Halil Nihat BOZTEPE
Kedim	Halit Fahri OZANSOY
Vatan Destanı	Halit Fahri OZANSOY
Kış Gecesi	Halit Fahri OZANSOY
Tan	Halit Ziya UŞAKLIGİL
Küçük Şerife	Halit Ziya UŞAKLIGİL
Beşir	Halit Ziya UŞAKLIGİL
Altın Nine	Halit Ziya UŞAKLIGİL
Okuma Merakı	Halit Ziya UŞAKLIGİL
Atatürk'ün Heykeli	Hamdullah Suphi TANRIÖVER
Aladağ	Hâmit Sadi
Kar Nedir?	Harun Reşit Kocacan
Güz	Hasan Ali YÜCEL
Atatürk	Hasan Ali YÜCEL
Ekmek	Hasan Ali YÜCEL
Ankara	Hasan Ali YÜCEL
Dere	Hasan Ali YÜCEL
Avcı ile Tavşan	Hasan Ali YÜCEL
Adsız Çeş	Hasan Ali YÜCEL
Ağaç ve Sen	Hasan Ali YÜCEL
Havaların Bekçisi	Hasan Ali YÜCEL
Türk	Hasan Ali YÜCEL
İsmet İnönü	Hasan Ali YÜCEL
Cumhuriyet	Hasan Ali YÜCEL
Altı Ok	Hasan Ali YÜCEL
Bayrağım	Hasan Ali YÜCEL

Atatürk	Hasan Ali YÜCEL
Bir Kurtuluşun Hikâyesi	Hasan Ali YÜCEL
Demir ve Devlet	Hasan Ali YÜCEL
İnönü	Hasan Ali YÜCEL
Deniz	Hasan Ali YÜCEL
Tayyare	Hasan Ali YÜCEL

Tablo 1. Devamı. Türkçe okuma kitaplarında yer alan Türk yazarlar.

Kuduz Hastalığı Ve Pastör	Hasan Ali YÜCEL
Vatandan Uzakta İken	Hasan Ali YÜCEL
Yerli Mallar Pazarında	Hasan Nahit
Buharlı Geminin Bulunuşu	Hayat Kıraati'nden
Kayıkçı	Hüseyin Cahit YALÇIN
Yurdumun Dağlarına	Hüseyin Nail KUBALI
Boğa ile Keçi Yavrusu	Hüseyin Rahmi GÜRPINAR
Anne Sevgisi	İbrahim Alâettin GÖVSA
Kardeşime	İdris Samih
Çanakkale'ye Giderken	İsmail Habip
Şahin	İsmail Habip
İnsanlık	Kâzım Nami Duru
Zafer	Kemalettin Kâmi KAMU
Dumlupınar Yolunda	Kemalettin Kâmi KAMU
İzmir Yolunda	Kemalettin Kâmi KAMU
Akdeniz'den Geçerken	Kemalettin Kâmi KAMU
Siperde Akşam	Kemalettin Kâmi KAMU
Enginde Hatıralar	Kemalettin Kâmi KAMU
Renkler	Kemalettin Kâmi KAMU
Telgraf Memurları	M. K. Su
Saat	M. N.
Tınaztepe	M. Şevki
Çulluk	Mahmut YESARİ
Aslan İle Tilki	Mehmet Akif
Sakarya Türküsü	Mehmet Ali
Ey Genç Çiftçi	Mehmet Emin YURDAKUL
Çiftçilik	Mehmet Emin YURDAKUL
İhtiyar Değirmenci	Mehmet Emin YURDAKUL
İş Başına	Mehmet Emin YURDAKUL
Güzellik ve İyilik Karşısında	Mehmet Emin YURDAKUL
Yolcu	Mehmet Emin YURDAKUL
Demircinin Öğüdü	Mehmet Emin YURDAKUL
İhtiyar Değirmenci	Mehmet Emin YURDAKUL
Anadolumuz	Mehmet Faruk GÜRTUNCA
Eski Okul	Muallim Naci
İnebolu	Mustafa Necati
Edison	N. H. Yaşaroğlu
Demirci	Nahit Nafiz EDGÜER
Yapı Oyunu	Nahit Nafiz EDGÜER
İşçiler	Nahit Nafiz EDGÜER
Çalışkan Arı	Necdet Rüştü EFE
Üç Atlı	Necip Fazıl KISAKÜREK
Akşam	Necip Fazıl KISAKÜREK
Bir Yolcuya	Necmettin Halil ONAN
Bir Yolcuya	Necmettin Halil ONAN
Hava Kurumu İçin	Nurettin Sevin
Kedi	Nurullah ATAÇ
Uçak Yolculuğu	Nurullah ATAÇ

Bahar	Orhan Seyfi ORHON
Küçük İrmak	Orhan Seyfi ORHON
Kanarya	Orhan Seyfi ORHON
Kurt Masalı	Orhan Seyfi ORHON
Okul Kaçakları	Orhan Seyfi ORHON
Kuşlara	Orhan Seyfi ORHON
Küçük İrmak	Orhan Seyfi ORHON

Tablo 1. Devamı. Türkçe okuma kitaplarında yer alan Türk yazarlar.

Nasrettin Hoca Hikayeleri	Orhan Veli KANIK
Kavuk	Orhan Veli KANIK
Denize Hasret	Ömer Bedrettin UŞAKLI
Yadelden Sılaya Giderken	Ömer Bedrettin UŞAKLI
Forsa	Ömer Seyfettin
And	Ömer Seyfettin
Falaka	Ömer Seyfettin
Diyet	Ömer Seyfettin
Yüz Akı	Ömer Seyfettin
Kaşığı	Ömer Seyfettin
Eski Bir Okul	Ömer Seyfettin
Kaşığı	Ömer Seyfettin
Kurtuluş Savaşına Başlarken	Rakım ÇALAPALA
Anadoluda Bahar	Refik Halit KARAY
Kuşyemi	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Mehmetçik	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Memleket Sevgisi	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Çocukları Koruma	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Benim Sevgili Kuşlarım	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Gülümseyen Gözler	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Kirazlar	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Gamsızsın Ölümü	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Zeyniler Köyü Mektebinde	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Eski Bir Yara	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Mehmet ile Tavuk Hırsızı	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Bir Yudum Su	Reşat Nuri GÜNTEKİN
Rumeli Kıyısında Sabah	Ruşen Eşref ÜNAYDIN
Bayrağımız	Ruşen Eşref ÜNAYDIN
Yalılar	Ruşen Eşref ÜNAYDIN
Hasan Dayı	Ruşen Eşref ÜNAYDIN
Güler Yüzlü Olunuz	S. Mutver
Harp İçinde Antalya	Sabri Esat Siyavuşgi
Akdeniz	Samih RİFAT
Yürüyüş	Samih RİFAT
Vardar Türküsü	Samih RİFAT
Dik Dur, Dik Otur	Selim Sırrı TARCAN
Akdeniz Kıyılarında	Semih Rifat
Cenk Yerinde	Semih Rifat
Türk Vatanı	Süleyman Nazif
Esir Aslan	Süleyman Nâzif
Bayram Mektubu	Ş. E. Regü
Keman	Tevfik Fikret
Papatyalar	Tevfik Fikret
Körle Kötürüm	Tevfik Fikret
Ağustos Böceği ile Karınca	Tevfik Fikret
Hasta Çocuk	Tevfik Fikret
Yurt Türküsü	V. M. Kocatürk
Hasretten Hasrete	Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU
Gediz	Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU

Türk Neferi	Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU
Bir Güvercin Avı	Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU
Göçmenler Gelirken	Yaşar Nabi NAYIR
Deniz Feneri	Yusuf Ziya ORTAÇ
Sonbahar	Yusuf Ziya ORTAÇ
Küçük Uçman	Yusuf Ziya ORTAÇ
Ankara	Yusuf Ziya ORTAÇ

Tablo 1. Devamı. Türkçe okuma kitaplarında yer alan Türk yazarlar.

İstiklâl Savaşından	Yusuf Ziya ORTAÇ
Akdenize	Yusuf Ziya ORTAÇ
Lozandan Bugüne	Yusuf Ziya ORTAÇ
Kış	Yusuf Ziya ORTAÇ
Yaz	Yusuf Ziya ORTAÇ
Evim	Yusuf Ziya ORTAÇ
Ala Geyik	Ziya GÖKALP

Yabancı yazarların metinlerine ise az sayıda rastlanmıştır.

Tablo 2. Türkçe okuma kitaplarında yer alan yabancı yazarlar.

METİN ADI	YAZAR
Kurt Avı	A. Dumas
Lâponya	Aksel Munle
Kurt Avı	Alexander Düma
Tatil Sonu Hatıralarından	Anatol Frans
Virjin'in Ölümü	Bernard De Saint Pierre
Sincap	Büfon
Kargaların Marifetleri	Bütün Dünya'dan
Geleceğin Çiçeği	Bütün Dünya'dan
Yurt Hasreti	Bütün Dünya'dan
Jül Vern	Bütün Dünya'dan
Evcilleştirilen Hayvanlar	D. De Foe
Robenson	Daniel De Föe, Şükrü Kaya
Demiryolu Bekçisi	G. Hauptman
Karagöz'le Hacivat	İ. Kunoş
İssiz Adada İlk Günümüz	J. R. Wyas
Çiftliğimiz	J. R. Wyas
Aya Hareket	J. Verne
Okumak Zevki	Jotj San
Vezüv Volkanı	Lamartin
Bir Vazife Hikayesi	Standal

Ulaş, yapmış olduğu çalışmada eleştirel düşünmenin alt becerilerini 7 başlık altında toplamıştır. (Ulaş, 2010), Eleştirel düşünmenin 7 alt becerisi oluştururken farklı düşünürlerin eleştirel düşünme üzerine yapmış olduğu sınıflandırma ve tanımlardan yararlanılmıştır. Decaroli (1973), Facione (1990), Hannel-Hannel (1998) gibi düşünürlerin görüşlerinden yola çıkarak Ulaş'ın oluşturduğu eleştirel düşünmenin 7 alt becerisi şu şekildedir:

1. Sorgulama
2. Sınıflandırma
3. Karşılaştırma
4. Analiz etme
5. Yorumlama
6. Değerlendirme
7. Çıkarım yapma

1936-1960 yılları arasında MEB'de okutulan Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşüncenin varlığı tespit edilirken Ulaş'ın bu sınıflandırması merkeze alınmıştır. Çalışılan kitaplarda eleştirel düşünmeye teşvik eden örnekler 7 başlığa göre sınıflanmıştır.

4.1 Eleştirel Düşünce

4.1.1 İlkokul birinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

İlkokul Türkçe 1. sınıf okuma kitabında 57 metin bulunmaktadır. Metinlerin, eğitim ve yaş seviyeleri dikkate alınarak seçildiği görülmektedir. Metinler, genel olarak öğrencilerin kendilerini, çevresindekileri insanları, doğayı, hayvanları ve ülkesini daha iyi tanımlamasına destek olmaktadır. Türkçe Okuma kitabında yer alan metinler incelendiğinde, okuyucunun yaş aralığı ile doğru orantılı olarak bilgi yoğunluğunun az; soru ifadelerinin ise fazla olduğu görülmüştür. Bu soru kalıplarının birçoğu eleştirel düşünme becerisi ile bağlantılı olmayan soruları içermektedir.

Sorgulama

Sorgulama, bilgiyi anlama ve kavrama ile ilişkilidir. İlkokul 1. sınıf Türkçe Okuma kitabında *Öksürük Nedir?* metninde geçen “Yıldız neden öksürük olmuş?” (MEB, 1944: 35a) sorusu “neden” soru kalıbı ekseninde sorgulamaya yöneliktir. Beklenen bu sorunun cevabını öğrencinin kendi deneyimleri ve metinden yaptığı çıkarımlarla cevaplamasıdır. Fakat metnin başında “Yıldız soğuk almış, öksürük olmuş” (MEB, 1944,34a), cümlesiyle öğrenciye sorunun cevabına ulaşmasını sağlayacak veri sunulmuştur. *Gıt Gıt Gıdak* metninde geçen “Niçin çok yumurtlamaz?” (MEB, 1944: 13a), sorusunda da aynı kalıp kullanılmış fakat bu defa metin içinde öğrenciyi cevaba götürecek ipuçlarına yer verilmemiştir. Aynı şekilde *Bilin Bakalım* metninde yer verilen “Tırnak kesmek niçin iyidir?” (MEB, 1944: 38a), “Mendil neye yarar?” (MEB, 1944: 38a) gibi sorular da metinde cevaplanmamış ya da cevaba yönelik ipuçlarına yer verilmemiştir. Bu sayede öğrenci metinden bağımsız olarak kendi deneyimlerinden ve hayal gücünden yola çıkarak kendi cevabını oluşturma imkânı bulabilecektir.

Sorgulama için “neden” soru kelimesinin yanında “nasıl, nerede ve ne” kalıplarıyla sorulan sorulara da metinlerde yer verilmiştir: *İpek Ev* metninde geçen “Bu çıkan hayvan nedir?” (MEB,1944: 55a), sorusu sorulmuş hemen akabinde “kelebek” cevabı verilmiştir. Bu ilk bakışta eleştirel düşünceyle bağlantısız gibi görünse de peşi sıra sorulan “Böcek nerede? Tırtıl nereye gitti? Bu küçük evini kime bıraktı?” (MEB, 1944: 55a), soruları için bir ön hazırlık mahiyetindedir. Metinde ipek böceğinin kelebeğe dönüştüğü söylenmez, tersine onlardan iki ayrı hayvan gibi bahsedilir. Bu durumda metnin bir bulmaca gibi düzenlendiğini ve öğrencinin sorgulama yaparak çözüme ulaşmasının beklendiğini söylemek mümkündür. *Can ve Gül* metninde geçen “İçinde ne var ki?” (MEB, 1944:6a), sorusu metin içinde cevaplanmamış, karakterler kutunun içinde ne olduğunu tahmin etmeye çalışmış ama hangi karakterin haklı olduğu belirtilmemiştir. Bu sayede metin, öğrencilerin pek çok tahminde bulunmasına imkân sağlamaktadır. *İlk Rüya* metninde geçen “Nasıl gezdim öyleyse, uykuda ben seninle?” (MEB, 1944: 28a), sorusu küçük bir çocuğun rüya ile gerçeği ayırma çabasını anlatır. Metin içinde soruya cevap verilmiştir. Fakat bu metinde önemli olan bir sorgulama modeli oluşturulmuş olmasıdır. *Bilin Bakalım* metninde geçen “Üstünüzü, başınızı temiz tutmak için ne yaparsınız?” (MEB, 1944: 38a) ve “Ellerini, yüzünü, ayaklarını yıkamayan bir çocuk nasıl anlaşılır?” (MEB, 1944: 38a), sorularının cevapları metinde yer almaz. Öğrencilerin kişisel deneyim ve gözlemlerinden faydalanarak ve sorgulama yaparak bu soruları cevaplaması beklenmiştir.

Metinlerde öğrencilere yöneltilen soruların önemli bir kısmı soru eki ile hazırlanmıştır. Bu sorular şunlardır:

“Hepsi uçar mı?” (MEB, 1944: 12a).

“Uyurken gezilir mi?” (MEB, 1944: 28a).

“İnsan uyku içinde olanları bilir mi?” (MEB, 1944: 28a).

“Su olmasaydı otlar, hayvanlar ve biz ne yapardık?!..” (MEB, 1944: 40a).

Söz konusu sorular yapı itibarıyla evet ya da hayır şeklinde cevap beklediğinden sorgulamaya en az katkısı olan cümleler bunlardır. Yalnız sınıfta öğretmenin yaptıracağı etkinlikler ve soracağı ek sorularla bu cümleler daha işlevsel hâle getirilebilir.

Annelerini Beklerken metninde geçen “Şimdi kim bilir nerelerde uçuyor, koşuyor, yavrularına yem topluyor?” (MEB, 1944: 67a), sorusu retorik bir soru olmasına karşın yine sınıf içi etkinliklerle verimli hâle getirilebilecek bir cümledir.

Görüldüğü üzere öğrencilerin sorgulama becerilerine yönelik sorular onların yaş grupları da göz önüne alınarak son derece basit tutulmuştur. Bazı soruların cevapları metinde sunulmuş, bazı metinlerde sonuca ulaşmayı sağlayacak çok sayıda veriye yer verilmiştir. Bunun yanı sıra cevabın tamamen öğrenciye bırakıldığı metinler de mevcuttur. Bu tip metinlerde sorular büyük ölçüde öğrencinin kendi deneyim ve gözlemleriyle cevap verebileceği seviyede tutulmuştur.

Sınıflandırma

İlkokul 1. sınıf Türkçe Okuma kitabında bulunan metinler incelenmiştir. İncelenen metinlerde yer alan “hangi, hangisi” soruları ile eleştirel düşüncenin gelişmesine katkı sağlanmaktadır. Değerlendirilen eserde bu soru kalıbıyla yazılmış “Hangileri çok uçar?” (MEB, 1944: 12a), “Hangileri suda yüzer?” (MEB, 1944: 12a), “Hangileri uçar?”, “Bu hayvanlardan hangilerinin kanadı var?” (MEB, 1944: 12a), cümleler ile öğrencilerden var olan bilgilerinden yola çıkarak sınıflandırma yapmaları istenmiştir. Ayrıca “Türkiye’nin en güzel şehri hangisi?” (MEB, 1944: 25a), “Civcivlere hangi hayvanlar düşmandır?” (MEB, 1944: 16a), soruları ise öğrencinin çıkarım yaparak kendi bilgi ve deneyimlerine göre cevaplama gereken sorulardır. Bu sorulara verilecek cevapların hangi sınıflandırma ölçüsü ile yapılacağı belirtilmediği için amaca yönelik olma konusunda eksik kalacağı söylenebilir.

Can ve Annesi metninde “Yalnız tavuklar mı yumurtlar?” (MEB, 1944: 15a) sorusuna Can’ın “Yalnız tavuklar değil; hindiler, ördekler, kazlar, kuşlar da yumurtlar.” (MEB, 1944: 15a), cevabını vermesi Can’ın belli özelliklerle sınıflandırma yapabilecek yetkinlikte olduğunu göstermektedir. Öğrencilerden, metinde bulunan karakterle özdeşlik kurmaları ve sınıflandırma becerisinin önemini kavramaları istenmektedir.

Bilindiği üzere sınıflandırma yapabilme, çocukların dış dünyayı algılaması ve karmaşık iletileri düzenleyerek anlamlı hâle getirmesi için son derece önemli bir beceridir. Kanaatimizce incelenen eserde sınıflandırmaya yönelik sorular, öğrencilerin yaş grubu düşünüldüğünde nitelik olarak yeterli kabul edilse de nicelik olarak son derece yetersizdir.

Karşılaştırma

Karşılaştırma becerisini destekleyen belli bir soru kalıbı tespit etmek oldukça güçtür. İlköğretim kademesinde incelenen metinlerde karşılaştırmaya yönelik genellikle “O mu bu mu?” sorularının kullanıldığı tespit edilmiştir. *Can ve Annesi* metninde anne-çocuk arasında geçen konuşmada Can annesinin sorularına cevap verebilirken küçük kardeşi Gül sorulara cevap vermekte yetersiz kalır. Anne, sorduğu soruların Gül’ün yaş seviyesine uygun olmadığını fark ederek Gül’e yönelik “Tavuk yumurtası mı büyüktür, hindi yumurtası mı?” (MEB, 1944: 16a), sorusuyla Gül’ün karşılaştırma becerisini geliştirmeyi hedeflediği görülmektedir. Annesi, somut işlemler döneminde olan Gül’den tavuk ve hindi yumurtalarını boyut bakımından karşılaştırmasını isteyerek esasında onun kıyas yapma becerilerini geliştirmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Metin içerisinde Gül’ün, annesinin sorusuna cevap vermeyerek cevabı okuyucuya bıraktığı görülmektedir.

Bir Atım Var metninde “Benzemez bir dahdaha. Görenler canlı sanır.” (MEB, 1944: 8a) cümlesi ile dahdahın bir oyuncak olduğunu bilen karakter onun “yürüme ve sallanma” özelliklerini diğer dahdahlar ile karşılaştırarak bu özelliklerinden dolayı onun canlı gibi görüldüğünü belirtmektedir. Metin diğer dahdahlar hakkında ayrıntılı bilgi içermemektedir. Öğrenciler, karakterin bu karşılaştırması ile dolaylı olarak “yürüme ve sallanma” özelliğine sahip olan varlıkların canlı olduğu bilgisine ulaşmaktadır.

Horozun Öğünmesi metninde horoz, “Dik başım, güzel ince boyum kimde var? Hangi boru benim sesimden daha dik ötebilir?” (MEB, 1944: 57a), sorularıyla diğer hayvanlarla kendisini karşılaştırmaktadır. Sesinin, borudan çıkan sestene bile kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Bu karşılaştırma örneği ile öğrencilere nasıl ve neler arasında karşılaştırma

yapılabileceği gösterilmektedir. Metinde de görüldüğü gibi iki veya daha fazla canlı belli özelliklerle karşılaştırma yapılabildiği gibi canlı ve cansız nesnelere arasında da karşılaştırma yapılabildiği örneklendirilmiştir. Ayrıca kıyaslama, kıyaslanan şeyler ile benzer yönlerde olacağı gibi farklılıkları hususunda da yapılmaktadır.

Kuş Yuvası metninde de kuş evleri ve insan evleri arasında karşılaştırma yaparak öğrencilerin farklılıkları algılaması istendiği görülmektedir. “Kuşların evi bizim evlerimize benzemez. Öyle küçük, büyük odaları yoktur” (MEB, 1944: 65a).

En Çok Kimi Seversin adlı metinde geçen “En çok kimi seversin?” (MEB, 1944: 21a), sorusu ile karakterin tanıdığı ve sevdiği kişiler arasında kıyaslama yaparak bir cevap verdiği görülmektedir. Metni okuyan öğrenciden de kendi tanıdığı ve sevdiği kişileri düşünerek bir karşılaştırma yapması beklenmektedir.

Birinci sınıf Türkçe Okuma metinlerinde yer alan karşılaştırmaların, öğrencilerin yaş ve algı seviyeleri dikkate alınarak kapsamlı bir şekilde yapılmadığı görülmüştür.

Analiz

Eleştirel düşünmeyi destekleyen analiz yapma becerisi, bir konuyu objektif bir perspektifle inceleyerek, derinlemesine anlamaya ve değerlendirmeye yönelik bir düşünme sürecidir. Bu yöntem, bilgi ve verileri eleştirel bir gözle toplamayı, bu bilgileri sorgulamayı ve sonuçlara dayalı olarak tutarlı ve mantıklı bir çıkarımda bulunmayı içerir.

Birinci sınıf okuma kitabında analiz yapma becerisini destekleyen metinler bulunmamaktadır. Öğrencilerin yaş seviyesi dikkate alınarak, analiz yapma becerisi kazandırmak amaçlanmamıştır. Analiz yapmaya en yakın bulgular aşağıda listelenmektedir. Fakat metin bağlamında bu ifadelerin analiz yapmaya yönelik ya da analiz yapmayı teşvik eden ifadeler olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

“Türkiye’nin en güzel şehri hangisi? / Hepsini görmedim ki...” (MEB, 1944: 25a).

“En güzel hangisi, bir türlü ayırt edemiyorum” (MEB, 1944: 25a).

“Temiz bir çocuğun kitapları, defterleri nasıl olur?” (MEB, 1944: 38a).

“Okumağa başladıktan sonra sevdikleri çoğaldı. Şimdi annesi, babası gibi sevdiği bir hocası, birçok da arkadaşları var” (MEB, 1944: 21a).

Yorumlama

Bir eleştirel düşünme becerisi olarak yorumlama; bir metni, olayı veya durumu anlamak ve çözümlmek için kullanılan süreçtir. Bu süreçte veri ve bilgiler irdelenir, anlamları ortaya çıkarılır ve bağlam içinde değerlendirilmeye çalışılır. Yorumlama; bir metin amacını veya niyetini anlamak için kavramsal anlama, mantıksal akıl yürütme ve bilişsel becerileri kullanmayı içerir. Yorum; anlayışı derinleştirmeyi, analiz etmeyi ve daha geniş bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlayan eleştirel düşünmenin önemli bir parçasıdır.

Birinci sınıf Türkçe Okuma kitabında öğrencilere yorumlama nasıl yapılacağını örnekleyen ya da yorumlama içeren metinlere yer verilmediği görülmüştür.

Değerlendirme

Değerlendirme sınıflandırma ve karşılaştırma gibi becerilerden daha karmaşık bir süreç olması sebebiyle, doğrudan değerlendirmeye yönelik bir soru kalıbı tespit etmek mümkün değildir. *Horozun Öğünmesi* metninde geçen “Bütün bu saydıklarım, size anlatmıyor mu ki ben yiğitlik için yaratılmışım?” (MEB, 1944: 57a), cümlesi ile horozun belli argümanlar sunarak bir çıkarım yaptığı görülmektedir. Öğrenciye böyle bir soru yöneltilmiş ve yapılan çıkarımının doğru olup olmadığına, öğrencinin metinden hareketle bir değerlendirme yaparak ulaşması istenmiştir. *Bilin Bakalım* metninde ise “Bu şehir çok güzel bir plâna göre, değerli ustalar tarafından yapılmıştır. Bu şehirde oturanlar öyle çalışkan, öyle temiz, öyle iyidir ki, birbirlerine hiç kötülükleri dokunmaz. Bilin bakalım bu şehir nedir, burada kim oturur?” (MEB, 1944: 62-63a) önce bir değerlendirme yapılmış daha sonra bu değerlendirmeden yola çıkarak öğrencilere bu şehrin neresi olduğu sorulmuştur.

Birinci sınıf okuma kitabında bulunan metinleri okuyacak olan öğrencinin yaş düzeyi dikkate alınmıştır. Öğrencinin, değerlendirme yapmasını teşvik eden cümlelere pek rastlanmamaktadır. Verilen iki örnekte de tam bir değerlendirme yapıldığı söylenemez. Öğrencilerin değerlendirme yapabilmesi için sorgulama, sınıflandırma gibi diğer alanlarda da yetkin olması gerekmektedir. Birinci sınıf okuma kitabında daha çok diğer basamaklara yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Çıkarım yapma

Ön bilgilerden hareketle karşılaşılan bir durum veya fikri irdeleyerek bir çıkarım yapmak mümkündür. *Annelerini Beklerken* metninde yer alan “Artık gece oldu, her yer kapkara, anne kuş nerede kaldı? Yoksa hiç dönmeyecek mi?” (MEB, 1944: 68a) cümleler ile

karakterin, havanın karardığı hâlde anne kuşun evine geri dönmemesi durumundan yola çıkarak bir çıkarım yaptığı görülmektedir. *Gıt, Gıt, Gıdak* şiirinde geçen “Yumurtanı folluktan / Sıçan çekip çalmadan. / Çabuk koşup alırsız, / Yoksa bakakalırız.” (MEB, 1944: 13a), ifadelerin bir çıkarım örneği sayılabilmesi için karakterlerin daha önce bu durum ile karşılaşmış olması gerekmektedir. Bundan dolayı yine aynı durumu yaşama korkusuna bir vurgu yapıldığı düşünülerek bir çıkarım yapıldığı düşünülebilir. Yapılan çıkarım ise; hızlı davranılmazsa sincabın yumurtaları çalma ihtimalidir.

Birinci sınıflarda okutulmak için hazırlanan Türkçe Okuma kitabında çıkarım yapma konusuna yeteri kadar yer verilmediği verilen örneklerin ise yetersiz kaldığı görülmektedir. Eleştirel düşünmenin alt basamaklarından olan çıkarım yapma becerisi sorgulama, karşılaştırma, sınıflandırma gibi becerileri aynı anda kullanılması gerektiği için birinci sınıf öğrencilerinin gelişim düzeyine uygun bulunmayıp diğer alt becerilere daha fazla yer verilmiştir.

4.1.2 İlkokul ikinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

İlkokul 2. sınıf Türkçe Okuma kitabında 55 metin bulunmaktadır. Metinlerin, eğitim ve yaş seviyeleri dikkate alınarak seçildiği görülmektedir.

Sorgulama

Bir konuyu derinlemesine öğrenmek için sorulan sorular ile konu daha iyi kavranabilir. *Buğday Masalı* metninden sonra yer alan *Sorular* bölümünde geçen “Un neden yapılır?” (MEB, 1944: 28b), “Una su karıştırarak ne yapılır?” (MEB, 1944: 28b) ve “Ekmek nerede pişer” (MEB, 1944: 28b) sorular ile öğrencilere, malzemelerin kullanımı ve amaçları hakkında sorgulama yaptırmak amaçlanmıştır. Her gün yedikleri ekmeğin nasıl üretildiği, hangi bitkinin kullanıldığı gibi bilgiler hakkında düşündürülerek çevresine duyarlı ve sorgulayıcı bireyler yetiştirmek hedeflendiği görülmektedir. *Nelerle Aydınlanıyoruz* metninde geçen “Öyle ise ne yapalım? Güneşin yerini tutacak ışıklar kullanalım.” (MEB, 1944: 38b), soruların hemen akabinde cevaba yönelik bir yönlendirici bulunduğu görülmektedir. Bu yönlendirici cümle ile öğrencinin alternatif çözüm önerileri hakkında bir sorgulama yaparak cevaplar vermesi hedeflenmiştir. *Yangın* metninden sonra *sorular* kısmında “Yangın neden çıkar? / Yangın olmasın diye ne yapmalı? / Yangın olursa ne yapmalı? / Yangını ne söndürür? / Yangını kim söndürür?” (MEB, 1944: 43b) sorularının sırayla sorulması öğrencilere yangın hakkında genel bir sorgulama yaptırmak için yangının nedenleri, önleyici tedbirler, yangın çıkması durumunda yapılması gerekenler, yangını söndürme yöntemleri ve kimlerin yangını

söndürdüğü hakkında öğrenciyi derinlemesine düşündürmek istenmiştir. Bu üç metinde, öğrencilerin yaş seviyesi göz önüne alındığı ve etrafında meydana gelen durumlara karşı sorgulayıcı, alternatif çözümler üreten, olayların nedenlerini merak eden bireyler olarak yetişmelerinin hedeflendiği görülmektedir.

Çeşitli bilmeceler sorulur. Daha sonra bilmecelerin cevabını tahmin eden öğrencilere, “*Bu yemişler nerede yetişir? Nasıl satılır?*” (MEB, 1944: 46b), şeklinde sorular yöneltilir. Böylece meyvelerin yetiştirme olanakları ve satış süreci gibi konuları sorgulayan, yapıcı bireyler olarak yetişmeleri amaçlanır. *Kızılay* metninde karakterin, annesine “Anne, herkesin göğsündeki bu çiçekler nedir.” (MEB, 1944: 81b), sorusu ile karakter çevresinde oluşan farklılıklar üzerinde düşünerek sebebini öğrenmeyi istemektedir. Annesinin bu soruya verdiği cevap ile *Kızılay* hakkında bilgi edinen karakter, *Kızılay*’a destek olmak amacıyla çiçek almak istemektedir. *Kış Gelmeden* metninde karakterin “Bunlar kışa kadar çürümez mi, anne?” (MEB, 1944: 34b), sorusu ile bir ürünün ömrü ve depolama koşulları hakkında sorgulama yaptığı görülmektedir. Bu sorgulama neticesinde karakter turşu yapımı hakkında bilgi edinmektedir.

Sorgulamaya yönelik incelenen cümlelerin, yer aldığı metnin içeriği ile doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Bazı sorularda cevap hakkında yönlendirici cümleler kullanılmış olsa da soruların asıl amacı; okuyucunun çevresine sorgulayıcı bir şekilde yaklaşmasını sağlamak, yaşadığı ve gördüklerinin amacına vâkıf olan bireyler yetiştirilmek olduğu görülmektedir. Metinlerde yer alan sorular ile öğrenci sorgulama yapmayı öğrenerek çevresinde gördüğü nesnelere farklı sorularla yaklaşmayı ve alternatif çözümler üretmeyi öğrenecektir. Görüldüğü gibi ikinci sınıf öğrencileri için hazırlanan metinlerde sorgulamaya yönelik sorular, büyük ölçüde metnin ana konusu ile örtüşen cevaplar içermektedir. Öğrencinin, bazı sorulara cevap bulmak için metinden hareketle yaratıcı bir sorgulama eylemi yapması gerekmektedir.

Sınıflandırma

İlköğretim ikinci sınıf öğrencilerine yönelik metinlerde sınıflandırmaya yönelik tek bir örnek tespit edilmiştir.

“Ya İstanbul, dedi, onun güzelliğine eş var mı? Boğaziçi, Adalar” (MEB, 1944: 13b).

Derinlemesine incelendiğinde bu sorunun da aslında retorik bir soru olduğu görülür. Yanı sıra tespit edilen tek cümleye rağmen ikinci sınıf öğrencilerinin sınıflandırma becerilerine yönelik bir cümleye yer verilmediğini söylemek yerinde olacaktır.

Karşılaştırma

Metinlerde yer alan karşılaştırmaların birkaç farklı yöntemle yapıldığı görülmektedir. İlki, iki örnek arasında benzerlik ya da farklılıkların belirtilmesi yoluyla yapılanlar:

“Mangalda ne yakılır? Sobada ne yakılır?” (MEB, 1944: 36b).

“Kış giyecekleri nasıldır?” (MEB, 1944: 36b), öğrencilere yöneltilen sorular ile öğrencilerin karşılaştırma yapması beklenmektedir. Yapılan bu karşılaştırmalar ile öğrencilerin nesnelere farklılık ve benzerliklerini kavraması istenmektedir.

Metinlerde yer alan ikinci örnekler ise; öğrencilere retorik sorular yöneltilmesi yoluyla gerçekleşmektedir.

“Hayvanlar da kış için bir hazırlık yaparlar mı?” (MEB, 1944: 36b).

“Bu yemişlerin ikisi birbirine benzer mi, benzemez mi?” (MEB, 1944: 46b). Bu örneklerde ise kısa cevaplar vermek yeterlidir. Öğretmen, verilen evet ya da hayır cevaplarının doğrultusunda kuracağı sınıf içi etkinliklerle bu soruları derinleştirebilir. Fakat metin merkezli bir incelemede bu soruların yetersiz olacağı açıktır.

Üçüncü örnekler ise metinde yer alan karakterlerin yapmış olduğu karşılaştırma örnekleridir. Bu örnekleri metin bütünlüğü içinde gören öğrenci karşılaştırmanın nasıl yapılacağı konusunda fikir edinmektedir. Örneklerin farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Bu durum, karşılaştırma yapabilmenin ikinci sınıf öğrencileri için fazlaca önem arz etmesindedir.

Bu örnekler ise:

“Sen başka, ben başka. Herkes bana düşmandır, sana değil” (MEB, 1944: 51b).

“Beni kendi çocukları gibi seviyor” (MEB, 1944: 80b).

“Evet yavrum. İkisi de senin. Birini sen gülerken, ötekini somurturken yaptım” (MEB, 1944: 57b).

“Okuma öğrenenler yeni yeni bilgiler kazanırlar. Okumamışlara gelince, onlar karanlık bir yere kapatılmış adamlara benzerler. Herne olursa görmezler” (MEB, 1944: 61b).

“Sizin için kocaman buğday çuvalı ne ise onun için de bu küçük buğday tanesi odur” (MEB, 1944: 76b).

“Rengini, biçimini, kokusunu çok sevdiğim bu çiçekleri, onlardan daha çok sevdiğim anneme getirdim” (MEB, 1944: 62b). Verilen örneklerde karşılaştırmaların bazıları net bir şekilde belirtilirken bazıları ise metin bütünlüğü içinde anlaşılabilir.

İkinci sınıf okuma metinlerinde karşılaştırma örneklerinin çoğunlukla basit şekilde olduğu, bu karşılaştırmaların öğrencinin yaş seviyesine uygun olarak genellikle iki şey arasında yapıldığı görülmektedir.

Analiz

Yaraları Temiz Tutalım metninde iki arkadaş olan Doğan ve Özdemir’in bir cam parçasıyla ellerini yaralamaları ve akabinde yaralarının durumu hakkındaki tutumları analiz edilmektedir. Doğan, okulda öğrendiği bilgilerden yola çıkarak yarasını ve sonucunda karşılaşılabileceği durumları analiz ederek annesinden yardım aldığı görülmektedir. Özdemir ise yarasına kirli bez ile pansuman yapar. Yaralanmanın neticesinde yapılan farklı iki davranışın sonucu ise, Özdemir’in yarasının daha da kötüleşirken Doğan’ın yarasının iyileşmesidir. Doğan’ın yaralanma sonucunda olabilecek durumları analiz ettiği şu ifadeler ile metin içerisinde yer almaktadır. “Öğretmenimiz okulda ‘yaraları temiz tutmalıdır’ demedi miydi? Sen bu öğüde kulak asmadın; yaran azdı. Gene kolay kurtuldun; ya parmağını, ya elini kesseydiler!... Unutma ki bu yüzden ölenler bile olurmuş” (MEB, 1944: 33b). Metinde, basit düzeyde olan neden-sonuç ilişkisi ile öğrencilere bir olumsuzlukla karşılaşmaları hâlinde durumlarını nasıl analiz edebilecekleri aktarılmaktadır.

Yangın metninde Engin’in bir gece çıkan yangının nedenine yönelik babasına sorduğu soruya babası, “Kadının biri gündüzden mangalı iyice örtmemiş. Gece bir kıvılcım sıçramış, minderi tutuşturmuş. Aman yavrularım, iyi bakın, bir yana ateş düşürmeyin. Lâmbayı devirmeyin; mumu kâğıda, üstünüze, saçınıza yakın tutmayın. Kibritle oynamayın.” (MEB, 1944: 42-43b), sözleriyle uyarır. Bu uyarı ile yangının çıkma nedenlerine yönelik günlük hayatta yapılan dikkatsizliklere ve bunların sonuçlarına dair bir analiz yapılmaktadır.

Küçük Alinin Adamları metninde Ali'nin okula getirdiği çıkını gören arkadaşları, yoksul olması ve annesinin olmaması gibi ön bilgilerinden yola çıkarak Ali'nin durumunu analiz ettikleri görülmektedir. Ali çıkını "Adamlarım yaptı. Benim on adamım var." (MEB, 1944: 53b), sözleriyle açıklamasına arkadaşları tekrar "Ali'nin çok yoksul olduğunu bilen arkadaşları birbirlerinin yüzüne baktılar: "Ali öğünüyor; Ali yalan söylüyor, çok kocaman bir yalan diye söyleştiler." (MEB, 1944: 53b), diyerek bir analiz yapmaktadırlar. Öğrencilerin bu analizi, ön bilgilerinden yola çıkarak yaptığı görülmektedir. Metnin içerisinde de bu analizin yetersiz olduğu ifade edilmektedir.

İkinci sınıf okuma metninde yer alan eleştirel düşünmenin analiz becerisi yetersiz olduğu görülmüştür. Yer verilen analiz örnekleri de kısıtlıdır.

Yorumlama

Yorumlama becerisi özünde kişinin ön bilgilerinden yola çıkarak yeni bilgi ve durumları kendince yorumlamasıdır. *Renkler* metninde Türkan, kırmızı renkli, Ayşe ise beyaz renkli kıyafet giydiğini gören öğretmenleri diğer öğrencilerine yönelik "Türkânla Ayşe neyi andırıyorlar?" (MEB, 1944: 15b), sorusuna Sevinç'in, "Türk bayrağındaki kırmızı ve ak renkleri..." (MEB, 1944: 15b), cevabını vererek renkleri yorumladığı görülmektedir. Kırmızı ve beyaz renklerin yan yana kullanılmasının Sevinç tarafından Türk bayrağını çağrıştırdığı ifade edilmektedir. Cümle bağlamında bu cevabın nedeninin renklerin yorumlanarak bayrağa benzetilmesinden olduğu anlaşılmaktadır.

Kurtla Köpek metninde kurdun yolculuk boyunca korkarak etrafını sık sık kontrol etmesi üzerine köpek böyle korkuyla yaşamının kolay olmadığını belirtir. Kendisini örnek gösteren köpeğe kurt ikisinin farklı hayvanlar olduğunu söylemesine karşın köpek, "Doğru, ama suç sende; çünkü sen herkese kötülük yapıyorsun. Herkesin de sana kötülük yapmasından korkmalısın." (MEB, 1944: 51b), demektedir. Köpeğin böyle bir cevap vermesi kurdun içinde bulunduğu durumu kendince yorumlamasındandır.

Çocukla Güneş metninde Turgut odasına giren güneş huzmesini gözlemlemektedir. Annesinin, "Okuma-yazma dediğimiz şey işte bu güneş ışığı gibidir. Okuma öğrenenler yeni yeni bilgiler kazanırlar. Okumamışlara gelince, onlar karanlık bir yere kapatılmış adamlara benzerler. Herne olursa görmezler." (MEB, 1944: 61b), sözleriyle benzetme yaparak okuma yazmanın önemine vurgu yaptığı görülmektedir.

İkinci sınıf okuma kitabında yer alan metinlerde yorumlama becerisine yönelik cümlelerin oldukça az olduğu görülmektedir. Genellikle benzetme yoluyla kişisel yorumlar yapılmıştır.

Değerlendirme

İkinci sınıf okuma kitabında yer alan metinlerde dört tane değerlendirme örneğine rastlanmıştır. *Yağmur* metninde “Yavrum, olmasa yağmur, Ne olur bilir misin? Hep ekinleri kurur tarlasında çiftçinin.” (MEB, 1944: 10b), kısmında önce bir soru yöneltildiği daha sonra belli bir perspektiften değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Türkiye’nin şehirlerinin güzellikleri üzerine konuşan öğrencileri içeren *Türkiye* metninde “Saydığınız şehirlerin hepsini de beğenirim. Çünkü hepsi Türk yurdudur.” (MEB, 1944: 13b), şeklinde bir değerlendirme yapan karakter, Türk yurdu olmasının beğenmek için yeterli bir kriter olduğunu ifade ederek değerlendirme yapar. Bu değerlendirmesinden önce arkadaşları kendi şehirlerini belli özellikleri ile karşılaştırmalarına rağmen karakterin bu değerlendirmesinde tek bir kriteri önemsediği görülmektedir.

İki Resim metninde, kız kardeşinin resmini çizen abi, “En çirkin yüz gülümserse güzelleşir. Gene en güzel yüz somurttu mu soğuk, sevimsiz ve çirkin olur.” (MEB, 1944: 57b), ifadeleri ile kardeşinin hâl ve hareketlerini değerlendirdiği ve bir çıkarım yapmaktadır.

İkinci sınıf okuma kitabında değerlendirme örneklerinin sınırlı ve yetersiz olduğu görülmüştür. Değerlendirme yapabilmesi için öğrencinin farklı bilgileri kavraması, sorgulaması, benzerliklerini ve farklılıklarını idrak etmesi gerekmektedir.

Çıkarım yapma

İkinci sınıf okuma kitabında çıkarım yapmaya bir örnek dışında rastlanmamıştır. *Kış Gelmeden* metninde “Güner o kadının neden o kadar çok patlıcan aldığını şimdi anlamıştı.” (MEB, 1944: 35b), cümlesi ile var olan bilgilerden yola çıkarak bir tahminde bulunduğu görülmektedir. Güner, ön bilgilerini düzenleyerek bir çıkarımda bulunmaktadır.

İkinci sınıf düzeyi için sorgulama ve karşılaştırma gibi eleştirel düşüncelere daha fazla yer verildiği görülmektedir. Çıkarım yapabilmek için elde bulunan verileri değerlendirmek ve bir sonuca ulaşmak gerekmektedir. Bu yaş düzeyinde örneklerin sayısı sınırlı tutulmuştur.

4.1.3 İlkokul üçüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

İlkokul 3. sınıf Türkçe Okuma kitabında 57 metin bulunmaktadır. 57 metin içerisinde eleştirel düşünmeyi içeren örnekler aşağıda yer almaktadır.

Sorgulama

Soru sorma düşünmenin önemli bir adımıdır. *Balkabağı ile Kozalak* metninde “Şu incecik bir ot parçasının yemişleri ne kadar; büyük bu kocaman ağacınkiler de ne kadar ufak.. Kabaklar büyük ağaçta kozalaklar da bu küçük otcağızda bulunsaydı daha yakışıklı durmaz mıydı?” (MEB, 1945: 10), şeklinde düşünen karakter balkabakların büyük ağaçta, kozalakların yerde yetişmesinin daha uygun olup olmayacağını sorgulanmaktadır. Kozalak ve balkabağı arasında bir karşılaştırma yaparak sorguladığı ve bunun sonucunda da bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Metnin devamında, sorgulama yaparak benimsediği görüşün yanlış olduğunu bir gözlem aracılığıyla anlayan karakterin “Ya, demin düşündüğüm gibi bu ağaç da şu kabaklar yetişmiş olsaydı da onlardan biri kafama düşseydi benim halim ne olurdu?” (MEB, 1945: 10), sözleriyle ikinci bir sorgulama yaptığı görülmektedir. Bu örnekle öğrencilere, sorgulama yapmanın önemi vurgulanmakla beraber sorgulamanın kişisel kanı ile yapılması hâlinde edinilen sonucun geçerliliğinin de sorgulanabileceği aktarılmak istenmiştir. Yapılan sorgulamanın daha kapsamlı ve somut delillere dayanması gerektiğinin altı bu örnekler ile çizilerek, bireysel sorgulama ile ulaşılan kanının her zaman yeni bir sorgulamaya da açık olacağı anlaşılmaktadır. Gözleme dayalı sorgulamalarda, sorgulamayı yapan bireyin kendi perspektifinin dışına çıkabilmesi nihai sonuca ulaşabilmesinde büyük önem arz etmektedir.

Cumhuriyet Bayramı metninde Demir’in her yıl Cumhuriyet kutlamalarına katıldığı fakat bu kutlamaların asıl nedenini hiç sormadığı artık on yaşında olduğu için nedenini merak ettiği belirtilmektedir. Demir’in, babasına “Yalnız niçin bugün toplanıyorlardı?” (MEB, 1945: 26), sorusuyla yapılan bu kutlamanın asıl amacının ne olduğunu derinlemesine öğrenmek istediği aktarılmak istenmiştir. Öğrencinin çevresinde oluşan olaylara ve bilinçsizce yaptığı davranışların asıl nedenini öğrenmesi gerektiği aktarılarak, soru sormanın önemi vurgulanmıştır.

Özgenlik metninde aç bir kurt ve semiz bir köpek arasında geçen konuşmaya yer verilmektedir. Kurt kendi bulunduğu durumdan kurtulmak için köpeğe akıl danışmaktadır. Kurdun, “Yalvarırım söyle, seni bu kadar şişmanlatan yiyeceği nereden buluyorsun?”, (MEB, 1945: 54), “Ne gibi işler?” (MEB, 1945: 54), yaptığını sorarak köpekten bilgi almaya çalıştığı

görülmektedir. Köpek gibi evcil bir hayvan olursa yemek konusunda sıkıntısı olmayacağını anlayan kurdun, köpeğin tasmaına yönelik sorduğu (MEB, 1945: 55), “Arkadaş, bu ne?” (MEB, 1945: 55), Söyle, rica ederim, nedir? (MEB, 1945: 56), “Ya gündüz canın bir yere gitmek isterse, bırakmazlar mı?” (MEB, 1945: 56) sorular ile tasma konusunda bilgi edinmek istediği görülmektedir. Metin içerisinde cevaba ulaşılabilen bu sorunun bir benzer örneği ise *Kuyruklu Yıldız* metninde geçen “Kuyruklu yıldız nedir? / Kuyruklu yıldızlar nereden gelip nereye gidiyorlar?” (MEB, 1945: 104), sorulardır. Fakat bu sorulara metin içerisinde net bir cevap verilmez. Metinde kuyruklu yıldızlar hakkında edinilmiş bilgilere yer verilmekle beraber kuyruklu yıldızın ne olduğunun tam kavranılamadığı cevabı verilmiştir. “Nedir” soru ekiyle oluşturulan ilk metin örneğinde, cevap metin içerisinde net olarak verilmektedir. Bu cevap ile öğrencinin ön bilgisinde olan esaret kavramı ile köpeğin tasmaını benzetme yoluyla imgelenmek istenmiştir. Metni okuyan öğrencinin, esaret ve özgürlük kavramı üzerinde düşünmesi amaçlanmıştır. İkinci örnekte ise, kuyruklu yıldız hakkında elde edilen bilgiler aktarılıp, bilimsel bilgi ile ulaşılamayan soruların bilinmediği ifade edilmiştir. Öğrenciye sorgulama yaparken nelere dikkat etmesi gerektiği ve cevapta aranılacak özelliklerin neler olduğu gibi konularda yol gösterici olması hedeflenmektedir.

Gökyüzü metninde “Ağabey, yağmur neden olur?” (MEB, 1945: 61), soru soran kardeşine, abisi cevap vermektedir. Cevap verirken kardeşini verdiği bilgilerin doğruluğu hakkında düşündürmek ve sorgulamak için benzetme yoluyla “Annenin kaydattığı sudan da buğu çıkmıyor mu?” (MEB, 1945: 61), sorusunu yönelttiği görülmektedir. *Güneşin Ustalıkları* metninde ise “Güneşin hiçbir gün başka yerden doğduğunu gördünüz mü?” (MEB, 1945: 62), “Peki, geceleyin bunları nasıl anlarız?” (MEB, 1945: 62) soruların cevabı metin içerisinde bulunmaktadır. Burada üretken bir şekilde düşünmeye teşvik etmekten daha çok sorgulamanın nasıl yapılacağı öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu sorular metin içerisinde cevaplanarak sorgulama sonucunda edinilen bilgilerin bilimsel bilgi olması gerektiğinin altı çizilir. *Güneşin Ustalıkları* metninden sonra yer alan; “Yağmur neden yağar? / Yağmurun ne faydaları vardır? / Buğu ne demektir? / Bulut nedir? / Kar nedir? / Doğu ve batı nerededir? / Güney ve kuzey neresidir? Bir ormanda kalsanız yolunuzu nasıl bulursunuz? / Geceleyin yol nasıl bulunur, dört yön nasıl belli olur?” (MEB, 1945: 63), soruları yer almaktadır. Bu sorular, doğal olaylar ve doğa ile ilgili konular hakkında bilgi edinmek amacıyla öğrenciye sorulmakta ve cevapları metin içerisinde verilmeyerek öğrencinin cevap vermesi beklenmektedir. Öğrencinin düşünmesi ve bu sorulara cevaplar araştırması amaçlanmıştır. Daha önce sorgulama ve cevap bulma konusunda verilen metinlerin öğrenciye

cevap verme konusunda örnek olacağı bir gerçektir. Metinler ile öğrenciye, sorgulama ve cevap üretiminin nasıl olması gerektiği öğretilmek amaçlanmıştır.

Üçüncü sınıf okuma metinlerinde ulaşılan, sorgulamaya yönelten cümlelerin çoğunda öğrencilere sorgulamanın nasıl yapılacağı ve cevaplara nasıl ulaşılabileceği konusunda yol gösterilmek istendiği görülmektedir. Özne kanılara dayanan cevapların her zaman nihai cevap olmadığı vurgulanmıştır. Öğrencilere, eleştirel düşünmenin alt basamağı olan sorgulamayı nasıl yapabilecekleri öğretilmek hedeflenmiştir.

Sınıflandırma

Eleştirel düşünmenin önemli basamaklarından biri sınıflandırmadır. Bu süreçte, bir dizi bilgiyi belirli kriterlere göre gruplandırmak ve örüntüleri veya farklılıkları görmek için sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. *Yapı oyunu* metninde yer alan “Mühendis plân çizer, Sonra yapıcı, dülger, İşçiler işe başlar.” (MEB, 1945: 105), cümlesi ile bir yapının oluşturulmasında farklı mesleklerin işlevlerine değinilmek istenmiştir. Bu sınıflandırma süreci, farklı mesleklerin ne yaptığını ve yapı işlerinin nasıl yapıldığını anlama açısından önemlidir.

Yıldızlar metninde, yıldızlar hakkında “Kimi büyük, kimi küçük görünüyor. Kiminin ışığı sarı, kimininki menekşe rengi.. Bundan başka kırmızı olanlar da var.” (MEB, 1945: 101), cümleleri ile yapılabilecek sınıflandırmalar hakkında örnekler verilmektedir. Yıldızların büyüklükleri, renkleri ve ışık türleri gibi farklı özelliklerine göre sınıflandırılabilirliği söylenmektedir. Yapılacak sınıflandırma ile öğrencilerin, yıldızların özelliklerini anlaması ve farklılıkları görmesine yardımcı olmak amaçlanmıştır. Metin içerisinde sınıflandırma yapılmamış sadece hangi yönlerden sınıflandırma yapılabileceği açıklanmıştır. Metin ile öğrencilere sınıflandırma becerisinin ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiği örneklenmektedir. Bu örnekler ile yıldızlar ve ev yapımı hakkındaki bilgilerin nasıl sınıflandırılacağı, benzerliklerin veya farklılıkların nasıl görülebileceği daha iyi kavranabilmektedir. Hedeflenen kazanım ise, öğrencilerin bu örneklerden yola çıkarak yeni örnekler üzerinde de sınıflandırma yapabilmeleridir. Üçüncü sınıf okuma kitabında sınıflandırma becerisini içeren metinlerin az olduğu, olan metinlerinde bu beceriyi geliştirme yönünden eksik kaldığı görülmektedir.

Karşılaştırma

Üçüncü sınıf okuma kitabında karşılaştırma örneklerine oldukça fazla yer verilmiştir. Karşılaştırma örneklerini dört başlıkta incelemek mümkündür.

İlk olarak iki farklı nesne ya da durumun belli bir özelliğe dayanarak karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu tarz karşılaştırmaya yönelik cümleler aşağıda sıralanmıştır:

“Niçin satılmasın? Demin bunun yarısı kadar bir kuşa yirmi beş lira verdiler, görmediniz mi?” (MEB, 1945: 8) .

“Öyle ya, canı cana ölçmeli. Evimizde otururken damımızın üstüne ev büyüklüğünde bir kaya ile vursalar, vursalar, tavanlar çatırdamağa, göçmeğe başlasa; biz ne oluruz?” (MEB, 1945: 13).

“Bakın gerçekten adam başka mıdır hiç bundan? / Sanki bir adam gibi, sanki bir adam kadar; / Bu kocaman adamın eti kar, kemiği kar” (MEB, 1945: 42).

“Sizin gibi buzda gezerken ayağı kaymaz” (MEB, 1945: 47).

“Sen de eğer benim gibi sahibinin işlerini görürsen benim gibi yer, içer, şişmanlarsın” (MEB, 1945: 54).

“Poyraz İodostan daha serindir” (MEB, 1945: 62).

“Yazık değil mi bu fidana... O da senin gibi çocuk... Bu damlıyan su onun kanıdır...” (MEB, 1945: 78).

“A tilki amca, sen baban gibi sofı degilsin” (MEB, 1945: 81).

“Onlara dokunursanız ısırırlar. Ev karıncaları gibi kuyruklarile sokmazlar” (MEB, 1945: 86).

“Bu lâmba sizin evinizdeki gibi odayı aydınlatmak için değil, ısınmak için kullanılır” (MEB, 1945: 100).

“Biz sizin gibi bütün geceyi uykuda geçiremeyiz” (MEB, 1945: 101).

“Arı demiş: Ben çalıştım. Azık topladım bütün yaz; Sen düşünmedin yarını, Yalnız uçup öttün; haylaz!...” (MEB, 1945: 108).

“Ben senin gibi değilim. Sesim çok incedir” (MEB, 1945: 109).

İkinci olarak, iki nesne ya da durum karşılaştırılırken bir özelliği değil birden fazla özelliği hedef alan cümlelere de yer verilmiştir:

“Yalnız senin baban tek ayak üstünde durur, gözlerini kapar, öyle öterdi, görüyorum ki sen böyle yapamıyorsun!” (MEB, 1945: 80).

“Öteki ağaçlar dinç, gürbüz adamlar gibi büyüyorlar, bizi gölgeye ve yemişe boğuyorlar. Bu zavallı; böyle cılız, sakat yaşıyor” (MEB, 1945: 78).

“Bizim bahçede olan kiraz, armut, elma ağaçları kimsenin bahçesinde yoktur” (MEB, 1945: 77).

Üçüncü olarak, ikili gruplandırma yapılan karşılaştırmadır. Bu şekilde oluşturulan cümleye ise bir örnekte rastlanmıştır. Gruplandırma yapılarak ‘bedene faydalı’ olması açısından karşılaştırma yapıldığı görülmektedir.

“Kestane ile ıhlamurun çiçeği kahveden, çaydan daha tatlı, hem de bedene daha faydalıdır....” (MEB, 1945: 99).

Üçüncü sınıf okuma metinlerinde, öğrencinin mevcut bilgilerinden ya da edinecekleri yeni bilgilerden yola çıkarak nasıl karşılaştırma yapabileceği çeşitli örneklerle aktarılmıştır. Üçüncü sınıf okuma kitabında, öğrencinin yaş aralığı için yeterli karşılaştırma örnekleri bulunmamaktadır.

Analiz

Var olan bir durumu gözlemleyerek analiz etme eleştirel düşünme için önemli yetkinliktir. *Papağan* metninde, papağanın pahalı bir şekilde satıldığını gören bir adamın evinde bulunan hindiye pazara getirerek yüksek bir ücret talep etmesi anlatılmaktadır. Satıcı kendince bir analiz yaparak papağan ve hindi arasında boyut bakımından bir kıyaslama yaptığı “Niçin satılmasın? Demin bunun yarısı kadar kuşa yirmi beş lira verdiler, görmediniz mi?” (MEB, 1945: 8), şeklinde ifade edilmektedir. Bu duruma şahit olan kişiler “Arkadaş, dedi o kuşa ‘papağan’ derler; kendisine öğretilen sözleri tekrar eder, sabahları kalkınca ‘günaydın’ der. Yoldan geçen satıcılara seslenir. Evdekilerin isimlerini birer birer söyler. Yani bizler gibi konuşur.” (MEB, 1945: 8), sözleriyle satıcının boyut bazında yaptığı kıyasların yetersiz ve yanlış olduğunu belirtirler. Metinde iki şey arasında tek bir yönden karşılaştırma yapmanın yetersiz olduğu belirtilerek papağan ve hindinin birçok özelliğinin analiz edilmesi gerektiği vurgulanır. Papağanın küçük bir kuş olmasına karşın hindiden birçok yönden üstün olduğu belirtilir.

Faydalı Hayvanlar metninde sınıfta bulunan öğrencilerin, akıl yürütme yoluyla, adada yaşam sürebilmek için hangi hayvanların insanlara fayda sağlayacağını düşünmeleri istenmektedir. Öğrencilerin, verdikleri örneklerin hangi yönüyle fayda sağladığını belirterek derin bir düşünme sürecine girdikleri görülmektedir. İnsan yaşamı için elzem olan ihtiyaçları belirleyerek bu ihtiyaçların karşılanması için hangi hayvanlara gerek olduğunu analiz etmektedirler. “Kanarya dinleyerek bal yemek iyi bir şey ise de daha önce düşünülecek daha iyi, daha faydalı ne var?” (MEB, 1945: 67), ifadeleriyle öğretmen, öğrencilerine düşünme ve analiz etme yönünden destek olmaktadır. Fayda ve zarar sağlayacak hayvanları analiz eden öğrenciler görüşlerini sıra ile belirtmektedirler. Özdemir’in adada ne kadar kalacaklarını sorması ve devamında “Öyleyse attan önce öküz lâzım. Ekmeksiz yaşayamayız. Ekmek buğdaydan yapılır. Buğday yetiştirmek için toprağı işlemek ister. Ben çiftçi çocuğuyum, bilirim: buğdayı ekmeden önce toprak, sabanla altüst edilmelidir. Bu sabanı öküz çeker...” (MEB 1945: 68), sözleriyle ömür boyu bu adada yaşayabilmek için bir analiz yaptığı görülmektedir. Diğer öğrencilerin ada hakkında sorular sorduğu ve bu doğrultuda fikir üretmeye devam ettikleri görülmektedir. Metnin, genel yapısı itibarıyla hayvanların hangi yönden insanlara fayda sağladığını düşündürmeye yönelik olmakla birlikte bir ada örneklemeyle öğrencilerin analiz yapmasına teşvik ettiği görülmektedir.

Yorumlama

Metinlerde karakterlerin basit düzeyde olayları kendilerince yorumladıkları örnekler bulunmaktadır. “Ayıbalıkları çok güzel yüzer.” (MEB, 1945: 50), “Zavallı ayıbalığı...” (MEB, 1945: 51) ve “Ben senin yerinde olsam onu keser, yakarım.” (MEB, 1945: 77), cümleleri ile karakterin gözlemlerinden yola çıkarak bir yorum yaptığı görülmektedir. Metin bütünlüğü içerisinde bu yorumları neden yapıldığı öğrenciler tarafından anlaşılmaktadır. Bu yorumlamalar ile öğrencilere eleştirel düşünme ve gördüklerini yorumlama yeteneği kazandırmak amaçlanmaktadır.

“Gelin, mısır ekelim. Mısır ekersek gelecek yıl ekmeksiz kalmayız.” (MEB, 1945: 97), sözleriyle karakterin uzun vadeli bir plan yaptığı görülmektedir. Gelecekte ekmeksiz kalmamak için bugünden çalışmak ve plan yapmak gerektiği yorumunda bulunmaktadır.

Değerlendirme

Ortaokul 3. Sınıf Türkçe Okuma kitabında yer alan *Balkabağı ile Kozalak* metninde “Şu incecik bir ot parçasının yemişleri ne kadar; büyük bu kocaman ağacinkiler de ne kadar ufak.. Kabaklar büyük ağaçta kozalaklar da bu küçük otcağızda bulunsaydı daha yakışıklı

durmaz mıydı?” (MEB, 1945: 10), cümleleri ile karakterin bir değerlendirme yaparak kendince bulduğu çözümü soru yoluyla aktardığı görülmektedir. “Ya, demin düşündüğüm gibi bu ağaç da şu kabaklar yetiştirilmiş olsaydı da onlardan biri kafama düşseydi benim halim ne olurdu? diye düşündü.” (MEB, 1945: 10), ifadesiyle karakter bir soru sormaktadır. Aslında karakterin bu soruya cevap beklemediği yaptığı değerlendirmeyi vurgulamak istediği görülmektedir.

Metinlerde, öğrencinin ve karakterlerin düşünmeye yönlendirildiği görülmektedir. “Bir düşün, kim bilir şimdi çiftçiler, bahçıvanlar ne kadar seviniyorlar. Çünkü yağmur onların ekinlerine zerzevatlarına can verir.” (MEB, 1945: 61), şeklinde yapılan değerlendirmede “çünkü” ifadesiyle değerlendirmenin hangi düşünceye dayandırıldığı açıkça belirtilmektedir. Farklı bir metinde karakterin kendi ve çevresini tanıdığı ve ıssız bir adada yaşayabilmek için önceliğini belirlemek için “Öyleyse attan önce öküz lâzım. Ekmeksiz yaşayamayız. Ekmek buğdaydan yapılır. Buğday yetiştirmek için toprağı işlemek ister. Ben çifçi çocuğuyum, bilirim: buğdayı ekmeden önce toprak, sabanla altüst edilmelidir. Bu sabanı öküz çeker...” (MEB, 1945: 68), şeklinde bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Bu değerlendirmede karakter ön bilgilerinden yola çıkarak bir ihtimal dahilinde önceliğini belirlemeye çalışmaktadır.

Çıkarım yapma

Üçüncü sınıf Türkçe Okuma metinlerinde yer alan eleştirel düşünmenin alt becerisi olan çıkarım yapmayı içeren fazlaca örneğe rastlanmıştır. Metinlerde anlatılan olaylar neticesinde verilen bilgilerden yola çıkarak mantıklı ve tutarlı çıkarım yapmaya çalışan karakterlerin, yaptıkları çıkarımların nedenlerini de belirttikleri görülmektedir. Birinci ve ikinci sınıf okuma kitaplarında çıkarım yapma örnekleri sınırlıyken üçüncü sınıf kitaplarında fazla olduğu görülmüştür. Üçüncü sınıfta bulunan öğrencilerin yaş itibarıyla çıkarım yapabilme becerisine ulaştığı düşünülerek, öğrencilere farklı tarzlarda çıkarım yapma örneklerini içeren metinler sunulmaktadır.

Karakterlerin eldeki verilerle yaptıkları çıkarımları içeren örnekler şunlardır:

“Kurtuluş savaşında ordularımızın gösterdiği yiğitlikler, özveriler Türklerin yurtlarına ne sağlam duygularla bağlı olduklarını anlatmıştır” (MEB, 1945: 34).

“Bir gece kara yel esti; kayının, meşenin, söğüdün yapraklarını düşürdü. Yalnız küçük kuşa iyilik ettiği için çamın yapraklarına dokunmadı. O zamandanberi çam ağaçlarının yaprakları kışın dökülmez” (MEB, 1945: 44).

“Öteki yolcular bu son gelenin kurnazlığını anlamıştılar” (MEB, 1945: 46).

“Beyaz ayı soğuktan yılmaz. Çünkü sık tüylü kürkü vardır” (MEB, 1945: 47).

“Artık o günden sonra tilki beygir avlamağı aklına getirmede. Bu, ayının tilkiyi biricik aldatışı oldu. Herkes bilir ki ayı budala bir hayvandır” (MEB, 1945: 49).

“Bütün bu işler, Uray işleridir” (MEB, 1945: 57).

“Şunu iyi bilin ki hayvanlar olmasaydı biz yaşamak için çok zorluk çekerdik” (MEB, 1945: 70).

“Güneş bana çok iyi geliyor” (MEB, 1945: 84).

“Eğer güneşin ışıkları her gün böyle parlarsa, ben de bahçede oturabilsem, yakında büsbütün iyi olacağım, yeniden yüzüme renk gelecek” (MEB, 1945: 84).

“Yazın artınca sıcak, sararır herbir başak” (MEB, 1945: 94).

“Her çiçek ileride bir yemiş olacak demektir. Bir dal kopardın mı onun üstünde kaç çiçek varsa o kadar yemiş, yok etmiş olursun...” (MEB, 1945: 98).

“Bu yıldızlardan birçoğu kavrayamayacağınız kadar büyük güneşlerdir. Yalnız onlar o kadar uzaklardadırlar ki bize gökyüzünde birer benek gibi görünüyorlar” (MEB, 1945: 102).

“Sıtma çok korkunç, bir hastalıktır” (MEB, 1945: 112).

“Arkadaş, öyleyse sana uğurlar olsun. Sen istediğin gibi yaşa! Ben öyle özgenliğimden vazgeçtikten sonra bana ne verseler istemem. Ben özgen alış- tim; köle olarak yaşamaktansa özgen olarak ölmek daha iyi!” (MEB, 1945: 56).

4.1.4 İlkokul dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

Ferit Ragıp Tuncor Bakanlık Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesinde ilkokul 4. Sınıf Türkçe Okuma kitabının iki farklı nüshasına erişilebilmiştir. İlk kitabın baskısı 1937, yenilenmiş nüshası ise 1956 yılına aittir. İncelemede 1937 ve 1956 yılında okutulan iki farklı

nüsha ayrı başlık altında incelenmiş ve bölüm sonunda bu iki nüshanın karşılaştırması yapılmıştır.

A) İlkokul dördüncü sınıf (1937)

İlkokul 4. sınıf okuma kitabında 73 metin bulunmaktadır. 1936 yılında okutulmaya başlayan Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünme üzerine bulunan bulgular aşağıda verilmiştir.

Sorgulama

Dördüncü sınıf Türkçe Okuma metinlerinde; sorgulamanın nasıl yapılması gerektiği konusunda bir ön bilgi oluşturmak ve metinde yer alan konunun öğrenci tarafından daha iyi kavranması, öğrencinin kafasında oluşabilecek soruların cevaplanması için çeşitli sorgulamalara yer verildiği görülmektedir. Konunun detaylıca öğrenilmesine yönelik yapılan sorgulamalarda ağırlıklı olarak “ne, nasıl, niçin, neden, hangi, kim” soru kalıplarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

“Baba, gazetelerde okuyorum. Atatürk, türkçeyi kurtarıyormuş. Türkçeyi kurtarmak ne demektir?” (MEB, 1937: 14a).

“Bir bebek yaptığımız için kafanın içine bir şey koymak istemez. Fakat insanların ve birçok hayvanların kafalarının içinde ne vardır?” (MEB, 1937: 20a).

“İyi ama yüksekte düşmediğin yerlerde ne yapıyorsun?” (MEB, 1937: 71a).

“Ne kaybettin baba? Nedir böyle aradığın?” (MEB, 1937: 115a).

“Ne oldun? Hasta mısın?” (MEB, 1937: 121a).

“Oğlum, sizin köyünüze düşman nasıl geldi?” (MEB, 1937: 35a).

“Hangi işçi saatte bir liradan fazla kazanabilir?” (MEB, 1937: 6a).

“Dedelerimin, babalarımın yaptığını ben niçin yapamazmışım?” (MEB, 1937: 41a).

“Güneş tutulması nedir?” (MEB, 1937: 89a).

“Niçin? Pamuk bir kusurda mı bulundu?” (MEB, 1937: 142a).

“Güner, söyle bakalım, hangi hayvanlar belkemiklidirler?” (MEB, 1937: 22a).

“Öyle mi oğlum? Sana kim söyledi?” (MEB, 1937: 89a).

Metinlerde, konu hakkında detaylı bilgi almak için kullanılan “nasıl ve nerden” soruları ile oluşturulan cümlelerden sonra “mı / mi” soru kalıbıyla oluşturulmuş cevabı sınırlandırıcı örneklere de rastlanmaktadır.

“Büyükbaba, kuşlar, balıklar, kelebekler nasıl hayvanlardır? Belkemikli mi, belkemiksiz mi?” (MEB, 1937: 21a).

Sanat Eserlerinin Değeri metninde karakterin yapmış olduğu sorgulama da “Sekiz saatlik bir iş için sekiz liradan fazla para istemek yolsuz değil midir? Hangi işçi saatte bir liradan fazla kazanabilir?” (MEB, 1937: 6a), ifadeleri kullanılmaktadır. Belli bir cevaba yönlendirici gibi görünen bu sorulara verilen cevapların metnin bütünlüğü içerisinde bu şekliyle yanlış kabul edilebileceği vurgulanmaktadır. Metinde bu şekilde bir sorgulama yapan karakterin yanlış düşündüğü söylenilerek sanat eserlerinin önemine değinilmiştir.

Termometre adını taşıyan metinde; “Termometre yalnız havanın, odanın sıcaklığını, soğukluğunu mu gösterir sanırsınız?” (MEB, 1937: 57a), sorusuyla öğrencinin ön bilgilerini sorgulaması amaçlanmaktadır.

Tarih metninde karakterin bahçesini basan yağmur suyu ile nasıl mücadele edeceğine yönelik “Bu su basması ilk defa olan bir şey miydi? Şüphesiz değil!...” (MEB, 1937: 40-41a), cümlesinde sorgulama yapıldıktan sonra geçmiş yıllar düşünülerek bir çıkarımda bulunduğu görülmektedir. Burada da görüldüğü gibi metinlerde karakterler sorgulama yaparak bahsedilen olayı daha derinlemesine öğrenmeyi ya da sorgulama yaparak bir çözüm bulmayı hedeflemektedirler.

Sınıflandırma

Dördüncü sınıf okuma metinlerinde bilimsel bilgilerin öğrenciye aktarılması ve daha iyi anlaşılması için sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. *Işık* metninde gece kullanılmak üzere üretilen aydınlanma araçlarının tarihi seyrine yer verilmektedir. Metinde, “Aydınlatma araçları arasında bu saydıklarımızdan başka gazlar da vardır. Bunların bir kısmı tabii gazdır ki petrol kuyularından çıkarılır. Öteki de mağden kömüründen çıkarılan gazdır.” (MEB, 1937: 88a), eski zamanlarda kullanılan ürünler ve günümüzde kullanılan madenler karşılaştırılarak sınıflandırma yapılmıştır. *Sıtma* metninde “Kolera, tifo, beyinhumması ve başka ateşli hastalıklar sıtmanın yanında er ve kabadayı hastalıklardır.” (MEB, 1937: 116a), cümlesinde

sıtma hakkında bilgi verilirken diğer hastalıklar ile karşılaştırılarak bir sınıflandırma yapılmıştır. *Büyük Babanın Bebeği* metninde insan anatomisi hakkında bilgi verildikten sonra insan ve hayvanların benzerlikleri ve farklılıklarından yola çıkarak bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. “İnsanda ve dördayaklı hayvanların hepsinde belkemiği vardır. Bunlara: ‘memeli hayvanlar’ derler. Kuşlar da memeli hayvanlar gibi belkemiklidirler. Yılanlar gibi yerde sürünen hayvanların da belkemikleri vardır. Balıklarla hem karada, hem denizde yaşayan hayvanlar da bu takımdandırlar” (MEB, 1937: 22a). Metnin devamında belkemikli hayvanların sınıflandırması yapılmaktadır. “Memeli hayvanlar, kuşlar, yerde sürünenler, hem karada, hem denizde yaşayanlar, balıklar” (MEB, 1937: 22a). Bir kaç metin sonra öğrenciye farklı bir bakış açısı sunmak için yer verilen *Gezgin Ev* metninde “Bilirsiniz, hayvanlardan çoğu ya dördayaklıdır, ya iki...” (MEB, 1937: 25a), cümlesiyle bir sınıflandırma yapılmaktadır. Bilimsel bilginin aktarımı yanında coğrafya bilgisini desteklemek için “Bizim Devletimiz Rusya, Yunanistan, Bulgaristan, İran, Irak, Suriye komşularıyla ve başka bütün dünya devletleriyle barışıklık içinde yaşamayı ister.” (MEB, 1937: 3a), şeklinde bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Öğrencinin, komşu ülkeleri tanınması ve devlet politikası olan barış içerisinde yaşaması fikirlerinin bir arada verildiği görülmektedir.

Dördüncü sınıf okuma metinlerinde yer alan sınıflandırma örnekleri öğrencinin aktarılan konuyu daha iyi kavramasına destek olmak için yer verildiği anlaşılmaktadır. Öğrencilere sunulan bilgiler kesin olmakla birlikte öğrenciler metinlerin yapısı itibarıyla bu sınıflandırmalardan yola çıkarak kendi sınıflandırmalarını yapabilme imkânı tanındığı görülmektedir.

Karşılaştırma

Dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitaplarında yer alan metinlerde biz ve diğerleri olarak ayrılmış ve bu bilinç ile yapılmış karşılaştırmalara yer verilmektedir. “Biz” olarak nitelendirilen şeylerin değiştii görülmektedir.

Rüzgâr ve insanın karşılaştırıldığı *Rüzgâr Gezmeğe Çıkıyor* adlı metinde; “Rüzgâr, yola çıkarken bizim gibi yanına çantalar, paketler almaz; onun için çok düşünmeden şöyle haykırdı.” (MEB, 1937: 18a), cümlesinde öğrencilerin karşılaştırma yaparak rüzgâr ve insan arasındaki farkı kavraması hedeflenmiştir.

Cumhuriyeti Niçin Seviyorum? adlı metinde geçen “Öğretmenimiz zengin çocuklarına başka, bize başka türlü davranırdı.” (MEB, 1937: 8a), cümlesi, zenginler ile fakirlerin

karşılaştırıldığı görülmektedir. Metnin bütünlüğü içerisinde ise eski eğitim sistemi ve yeni eğitim sistemi içerisinde zengin ve fakir öğrencilerin konumu karşılaştırılmaktadır. Osmanlı döneminde kullanılan Türkçe ile Cumhuriyet döneminde kullanılan Türkçe'nin “Bizim dilimiz, türkçemiz de böyle idi. Eskiden Türk dili işe yaramaz diye, sultanlar, softalar Arap ve Fars kelimelerini ve kurallarını almışlardı; şiirlerini, kitaplarını hep onunla yazarlardı, «El» demezler, arapça ‘Yed’ yahut farsça ‘Dest’ derler; ‘Baba’ yı kaba bulurlar, arapça ‘Eb’ yahut farsça ‘Peder’ derler. ‘Ev’ i beğenmezler, arapça ‘Beyt’ yahut farsça ‘Hane’ derlerdi. ‘Babanın evi’ yerine de ‘Hanei peder’ yahut ‘Beytül’eb’ diye yazarlardı.” (MEB, 1937: 14-15a), ifadeleriyle karşılaştırıldığı görülmektedir. Karşılaştırma yapılırken çok sayıda örneğe yer verilerek öğrencinin aradaki farkı daha iyi anlaması amaçlanmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ve insan hayatına yansımalarını “İnsanlar, eski zamanlarda evlerini şimdiki gibi bol ışıkla aydınlatamıyorlardı. Sönük ışıklarla ve yağ lâmbalarının pis kokuları içinde ömür geçiriyorlardı. Fakat şimdi öyle mi ya? Şimdi hava azacık kararır kararmaz hemen elektrik düğmesini çeviriyoruz, yahut da havagazı lâmbasını yakıyoruz.” (MEB, 1937: 86a) ve “Önceleri kibritlerin kullanılması şimdiki gibi kolay değildi.” (MEB, 1937: 87a), ifadeleriyle karşılaştırıldığı görülmektedir. Bu karşılaştırmalarda “biz” olarak ifade edilen zaman dilimidir. Cumhuriyetin kazanımlarının öğrencilere, bu karşılaştırmalar sayesinde aktarılıp kavratılmaya çalışıldığı görülmektedir.

“Biz” olarak yer alan “Bizim iklimimizde her yıl birkaç ay konukluk eden kuşların en vefalısı leylektir. Öteki kuşların hepsinden önce yakınımıza yerleşir.” (MEB, 1937: 99a), cümlesinde memleketimizde bulunan kuşlar arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Yine, “Bizim taraflardakiler sizin memleketlerin yılanlarına benzemezler.” (MEB, 1937: 113a) ve “Bazı memleketlerde kirpinin etini de yerlermiş, ama biz yemeyiz.” (MEB, 1937: 135a), ifadeleriyle Türkiye’de bulunan hayvanlar ve et yeme kültürü hakkında bir karşılaştırma yapıldığı görülmektedir.

Sonbahar adlı metinde; “Kar mevsimi yaklaşınca yoksul insanların hâli de kuşların halini andırır.” (MEB, 1937: 16a), karşılaştırması ile öğrencilerden, gözlemi kolay olan kuşlar ile yoksul insanları özdeşleştirmeleri ve bu doğrultuda bir karşılaştırma yapmaları istenmektedir. Benzer olarak hayvanlar arasında da karşılaştırma yapılmaktadır. *Eşek* adlı metinde; “Eşeğin gözleri çok iyi görür. Burnu çok iyi koku alır. Hele kulakları bildiğimizden çok iyi işitir. Diyebiliriz ki işitmeden yana tavşandan aşağı kalmaz” (MEB, 1937: 28a). *Bir Tavşanın Kaygısı* metninde ise “Koşarak kaçmaktan başka bir şey yapamam. Sincaplar gibi

ağaçlara tırmanamam. Adatavşanları gibi kovuklara sokulamam. Kurtlar gibi saldıramam. Geyikler gibi boynuz vuramam.” (MEB, 1937: 62a), cümleleriyle hayvanlar bazı özellikleriyle karşılaştırılmaktadır.

Sıtma metninde “Köylerimizde olduğu kadar şehirlerimizde de halkı kırıp geçiriyor.” (MEB, 1937: 116a), ifadeleriyle hastalığın etki alanından bahsedilmektedir. Öğrencilere sıtma hakkında bilgi verilerek, etki alanlarının daraltılmasına yönelik çözüm önerileri de metnin devamında sunulmaktadır. Öğrencilerin olaylara geniş bir perspektiften bakabilmelerini sağlamak amacıyla, dördüncü sınıf metinlerinde geçmiş ve günümüz arasında karşılaştırma yapılmıştır. Metinlerde, okuyucuların yaşadığı zaman, ülke, doğa olayları ve hayvanlar hakkında karşılaştırma yapılarak belli kanıların oluşturulması hedeflendiği görülmektedir.

Analiz

Bir olayı analiz edebilmek için geniş bir perspektiften bakabilmek önemlidir. *Sanat Eserlerinin Değeri* metninde resmi sekiz saatte yapmış olduğu için az para vermeyi teklif eden müşterisine ressam, “Hayır, ben bu resmi tam elli yıl sekiz saatte yaptım.” (MEB, 1937: 6a), demektedir. Yapılan bu analizle müşterinin yanlış düşündüğü asıl emeğin üretilen sanat eserinin çizim zamanı değil çizim yeteneğini geliştirmek için ressamın harcadığı zaman olduğu söylenmektedir.

Son Bahar metninde fakirlerin içinde buldukları durum “İçleri donar. Çünkü üstleri başları kendilerini buzlu havalara karşı koruyacak kadar sağlam değildir; odun, kömür almak için paraları yok; eğer hastalanacak olurlarsa nasıl hekim getirecekler, ne ile ilaç alacaklar?” (MEB, 1937: 16a), ifadeleriyle aktarılmaktadır. “İçleri donar.” Yargısı verildikten sonra bu yargıya nereden ulaşıldığı öğrenciler tarafından anlaşılması için “çünkü, nasıl ve ne” ifadeleriyle fakirlerin durumlarının analiz edildiği görülmektedir.

Tarih metninde, “Böyle bir felâket olursa yalnız bahçelerindeki ürünü kaybetmekle kalmıyacaktı.” (MEB, 1937: 40a) ve “Dedeleri akılları ve yiğitlikleri ile buna bir çare bulmamış olaydılar şimdiye kadar çoluk çocuklarının adı kalır mıydı?” (MEB, 1937: 41a). Cümleleriyle karakterin içinde bulunduğu durumu “böyle, yalnız ve şimdiye kadar” ifadeleriyle analiz ettiği görülmektedir. Yaptığı analizden yola çıkarak bir kanıya ulaştıktan sonra öğrencilere tasdik etmeleri amacıyla soru yöneltmektedir.

Kurt Masalı adlı metnin genelinde kurdun aç gözlülüğü anlatılmaktadır. Metnin sonunda kurdun, “Bulmuştun bir semiz katır, / Ye, düşünme gönül, hatır; / Nene gerek senin

satır? / Kasap mıydın behey sersem.? / Yerinde olur gebersem! / Bulmuştun dolgunca bir at, / Ye, keyfinden sırt üstü yat! / Nene gerek senin berat?” (MEB, 1937: 54a), ifadeleriyle yaşadıklarını analiz ettiğini ve karar verirken ne kadar aceleci ve aç gözlü olduğu konusunda bir analiz yaptığı görülmektedir.

Kömür ile Su metninde kömüre ithafen suyun, “Sen toprakta yaşadığın için dünya işlerinden haberin yok. Elektrik makinelerini işletmek için artık sana muhtaç değilim. Birçok yerde ben yüksekte makinelerin üstüne dökülüyorum. Ağırlığımla, kuvvetimle makineleri çeviriyorum.” (MEB, 1937: 71a), ifadeleriyle analiz yaptığı görülmektedir.

Dördüncü sınıf okuma kitaplarında karakterlerin içinde buldukları durumu analiz ettikleri görülmektedir. Bu analizler “çünkü, ne, nasıl, böyle, yalnız, şimdiye kadar ve artık” kelimeleri etrafında şekillenmektedir. İçinde bulunduğu durumu düşünen, sorgulayan karakterler analiz yapmaktadırlar. Metinlerde, okuyan öğrencilere analiz yapma fırsatı sunulmamaktadır. Yer verilen analizler ile öğrenci analizin nasıl yapılacağını bir kurgu metin ile inceleme imkânı bulmaktadır. Öğrenciler metinlerdeki analizleri tam anlamıyla kavrayabilirlerse kendi hayatlarında karşılaştıkları durumları da analiz etme imkânı bulabilirler. Fakat metin merkezli bakıldığı takdirde okuyucu, analizlere bir katkı sağlamayarak tamamen pasif durumda kalmaktadır.

Yorumlama

Dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında yer alan metinlerde israf, hayvan hakları ve bilimin gelişimi konularında anlatıcı ya da kahramanın yorum yaptığı görülmektedir. “Şunu biliniz ki ziyancılığı sevmemek başka, cimrilik başkadır.” (MEB, 1937: 60a), “Bütün ömrünce yük taşımış, hizmet etmiş bir hayvanı ihtiyarlığında sokağa atmak yüz kızartacak bir şeydir...” (MEB, 1937: 144a) ve “Aydınlatan şeylerin en sonu ve en önemlisi olarak size elektriği anlatalım” (MEB, 1937: 88a). Yapılan bu yorumlamalar ile metin bütünlüğü içerisinde öğrencinin bu konularda düşünmesi ve kendi yorumunu yapmasına destek olmak amacıyla metin içerisinde yer aldığı görülmektedir.

Değerlendirme

Dördüncü sınıf okuma kitaplarında yer alan metinlerde hayvanlar hakkında bilgiler verilirken tanıtılan hayvanların kendilerine özgü yönleri vurgulanarak bu özellikler değerlendirilmektedir. *Gezgin Ev* adlı metinde; “Sümüklüböcek ne diye koşsun? Geldiği yere dönmek kaygusunda değildir ki... Evine döneceği de yoktur. Çünkü boyuna evinin içindedir.

Nereye gitse evini de sırtında taşır” (MEB, 1937: 25a). Bu cümlelerde sümüklü böcek hakkında bilgi verilerek “ne ve çünkü” ifadeleriyle bir değerlendirme yapılmaktadır. “Devekuşu büyük ve ağır bir hayvandır. Uçmaz; fakat şaşılacak derecede hızlı koşar. Boynu çıplak denecek kadar tüsüzdür; bacakları pek kuvetli, uzun ve çıplaktır. Tüyleri parlak ve beyazdır. Gövdesinin tüyleri ise pek karadır. Hemen bütün hayvanlarda olduğu gibi bu hayvanın dişisi de erkeği kadar güzel değildir” (MEB, 1937: 31a). *Devekuşu* adlı bu metinde; deve kuşu hakkında bilgi verilmekte “fakat, hemen bütün” ifadeleri etrafında bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. *Bir Tavşan Kaygısı* metninde tavşanın, “Dişlerim, oldukça keskindir. Bazı ağaçlar bunların keskinliğinden ürkerler. Fakat ben dişlerimi düşmanlarımı ısırarak için kullanmağa cesaret edemem ki...” (MEB, 1937: 62a), sözleriyle kendisi hakkında değerlendirme yaptığı görülmektedir.

Tarih metninde Aydemir’in bahçesine dolan yağmur suyunu boşaltmak için babası ve dedelerinin uyguladığı adımlarını izledikten sonra bir çözüm yolu bulmasından bahsedilerek “Büyük ve eski bir tarihe sahip olan uluslar bu Aydemire benzerler. Tarihte atlattıkları tehlikeleri ve yaptıkları büyük işleri hatırladıkça kendi kuvet ve yiğitliklerine olan inanları artar, yurtlarına gelecek tehlikeler karşısında yılgınlık göstermezler.” (MEB, 1937: 42a), ifadelerine yer verilmektedir. Aydemir karakteri ile köklü bir tarihe sahip milletlerin aynı olduğunu ifade eden yazar, metinden hareketle bir değerlendirme yapmaktadır.

Gramofon Plâkaları metninde; “Eskiden son derece iyi geçindikleri hâlde bu gramofon yüzünden aralarında kavga çıkardı.” (MEB, 1937: 49a), ifadeleriyle eski tutumları ile yeni tutumları arasında farkın nedenini belirlemek için metin içerisinde bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir.

Tutumluluk metninde yardım toplayan çocukların, gözlemleri sonucunda bir değerlendirme yaparak “Haydi arkadaşlar, biz buradan gidelim. Bu cimri adam bize kırk para bile vermez!” (MEB, 1937: 59a), ifadelerine şahit olan cimri diye nitelendirilen karakter, yaptığı şeyin cimrilik değil tutumluluk olduğunu ifade etmektedir. Karakter davranışını değerlendirerek “Ben böylelikle muhtaç olanlara yardım etmek için de biraz para artırdım.” (MEB, 1937: 60a), sözleriyle çocukların yanlış kanıya vardıklarını ifade etmektedir.

Cirit Oyunu metninde “Kimsiniz? diye haykırdı.” (MEB, 1937: 68a), sorusunun sorulma amacını değerlendiren karakterin “Böyle sormakta çok hakkı vardı. Çünkü o zamanlar düşman askerleri urbalarını değiştirip yer yer anayurda sokuluyorlar, köyleri

yakıyorlar, köylüleri öldürüyorlardı.” (MEB, 1937: 68a). “Çünkü” ifadesiyle dönem koşullarını değerlendirdiği görülmektedir.

Çıkarım yapma

Dördüncü sınıf okuma kitaplarında yer alan metinlerde karakterler ve yazarın gözlem ve inceleme sonucunda bir çıkarımda bulunduğu görülmektedir. *Son Bahar* metninde yer alan “Yoksulların da bizim gibi soğuğu, açlığı duyan kimseler olduklarını düşünerek yardımlarına koşmak bize düşer.” (MEB, 1937: 16a), ifadeleriyle yoksullarında bir insan olduğu vurgulanmak suretiyle öğrencilere empati yapmaları gerektiği söylenmektedir. Metinde yoksul insanların yaşam olanakları hakkında çıkarımlar yapılmaktadır. *Rüzgâr Gezmeğe Çıkıyor* metninde rüzgârın “Bu kalabalığın benimle yola çıkacak hali yok...” (MEB, 1937: 19a), ifadeleri ile kalabalık olarak nitelendirdiği sokakta bulunan insanlar ve eşyaların kendisi gibi kolayca hareket edemediklerini gözlemleyerek bir çıkarımda bulunduğu görülmektedir.

Elektrik Telleri metninde elektrik çarpmasına maruz kalan kişilerin durumu “Eğer o dakika oradan büyük okul talebesi geçmemiş olaydı zavallıların üçü de biraz sonra kömür kesilecekler, öleceklerdi.” (MEB, 1937: 47a), ifadelerine yer verilmektedir. Metnin bütünlüğü içerisinde bilimin önemi vurgulanarak bilgisiz kişilerin ölümle yüz yüze gelmeleri eleştirilmiş ve sonuçta çeşitli çıkarımlar yapılmıştır.

Metinlerde rastlanan çıkarım örneklerinde “için, anlaşılıyordu ki, böylelikle, oldukları için değil, çünkü, meğer, gibi” ifadeleri etrafında karakterlerin ve yazarın kendi gözlemlerine dayanarak yeni çıkarımlar yaptığı görülmektedir. “Türk ulusu kendisini yönettiği için Türk Devleti Cumhuriyettir.” (MEB, 1937: 3a), “Parmağındaki iri pırlanta yüzükten, saatinin kalın altın kösteğinden de anlaşılıyordu ki çok zengin bir adamdı.” (MEB, 1937: 5a), “Böylelikle türkçemiz soluyor, zayıflıyor, kelimeler unutuluyor, kuralları kayboluyor, yerine de üç dilden karışık, tatsız tuzsuz bir bulamaç geliyordu.” (MEB, 1937: 15a), “Bazı çocukları çok sevseler bile zengin, güzel giyinmiş oldukları için değil, çalışkan, iyi ve temiz oldukları için seviyorlar.” (MEB, 1937: 8a), “Bugün henüz yerdeyim, çünkü ufaktır yaşım.” (MEB, 1937:33a), “Meğer ateşin sıcaklığı kumu eritmiş ve bu erimiş kum, kıyıdaکی soda ile karışınca cam olmuş.” (MEB, 1937: 81a), “Bütün böcekler gibi kelebeklerin de belkemikleri yoktur” (MEB, 1937: 22a). Bu örneklerin genelinde, öğrencilerin çıkarım yapma konusunda nasıl bir yol izleyebileceğini anlamalarına yardımcı olacak şekilde, gözlemler sonucunda edinilen bilgilere dayanan ve var olduğu kabul edilen ön bilgilerle desteklenen çıkarımlar

yapılmaktadır. Bu durum öğrencilerin çıkarım yapma becerilerini geliştirmesine olanak sağlamaktadır.

A) İlkokul 4. sınıf (1960)

İlkokul 4. sınıf Türkçe Okuma kitabında 66 metin bulunmaktadır. 1960 yılında okutulan kitapta eleştirel düşünme ile ilgili bulgular aşağıda verilmiştir.

Sorgulama

Dördüncü sınıf okuma kitabında yer alan metinlerde sorgulamalara “hangi, neden, niçin, neye, ne” gibi soru kalıplarıyla kurulan cümlelerde rastlanmıştır. Sorgulama örnekleri karakterlerin kendileri ve çevrelerine yönelik olayları daha iyi kavrayabilmelerine yönelik kurulduğu görülmüştür. Metinlerde öğrenciye yani okuyucuya yöneltilen sorular ve sorgulamaya teşvik eden örneklere rastlanmamıştır. Öğrencilerin metinlerin tamamında geçen olayları kavrayıp, karakterlerle özdeşlik kurarak durumlar karşısında yaptıkları sorgulamaları incelemeleri hedeflenmiştir. Böylelikle kendi hayatlarında karşılaştıkları durumlara sorgulayıcı bir şekilde yaklaşmaları için sorgulama becerisi kazandırılmak istenmiştir.

“Hangi okula gidecektim?” (MEB, 1960: 1).

“Babam neden denize gitmiyor? Kira ile tuttuğumuz bu yere niçin fidan dikeyor? diye düşündüm. Babacığım, niçin böyle kendinizi yoruyorsunuz?” (MEB, 1960: 82).

“Pekâlâ, bu kaşığı neye kırdın?” (MEB, 1960: 87).

“Niçin? / Ne söyleyeceksin? / Hangi kaşığı?” (MEB, 1960: 88).

Sıralama

Sınıflandırma, eleştirel düşünmenin bir becerisi olarak, bilgilerin düzenlenmesi, gruplanması ve kategorize edilmesi sürecidir. Bu süreçte, karmaşık veya çeşitli veriler belirli özelliklere veya kriterlere göre gruplandırılır ve düzenlenir. Sınıflandırma, bilginin daha anlamlı ve erişilebilir hâle getirilmesine yardımcı olur ve analiz sürecindeki yapısal bir düzenin sağlanmasına katkı sağlar. Bu beceri, benzer özelliklere veya niteliklere sahip olanları bir araya getirme, ilişkileri tanımlama ve verileri daha anlamlı kümeler hâlinde organize etme amacı güder. Sınıflandırma, eleştirel düşünme sürecinde bilgiyi düzenleme, anlama ve analiz etme becerisini destekler.

1960 yılında okutulan ilkokul dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünmenin alt becerisi olan sınıflandırma örneklerine rastlanmamıştır.

Çıkarım yapma

Dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında buluna metinlerde çıkarım yapma örneğine tek bir metinde rastlanmıştır. *Tarihimizden Hikayeler* adlı metinde yer alan “Gece fazla yağmur yağdığı için ortalık çamur içindeydi.” (MEB, 1960: 5), cümlesi ile şu an ortalığın çamur içerisinde olması basit bir çıkarım yapılarak gece yağmur yağmasına bağlanmıştır. Dördüncü sınıf öğrencileri için su ve toprağın karışması ile çamur olacağı bilgisi basit düzeyde bir bilgidir. Öğrenciler için daha karmaşık çıkarımların yer aldığı metinlerin verilmesi daha doğru olacaktır. Kitap içerisinde çıkarım örneğine tek bir yerde rastlanması çıkarım becerisinin öğrenciye kazandırılması açısından oldukça yetersizdir.

Yorumlama

Vatan Destanı metninde şairin “Bir değil, sanki bin vatan gibisin. / Göklerde yazılı destan gibisin. / O kadar leventsin, fidan gibisin. / Demek ki şimdi sen bir can gibisin.” (MEB, 1960: 5-6), sözleriyle vatanın önemini kendince yorumladığı görülmektedir. *Uçak Yolculuğu* metninde ise “Yukardan baktınız mı, dünya daha bir şirinleşiyor.” (MEB, 1960: 23), sözleriyle pilot uçağa binme deneyimine sahip olmayan öğrencilere gökyüzünden yeryüzünün nasıl görüldüğünü kişisel yorumunu katarak ifade etmektedir.

Aya Yolculuk metninde “Manzara gerçekten çok dokunaklıydı. Ardan bile, o coşkun neşesine rağmen, heyecanlıydı.” (MEB, 1960: 99), ifadeleri ile karakter arkadaşı hakkında yapmış olduğu gözlemi kendince yorumladığı görülmektedir.

Dördüncü sınıf kitabında öğrencilerin yorumlama becerilerini geliştirecek örnekler yeterli değildir. Bulunan örneklerin ise yorumlama becerisini geliştirmedeği görülmektedir.

Analiz

Bir Kitap Anlatıyor metninde kâğıdın üretim safhaları detaylıca anlatıldıktan sonra “Ben, işte böyle doğdum.” (MEB, 1960: 20), cümlesi ile sonuca varılmış ve çeşitli analizler yapılmıştır.

Karşılaştırma

Dördüncü sınıf okuma kitabında karşılaştırma yapılan cümlelerde “gibi” sözcüğüyle iki farklı şeyin karşılaştırması yapıldığı görülmektedir.

“Şimendifer tıpkı fare gibi; ama fare kadar çabuk gidemiyor” (MEB, 1960: 23).

“On yıl önceki gibi bayram” (MEB, 1960: 28).

“Bizim çocukluğumuzda sinema gibi eğlenceler yoktu” (MEB, 1960: 32).

“Senin gibi, ben de denizdekilere yol gösteriyorum. Fakat senin yaptığın hizmet benimkinden çok büyük. Çünkü sen hem yol gösteriyor, hem de denizaltı kayalıklarından gemileri koruyorsun” (MEB, 1960: 41).

“Ama, halbuki ve pek azı” kelimeleri ile var olan iki durum arasında karşılaştırması yapılırken istisnai bir durumu belirtmek için kullanıldığı görülmektedir.

“Sizin bana hiç borcunuz yok. Ama anlıyorum ki, ben size olan borçlarımı hiçbir zaman ödiyemiyeceğim. Bundan sonra bütün dediklerinizi, karşılık beklemeden, seve seve yapacağım” (MEB, 1960: 30).

“Hizmetimin büyüklüğünü bilmem ama, ışığım, seninkinin yanında mum ışığı kadar sönük kalıyor” (MEB, 1937: 41).

“O zamanlar bütün gezginler Hindistan’a ve Çin’e kara yolu ile giderlerdi. Hâlbuki Kristof Kolomb, buralara deniz yolu ile gidilebileceğini söylüyordu” (MEB, 1960: 91).

“İnsanlar kuş yaratılmış olsalardı, içlerinde pek azı karga kadar akıllı olabilirdi” (MEB, 1960: 79).

Genelleme yaparak iki durum arasında karşılaştırma yapılan örneklerde bulunmaktadır.

Sağlıktan başka hiçbir şey insana saadet veremez” (MEB, 1960: 48).

“Biz Batılılar, bunu asla yapmayız” (MEB, 1960: 53).

Karagöz’le Hacivat metninin tamamında Karagöz ve Hacivat arasında karşılaştırma yapıldığı görülmektedir. “Hacivat ne kadar terbiyeli söz söyler, ne kadar kibar kelimeler kullanırsa Karagöz de o kadar kaba, kötü cevaplar verirdi. Çünkü Karagöz cahildir, okumamıştır, konuşmanın usulünü bilmez. Hacivat ise yarım yamalak okumuştur, aşırı kibardır, bilgiçtir” (MEB, 1960: 33).

Dördüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında yer alan metinlerdeki karşılaştırma örneklerinde öğrencilerin iki veya daha fazla durum, olay ve kişi hakkında karşılaştırmayı nasıl yapacaklarının öğretilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Metinlerin tamamına hâkim olan öğrenci bu karşılaştırmaların ana sebeplerini net bir şekilde kavramakta ve böyle bir karşılaştırma yapma gereği neden duyulduğunu anlamaktadır. Metinlerde ele alınan konular ve kişiler hakkında karşılaştırma yapılarak önemi vurgulanmak istenen konular öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılmaktadır.

Değerlendirme

Dik Dur, Dik Otur metninde yazarın, okuyucuya yönelik “Kitap çantalarını biraz sağ elde, biraz sol elde taşımamız; yemek yerken, yazı yazarken, ders dinlerken, iş işlerken, resim yaparken dik durmaya, dik oturmaya dikkat etmemiz, sağlık için olduğu kadar, görünüş güzelliği bakımından da lüzumludur.” (MEB, 1960: 32), sözleriyle dik durmanın önemini vurgulayarak bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. *Güleryüzlü Olunuz* metninde yazarın, bir sözden yola çıkarak “Olmiya devlet cihanda, bir nefes sıhhat gibi, demiş. Bunun mânasını aşağı yukarı anlıyorsunuz, Devlet, büyük makam, büyük zenginlik demek; bir nefes sıhhat de, sağlıklı alınıp verilen bir nefes. Görüyorsunuz ki, şair bir nefeslik sağlığı dünyanın hiçbir zenginliğine, yüksek makamına değişmiyor. Şu hâlde, yaşamanın zevkini çıkarmak ve hayattan memnun olmak için, hastalısız ve sağlam olmak gerekiyor.” (MEB, 1960: 48) değerlendirme yaptığı görülmektedir. *Yeni Bir Ülkenin Bulunuşu* metninde yazar, kâşifin tutumu hakkında “Fakat bulduğu yerin Asya olmayıp yeni bir kıta olduğunu hiçbir zaman anlamadı.” (MEB, 1960: 93), sözleriyle olaylara geniş perspektiften bakarak bir değerlendirme yapmıştır.

Dördüncü sınıf kitabında, var olan bilgi ve kanılardan yola çıkarak olay ve durumların yazar tarafından değerlendirmesinin yapıldığı görülmektedir.

4.1.5 İlkokul beşinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

İlkokul 5. sınıf okuma kitabında 59 metin bulunmaktadır. İlkokul 5. Sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünme ile ilgili bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Sorgulama

Metinlerde sorgulama örnekleri görülen cümleler incelendiğinde, karakterlerin gördükleri ve yaşadıkları durumları daha iyi anlamak için iç muhakeme ile kendilerine

yöneltiltikleri sorular ve diğer kahramanların yönlendirici soruları olmak üzere iki başlık altında incelenilebilir.

Öğrencilerin sorgulama yetilerini geliştirmek amacıyla, karakterlerin yönlendirme olmaksızın karşılaştıkları durumlara karşı sorgulayıcı bir tavır takındıkları görülmektedir. Günlük hayattan verilen bu örnekler sayesinde öğrencilere, dış uyarıcı olmasa da sorgulama yapmaları gerektiği ve sorgulamanın önemi kavratılmaya çalışılmaktadır.

“Milyoner olmak iyi şeydir amma insanın yaşaması, hem de rahat ve bahtiyar yaşaması için bunlar kâfi midir?” (MEB, 1946: 16).

“Babamın yanı sıra, iki korku arasında, yürümeğe başladım. Acaba beni götürüp de falakaya mı yatırtacak? Ya kendisi de döverse!...” (MEB, 1946: 26).

“Corç, şunu düşündü: duran makineler olduğu gibi yürüyen makineler de olmaz mı?” (MEB, 1946: 41).

“Bir cimrinin yarı açık bir çekmecedeki çok bir para bırakması. sonra evine giren bir yabancıya: ‘Elini sok da istediğin kadarını al!2 demesi tuhaf değil midir?’” (MEB, 1946: 104).

“Hangi devler? diye sordu” (MEB, 1946: 111).

Yukarıda yer verilen örnekler karakterlerin yönlendirme olmadan yaptıkları sorgulamaları içerirken başka bir metinde öğrencilerin daha derin düşünmeleri için yer alan sorgulama örnekleri bulunmaktadır. Bu sorgulamalar “ne, niçin, nasıl” soru kalıplarıyla kurulmuş cümlelerde yer almaktadır. Hiyeroglif yazılar hakkında bilgi verilen metinde “Mısırlılar gözle görülen, elle tutulan şeylerin resimlerini yapıyorlardı. Bu kolay; fakat rüzgârı, ışığı, sevinci, yiğitliği anlatmak için ne yaptılar acaba?” (MEB, 1946: 34), sorusu ile öğrencilere sorgulama yaptırarak daha derin düşünmeye teşvik edildiği görülmektedir. Sorunun cevabı metin içerisinde verilmektedir. Yine aynı şekilde *Feride'nin Arkadaşları* metninde olayın iç yüzünü öğrenmek isteyen öğretmen, öğrencisi Feride'ye “Peki, sen arsaya gitmek için okuldan nasıl çıkıyorsun? Kapıcı seni bırakıyor mu?” (MEB, 1946: 44), sorusunu yöneltilmektedir. Bu soru ile Feride'nin davranışlarının iç yüzünü öğrenmeyi hedefleyen öğretmen, metni okuyan kişilere sorgulama yaparken hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiği yönünde yol gösterici olacaktır. *Ölüm Kervanı* metninde yer alan “Ne yapmalıydım? Nehrin yatağı içinde susuzluktan ölecek miydim? (MEB, 1946: 57), sorusu ise kahramanın kendi davranışlarını ve geleceğini sorgulamasını içermektedir.

En Büyük Ayırtman metninde yer alan “Böyle çalışırsam ileride bir gün, daha büyük sınıflara geçtiğim zaman sınavıma gelecek en büyük ayırtmanı hoşnudedebilir miyim acaba?” sözleriyle Erdoğan’ın bir sorgulama yaptığı görülmektedir. En büyük ayırtman olarak adlandırdığı kişi Atatürk’tür. Erdoğan’ın abisi daha önce Atatürk ile karşılaşmış ve sonrasında ailesine şu soruları yöneltmiştir. “Ben niçin yıllarca elimden geldiği kadar çalışmadım baba? Niçin vaktimi kaybettim? Fakat ne bileyim, nereden aklıma gelsin?” (MEB, 1946: 5), sözleriyle çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Erdoğan abisinin bu sorgulamasına şahit olmuş ve derslerine daha fazla önem vermiştir. Metin bir anı şeklinde kaleme alınmış olmakla birlikte Erdoğan, abisinin yapmış olduğu sorgulama sonucunda kendi hayatı hakkında yeni kararlar almıştır. Böylelikle metni okuyan öğrencilerden ders çalışmanın önemini anlamaları istenmektedir.

Beşinci sınıf okuma metinlerinde öğrencinin sorgulama becerisine katkı sağlayan örneklerde görüldüğü üzere iki unsur ön plandadır. Bunlar; karakterin kendini ve içinde bulunduğu durumu sorgulaması ve metinde işlenen durum ve düşüncenin yine metin içerisinde yazar tarafından sorgulanmasıdır. İki durumda da öğrencinin sorgulama becerisi gelişecektir.

Sınıflandırma

Beşinci sınıf okuma metinlerinde sınıflandırmaya dair örnekler oldukça sınırlıdır. Yer alan örneklerde ise genelleme yapıldığı görülmektedir. “Kimimiz çiftçiyiz, tohum ekeriz / Barışta rençperiz, harbde askeriz / Kimimiz manavız, kimimiz bakkal.” (MEB, 1946: 18-19), cümlesinde görüldüğü üzere tüm ulus, işlerine göre sınıflandırılmıştır. “Bütün Asya, Afrika, / Baştanbaşa Avrupa” (MEB, 1946: 61), cümlesinde ise dünya üzerinde kurulan hakimiyet alanları sınıflandırılmaktadır.

Karşılaştırma

Beşinci sınıf okuma kitabında *En Büyük Ayırtman* metninde Atatürk’ün öğrencileri dikkatli bir şekilde dinlemesi “İstiklâl savaşında ateş boyundan gelen haberleri ne kadar dikkatle dinlediyse bizi de o kadar dikkatle, o kadar alâka ile dinliyordu.” (MEB, 1946: 6), şeklinde benzetme yoluyla aktarılarak dinlemenin önemi vurgulanmıştır.

Cumhuriyet metninde eski yönetim monarşi ve cumhuriyetin farklılıkları öğrenciye kavratılmak için karşılaştırmalara sıkça yer verilmiştir. Toplumun farklı kesimlerinden ve yönetimden örnekler alınarak yapılan bu karşılaştırmalar eski ve yeni olarak

değerlendirilmiştir. “Yurdumuzda eskiden iki ayrı adliye, iki ayrı kanun vardı. Şimdi bu ikilik de ortadan kalkmıştır.” (MEB, 1946: 76), “Eskiden kadın, kapalı yaşar, bir iş tutamaz, erkeğin eline bakardı.Şimdi kadın özgürlüğüne kavuşmuştur.” (MEB, 1946: 76), “Eskiden zengin çocukları okuyabilirdi. Bugün ulusun bütün çocukları parasız okuyor ve okulların sayısı yıldan yıla çoğalıyor.” (MEB, 1946: 76) ve “Eski yazı çok güç bir yazı idi. Yeni yazımız kolaydır” (MEB, 1946: 77). Bu karşılaştırmalar özgürlük ve eğitim eşitliği üzerine bina edilmiştir.

İnsanlık metninde zamanın akıp gitmesi ve insanın bazı güzellikleri kaçırmayı karşılaştırılarak ele alınmıştır. Öğrencilere şiirden yola çıkarak kendi hayatlarında küçükte olsa düzenli bir şekilde çalışmanın önemi anlatılmaktadır. “Fakat / O taşlar nasıl kurşun, Gümüş, altın oluyorsa / İnsan da / Uzun, uzun / Kışın, yazın / Çalışır / Didinir” (MEB, 1946: 95).

Küçük Kahraman metninde yaz ve sonbahar yağmurları ile doğada oluşan değişimler öğrencinin fark etmesi için bir dere yatağının durumu karşılaştırılmıştır. “Suyu o kadar azdır ki yazın üç yaşında bir bebek bile, minimini potinlerini eline aldığı gibi, hiç korkmadan bir kıyısından öteki kıyısına geçebilir. Fakat sonbahar yağmurları gelince sular çoğalmağa, hızlanmağa, köpürmeğe başlar. O vakit ayakların altında eski tahta köprünün zıngırdadığı duyulur” (MEB, 1946: 36).

Beşinci sınıf okuma kitaplarında yer alan karşılaştırmaların, öğrencilere verilecek bilginin daha iyi kavranabilmesi ve önemi vurgulanmak istenen durumların aktarılması için kullanıldığı görülmektedir.

Analiz

Beşinci sınıf okuma kitabında analiz örnekleri içeren metinlerde, karakterlerin belli bir gözlem ve sorgulama yaptıkları görülmektedir. *Memleketin Sahipleri* metninin tamamında analiz yapmanın önemi vurgulanmaktadır. “Şimdi şehrinize gideriz. Ben her tarafını iyice gezerim, görürüm; şehrin asıl sahibi hanginiz olduğunu söylerim, dedi” (MEB, 1946: 10). Hikayedeki karakter, kendisinin şehri gezip gördükten sonra hangi kişinin gerçek sahibi olduğunu analiz ederek bir sonuca ulaşabileceğinden bahsetmektedir. “Şehir, hakikat, çok güzeldi. İçinde somaki mermerlerden kuş kafesi gibi oyulmuş tapınaklar, çeşmeler, kitapsaraylar vardı. Hakan, bunları birer birer gezdi. Ne zaman ve kimler tarafından yapıldığını sordu. Sonra çarşıya girdi. İki sıralı dükkânlarda satılan halıları, kumaşları,

topraktan ve madenden yapılmış testileri, saksıları, mutfak takımlarını birer birer gözden geçirdi. Esnafla konuşarak bütün bu şeylerin kimlerin ellerinden çıktığını öğrendi. Sonra mahalle aralarına saptı. Evlerde söylenen şarkıları, sokaklarda konuşulan sözleri dinledi. En sonra başbuğlardan birine:-Sen haksızsın! Bu şehir, senin ulusunun şehri değil! dedi” (MEB, 1946: 10-11). Metinde karakterin, şehri inceleyerek analiz etmesini “sordu, birer birer geçirdi, öğrendi ve dinledi” ifadeleri ile okuyucuya aktardığı görülmektedir. Daha sonra verileri nasıl topladığını ve nasıl bir analiz yaptığını “Dünyada güzellik denen bir şey vardır. Onun ne olduğunu bilmeyiz. Yalnız bazı yapı taşlarının üst üste konuşunda, bir mermerin işlemlerinde, bir kubbenin içindeki resimlerde, bir şarkıda, yahut düzenli bir sözde görür, duyar, sezeriz. Hangi ulus, bir şehrin taşında, toprağında bu duyguyu en kuvvetle anlatabilmişse o şehir onundur, onun olacaktır. İkinci olarak çarşılarımızı gezdim. En güzel, en sağlam eşyayı öteki ulusun çocuklarının yapmış olduğunu öğrendim. Bu da şehirde onların daha fazla hakları olduğunu gösteren bir ikinci sebeptir. Sonra evlerde söylenen şarkıları dinledim. Senin ulusunun çocukları bile onların şarkılarını söylemekten derin bir tat duyuyor. En sonra sokaklarda söylenen dili dinledim. Onların dili idi. Ötekiler olmasa bile sade bu yeter. Bir memlekette hangi ulusun dili konuşuluyorsa memleket o ulusun hakkıdır ve o ulusun kalır.” (MEB, 1946: 11), şeklinde ifade etmektedir. “Sen haksızsın” kanısına ulaşmak için karakter oldukça detaylı bir analiz yapmıştır. Metinde analizin yapım şekli ve ayrıntılarına yer verilerek okuyucuların analizin yapılış şekli hakkında da fikir sahibi olması amaçlanmıştır.

En Büyük Ayırtman metninde geçen “Öğretmen, dün bana dedi ki: Erdoğan, sen çok değiştin. Geçen yıl da kötü bir çocuk değildin. Fakat tembeldin. Bu yıl ateş gibi çalışıyorsun. Böyle giderse okulun en iyi öğrencisi olacaksın.” (MEB, 1946: 5), ifadesi ile öğretmen “çok değiştin” kanısına nasıl ulaştığını yani hangi konuları analiz ettiğini metin içerisinde açıkça ifade etmektedir.

İncelenen metinlerde, var olan durum analiz edilerek gelecek hakkında bir çıkarım yapılan örneklere de rastlanmaktadır. *Küçük Kahraman* metninde geçen “Olmaz, dedi, söylersem babama haber verirsiniz, o da beni ‘Okuldan çıktıktan sonra sen eve gelmezsin de dere boyunda gezmeğe gidersin ha!’ diye azarlar.” (MEB, 1946: 37) ve *Kar Nedir* metninde geçen “Bu halde kar, biraz eridikten sonra yağmurla karışık olarak yağar.” (MEB, 1946: 46), yer alan cümlelerde karakterlerin akıl yürütme ve analiz yaptıkları görülmektedir.

Metinlerde içerisinde karakterlere doğrudan, okuyucuya ise dolaylı yoldan sorulan bazı sorular ile analiz yapıldığı görülmektedir. *Ana Kuşun Verdiği Ders* metninde “Biz insanız. Bu kuş kadar da olamaz mıyız? Bak, o, yuvam. yıkıldı diye, ağlayıp sızlamakla vakit geçirdi mi? Sen de onun gibi yap.” (MEB, 1946: 66), sözleriyle insan ve kuş arasında bir benzerlik kurulmuş ve kuş analiz edilerek insanın nasıl bir yol izlemesi gerektiği ifade edilmiştir. *En Büyük Varlık* metninde “Çocuklar birdenbire cevap bulamadılar. Birbirlerinin yüzüne baktılar. Öğretmen, gülümsüyerek sözüne devam etti: Bu varlık olmasaydı, dünyaya gelsek bile çevremizi göremiyecaktık, soğuktan donacaktık. Ne kuvvetimiz, ne enerjimiz olacaktı. Açıkçası yaşıyamıyacaktık. O varlık olmasaydı biz değil, dünya bile olmayacaktı. Yalnız bizim değil, bütün hayvan ve bitkilerin, bütün canlıların yaşamasına sebep olan bu varlık, gördüğümüz şeylerin hepsinden daha büyük, daha kıymetlidir. Şimdi anladınız mı?” (MEB, 1946: 123), ifadeleriyle öğrencilerin cevap verememesi sonucunda öğretmenin bir analiz yaptığı görülmekte ve “anladınız” mı ifadesiyle nasıl bir analiz yapmaları gerektiğini örneklemiş olduğu görülmektedir. “Ateş yakarız; bu ateşle ısınırız mı diyorsunuz. Güneş ortadan çekilince soğuk öyle sert olur ki ateş hiçbir şeyi ısıtmaz. Hem yakacak şeyi bulabilir miyiz?” (MEB, 1946: 123). Burada öğretmenin öğrencilerin yaptığı akıl yürütmenin yanlış ve eksik olduğunu bir analiz yaparak örneklediği görülmektedir. Diğer bir analiz örneği ise; *Çocukları Koruma* metninde “Elbiseleri de hastalıktan eskimiş olmaz ya... Arkadaşımızın gömleğine, pantolonuna, potinlerine bak, ne halde?” (MEB, 1946: 137), sözleriyle karakterin bir analiz yaptığı görülmektedir.

Eski Kayık ve İhtiyar Kayıkçı metninde “Fakat bu sandal çekilirken öbürüne dikkat ettim, döşemesi özenile bezenile yamanmıştı. Bu ihtiyar bir kadının, şu zavallı sandalcının karısının eseri olsa gerekti.” (MEB, 1946: 117), geçen “dikkat ettim” ifadesiyle bir durum ayrıntılı bir şekilde analiz edildiği ve karakterin bu analizden yola çıkarak bir varsayımda bulunduğu görülmektedir.

Beşinci sınıf okuma kitabında bulunan metinlerde yer alan örneklerde karakterlerin yaptıkları analizlere ayrıntılı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Bu şekilde öğrenciler metinden analiz yapmanın inceliklerine vâkıf olabileceklerdir. Bazı örneklerde ise yanlış analizler üzerinde durulduğu ve analiz yapması için okuyucuların teşvik edildiği görülmektedir.

Yorumlama

Metinlerde karakterlerin içinde buldukları durumları analiz ettikleri ve kendi perspektiflerince yorumlama yaptıkları görülmektedir. Bu örnekler şu şekildedir:

“Küçük bir kusur, her zaman büyük bir kusurun başlangıcıdır. Büyük suçlar da küçük kusurların yavrularıdır” (MEB, 1946: 23).

“Bu saat dede andacıdır, onu ancak ramazanlarda, bayramlarda kurarım. Başka zamanlarda durdururum. Çünkü her zaman işletecek olursam makinesi yorulur, eskir” (MEB, 1946: 39).

“Fakat, bu yurdu korumak ödevini üstüne almış olan vatandaşlar için hiç de beklenilmeyen ve istenilmeyen bir şey değildir” (MEB, 1946: 52).

“Pelki memleketin bir ucundan öbür ucuna kadar yürüse, bu zevke, güneşe kendi güneşi gibi bakarak, ırmak sularını kendi suyu gibi içerek, havayı kendi havası gibi göğsüne doldurarak yürümesi zevkine kanmıyacaktı” (MEB, 1946: 68).

Ayrıca *Komşu Hatırı* metninde yer alan “Ben bayılıyorum. Yüz defa üst üste dinlesem gene bıkmam.” (MEB, 1946: 13), sözleriyle karakterin müziğin onun için ne ifade ettiğini belirtmesi yorumlama örneği olarak alınabilir. Komşusu ise müziği kafa ağrıtıcı bir gürültü olarak değerlendirmektedir. Bu iki karakterin müziği kendilerine göre yorumladıkları görülmektedir.

Beşinci sınıf okuma kitabı metnlerinde karakterlerin var olan bilgilerden yola çıkarak belli yorumlar yaptıkları görülmektedir. Bu yorumlar karakterler açısında öznel yorumlamaları içermekle birlikte metin bütünlüğü içerisinde neden böyle yorumlamalar yapıldığı öğrenciye aktarılmaktadır. Öğrenciler metnin genel çerçevesine hâkim olduklarında, yorumlamaların ne den ve nasıl yapıldığını kavrayabileceklerdir.

Değerlendirme

Beşinci sınıf okuma kitabında yer alan de metinlerde değerlendirmeye yönelik örneklerde durumun önemini ve özünü belirtmek için değerlendirme yapıldığı görülmektedir. “Yalnız niçin daha iyi çalışmadım, hazırlanmadım, diye üzülüyorum.” sözleriyle karakter kendi çalışma sistemini sorgulamasına ailesi “Şüphesiz, daha çok çalışmış olsaydın onu daha çok hoşnudederdin. Fakat şunu da bil ki o, sizi aklınız için, birbirinizden ayırdederek sevmiyor, her şeyden önce Türk çocukları olduğunuz için seviyor, dedi.” ifadeleriyle

karakterin durumunu değerlendirdiği görülmektedir. Bazı metinlerde karakterlerin öz değerlendirme yaptıkları örneklere de rastlanmaktadır. “Her vakit öyledir: kırbaçla yapamadığımızı şekerle, yahut tatlı dille yaparız.” (MEB, 1946: 14) ve “Babamın önce verdiği vait ile, öğretmenin o zamana kadar görmediğim glmsemesinden avunmakla beraber, pek de güven bulamıyordum.” (MEB, 1946: 27), sözleriyle bir durum değerlendirmesi yapıldığı görülmektedir. Benzer rnekler Şu Şekildedir:

“Bizde Őimdilik böyle yerler yoktur” (MEB, 1946: 127).

“Bugün kalem tutan el dn kalıç tutan eldi” (MEB, 1946: 131).

“O olmasaydı insanlar bu kadar çok ve ucuz kitap bulup okuyamayacaklar ve dünya bu kadar ilerliyemeyecekti” (MEB, 1946: 132).

Varsayım yoluyla ğretmen, öğrencilerine bir değerlendirme yaptırmak için “Tutalım ki güneş, dünyayı doğurduktan ve biz de dünyaya geldikten sonra yok oldu: bu halde korkunç bir karanlık ve dayanılmaz bir soğuk olurdu, hepimiz de lrdk. Hem yalnız biz değil, bütün yaŐıyanlar hep birden kaskatı kesilirdi.” (MEB, 1946: 123), sözleriyle güneşin önemini kavramalarını istemektedir.

Cumhuriyet Adliyesi metninde karakterin “Sen yoksul bir emeklisin. O zengin bir avukattır. Güzel söz söylenmesini bilir. Korkarım ki seni haksız çıkarmasın! Ben, doğrusu, o zaman bakkala hak vermiŐtim. ‘Kitap gibi konuşan kibar bayın yanında doğru, düzgün lakırdı söylenmesini bile bilmiyenlere kim aldırır?’ diyordum.” (MEB, 1946: 21), sözleriyle yaptığı değerlendirmenin metnin bütünlüğü içerisinde yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Bu örnekte, öğrencilerin daha iyi anlamalarını sağlamak için değerlendirme yapılırken karşılaştırma ve çıkarım gibi becerilerden yararlanılabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, olay bütünlüğü içinde değerlendirme yaparken dikkat edilmesi gereken unsurların neler olduğu konusunda da örneklerin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Beşinci sınıf okuma kitabında yer alan metinler genellikle karakterlerin durum ve olayları karşılaştırma, sorgulama, çıkarım yapma gibi eleştirel düşünmenin alt becerilerinden yararlanarak bir değerlendirme yaptıkları örnekleri içermektedir. Kitapta yer alan örnekler ile değerlendirmenin nasıl yapılacağı hakkında açıklayıcı bilgileri çok fazla içermemekle birlikte bir örnekte değerlendirmenin nasıl olmaması gerektiği örneklendiği görülmektedir. Bu rnek ile değerlendirmenin hassas noktalarına değinilmiştir.

Çıkarım yapma

Beşinci sınıf okuma kitabında yazarın karakterler ve durumlar hakkında çıkarımlar yaptığı görülmektedir. Ayrıca karakterlerde kendileri hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır. “Böyle giderse, işte o zaman, çünkü, demek ki, galiba, bunu gösterir, böyle, bu yüzden, fakat, demek ve belki” sözleriyle çıkarım yapıldığı görülmektedir.

“Okday, pazartesi sabahlarını pek sever. Onun bu sevgisi bir buçuk gün bile ayrılmayı istemediği okuluna kavuşmak arzusundan geldiği kadar, pazartesi sabahları bahçede yaptıkları bayrak töreni içindir de...” (MEB, 1946: 3).

“İnan ki sınırlarıma dokunuyor. Böyle giderse hastalanacağım” (MEB, 1946: 12).

“İşte o zaman Cumhuriyet mahkemesi karşısında zengin, yoksul, herkesin bir olduğunu gözümle görüp anladım. İçime bir ferahlık geldi. Demek ben suçsuz oldukça bu memlekette kimse bana ilişemezdi” (MEB, 1946: 22).

“Çünkü en ufak bir düşmanın bile zararı dokunur. hele vakit geçtikçe... Ovalarda ekinleri bozup çiftçilerin boyunlarını büken filler değil; daha ot halindeken buğdaylara dadanıp üşüşen tırtıllarla çekirgeler; ekinler olgunlaştıkları vakit bile göze görünmeyen böceklerdir” (MEB, 1946: 23).

“Küçük bir kusurdan daha çabuk büyüüp çoğalabilen başka bir şey yoktur” (MEB, 1946: 23).

“Bir tek çürük eriği bir sepet taze eriğin yanına bırakın; bir gecede bütün sepettekileri çürütür. Demek ki ufak bir kusurun varlığı aldırmandan geçiştirilemez” (MEB, 1946: 23).

“İşte öteki zincirli falaka, galiba bundan sonra çıkmış!” (MEB, 1946: 29).

“Bu en eski devrelerde Orta Asyada kamyş, tahta ve deri gibi kolay çürüyebilen şeyler üzerine yazılırdı. Mezopotamya ve Mısırda bu eski yazı eserleri bu iki yerde meydana çıkarılmış olanlardır” (MEB, 1946: 32).

“Çok soğuk bir havada yürüyen bir lokomotif bacasından çıkan beyaz su buharlarının hava içerisinde kar taneleri halini alması da bunu gösterir” (MEB, 1946: 45).

“Böyle bir kar tabakasının üstünde batmadan gezilebilir” (MEB, 1946: 47).

“Bu yüzden şehre ‘Gök Kand-Mavi Şehir’ demişlerdi” (MEB, 1946: 59).

“Fakal onlardan biri / Eski çağlardan beri / Pek çoğuna kök olmuş, / Yıldızlara gök olmuş. / Hepsi ondan türemiş” (MEB, 1946: 61).

“Demek budak deliğinde bir kuş yuvası varmış; ağaç devrilince onların minimini evcikleri de yıkılmış” (MEB, 1946: 65).

“Sen hasta olacaksın, dedim, bu havada lâstiksiz sokağa çıkılır mı?” (MEB, 1946:114).

“Halbuki kar ve yağmurları yüksek yerlere çıkararak, onlara makineleri hareket ettirmek gücünü kazandıran gene güneştir” (MEB, 1946: 125).

“Bir basımevinin kurulması için çok paraya lüzum vardır” (MEB, 1946: 133).

“Üç aydan beri okula gelmiyor. Belki hastalık geçirmiştir” (MEB, 1946: 137).

Metinlerde karakterler, temelde geçerli kabul edilen belli kanılardan hareketle yeni çıkarımlarda bulunmaktadır. Çıkarımların doğruluğu ya da yanlışlığının metin bütünlüğü içerisinde yine yazar tarafından belirtildiği görülmektedir. Öğrenciler, metinler ve karakterler aracılığıyla var olan bir durum ve olay karşısında nasıl çıkarım yapabileceğini yaptıkları çıkarımların nasıl neticeleneceği gibi kazanımlara metinler aracılığıyla ulaşabilmektedir.

4.1.6 Ortaokul birinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

Ortaokul 1. sınıf Türkçe Okuma kitabında 69 metin bulunmaktadır. Kitapta eleştirel düşünme ile ilgili bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Sorgulama

Ortaokul 1. Türkçe Okuma kitabında yer alan eleştirel düşünmenin alt becerisi sorgulama içeren örnekler iki başlık altında toplanabilir.

1) “Niçin?” (MEB, 1938: 10).

“Niçin?” (MEB, 1938: 13).

“Neye Dadaruha haber vermedin?” (MEB, 1938: 12).

“Ne için başçavuş oldu? Başçavuş olmak için ne yapmıştı? Hesap derslerinde tahta başında ağlamaktan başka bir fazilet göstermiş miydi?” (MEB, 1938: 89).

2) Olayın veya durumun nedenleri sorgulandığı görülmektedir. Sorular, olayların arka planını, sebeplerini ve sonuçlarını anlamak amacıyla yöneltilmiştir. Sorgulamalar ile olayların meydana gelmesine yol açan faktörleri belirlenerek, olayın sebeplerini anlamak ve gelecekte benzer olayların tekrarlanmasını önlemek istenmektedir. “Niçin, ne” gibi soru kalıplarıyla karakterin içinde bulunduğu durumu anlamaya çalıştığı görülmektedir.

“Ne söyleyeceksin?” (MEB, 1938: 13).

“Ne vakit ?” (MEB, 1938: 11).

“Elimizde kalan ne?” (MEB, 1938: 19).

“Uzun, güzel günler oldu; O günlerde ne yaptınız?” (MEB, 1938: 53).

“Senelerden beri hasretini çektiği şehir, bu şehir, senelerden beri acısını ruhunda taşıdığı ev, bu ev değil miydi?” (MEB, 1938: 130).

“Kurultay yapın, çaresine bir bakın; buna çare yok mu hiç?” (MEB, 1938: 102).

“Ristin, nasıl oluyor da bu ıssız orman içinde yolunu bulabiliyordu? Bunun kafam bir türlü almıyordu.” (MEB, 1938: 156).

Bu örneklerde belirli bir bilgi ya da durum hakkında daha fazla detay istenmektedir. Sorular, bilgi eksikliklerini gidermek veya daha fazla bilgi edinmek amacıyla yöneltilmiştir.

Sınıflandırma

Ortaokul 1. sınıf Türkçe Okuma metinlerinde eleştirel düşünmenin alt becerisi olan sınıflandırma örneğine rastlanmamıştır. Karakterlerin ya da yazarın durum, nesne ya da düşünceyi karşılaştırma esasına bağlı olarak tasnif ettiği örnekler tespit edilememiştir.

Karşılaştırma

Ortaokul 1. sınıf Türkçe Okuma kitabında yer alan *Memleket Sevgisi* metninde karakterin anneannesine sorduğu “Hangimizi daha çok seversin?” (MEB, 1938: 17) ve “Anneanne... Allah ölse mi acırsın, ben ölsem mi?” (MEB, 1938: 17), sorularıyla karşılaştırma yapmaya teşvik ettiği görülmektedir. Yapılmasını istenilen bu karşılaştırma

neticede memleket sevgisi ile bağ kurmaya yöneliktir. Bu iki örnek dışında karşılaştırma örneğine metinlerde rastlanmamıştır.

Analiz

Ortaokul 1. Sınıf Türkçe Okuma kitabında yer alan metinlerde bulunan bazı karakterlerin içinde buldukları durumun tüm detaylarını inceleyerek analiz yapmaktadırlar. Karakterlerin “düşündüm, demek, dikkat ettim, fakat” gibi ifadeleri kullanarak analizlerini yaptıkları görülmektedir.

“Bu hissi neden verdi? Sebebini şimdi düşünerek bulabildim” (MEB, 1938: 21).

“Benim sularımın ne değeri var? Ben buğdayın köklerine kuvvet verebilirim. Kurak kırları yeşil otlarla bürüyebilirim. Fakat sizin kanınızın islattığı her karış yerden bir destan çıkıyor” (MEB, 1938: 29).

“Demek iyilik ve namus boş bir kelime değilmiş.” (MEB, 1938: 69).

“Sonra dikkat ettim. Bu beni düşündürmeye başladı.” (MEB, 1938: 43).

“Dolaş ta yırtıcı aslan kesil behey miskin, / Niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin? / Elin, kolum tutuyor iken çalış, kazanmağa bak, / Ki arttığının geçinirsin senin de bir yatalak.” (MEB, 1938: 117).

“Derinden derine, perişan kuş feryatları, bin tempoda hayvan bağırmaaları iştiliyor, insan daha kapıdan girerken bir gurbet ve ıstırap bahçesinin eşiğine ayak bastığını anlıyor” (MEB, 1938: 49).

Metinlerde, karakterlerin yaptıkları analizler ile karakter içinde bulunduğu durumu daha iyi kavramakta ve okuyucu da yapılan bu analizler ile olaya farklı açılardan yaklaşabilmektedir.

Yorum

Karakterlerin kendi hakkında ya da bir durum karşısında yorum yapması içinde bulunduğu durumu daha iyi kavramasını yardımcı olmaktadır. Bazen anlatıcı, karakterin davranışlarını yorumlamakta bazen de karakter kendi davranışını yorumlamaktadır. Yapılan bu yorumlamalar ile olaylara daha bütünsel yaklaşılmaya çalışılmaktadır. Yorumlama içeren üç örnek şunlardır:

“Robenson bu felaket karşısında bazen ümitsizliğe düşüyor. Fakat iradesini kaybetmiyor. Güçlükleri yeniyor, kendine bu ıssız ve kimsesiz adada yeni bir hayat kuruyor” (MEB, 1938: 6).

“Bir esirin karşısında en yüksek duygu: Acıma; en aşağısı tiksindir” (MEB, 1938: 21).

“Halbuki suçum yoktu” (MEB, 1938: 42).

Değerlendirme

Ortaokul 1. sınıf Türkçe Okuma kitabında bulunan *Eski Korsan Hikayeleri* metninde yer alan “Doğrusu çok alın teri döktük amma değerdı” (MEB, 1938: 28), ifadesiyle karakter yapmış olduğu gözlemlerden yola çıkarak bir değerlendirme yapmaktadır. Ortaokul 1. Sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünmenin alt basamağı olan değerlendirmeye uygun başka örnek bulunmamaktadır.

Çıkarım yapma

Ortaokul 1. Sınıf Türkçe Okuma kitabında yer alan metinlerde karakterlerin içinde buldukları durumu inceledikleri ve akıl yürüterek kendileri hakkında bir çıkarım yaptığı örneklere rastlanmaktadır.

“At, ahır işlerinde yalnız tımarı beceremiyordum” (MEB, 1938: 11).

“Atatürk bizim babamız değil mi? Elbet ekerim!” (MEB, 1938: 4).

“Neyleyim, dedi, yiyecek bir şey bulamadıktan sonra...” (MEB, 1938: 65).

Karakterin yapmış olduğu bu çıkarımlar ile öz eleştiride bulunduğu görülmektedir.

Karakterlerin, çevresinde bulunan kişi veya olayı inceleyip bir çıkarımda bulunduğu örneklere de rastlanmıştır.

“Sonra dikkkat ettim, mektepte pek çok çocuk birbirleriyle and içmişlerdir; kan kardeşi idiler” (MEB, 1938: 43).

“O halde çekmeli insan çalışmadan elini; / Değer mi koşmağa akşam, sabah, yalan dünya, / Dolaşmıyan dolaşandan akıllı, gördün ya?” (MEB, 1938: 116).

“Günlerce devam etmesem araba seyahati tren seyahatinden daha güzeldi. Çünkü her tabiat parçası üzerinde ayrı ayrı düşünüp ayrı ayrı şeyler tadabilirsiniz. İki nevi seyahatin arasında bir tiyatro ve sinema farkı var” (MEB, 1938: 138).

“Dikkat ettim, o halde ve çünkü” ifadeleri kullanılarak kahraman içinde bulunduğu durum ya da gözlemlerine dayanarak çıkarımda bulunmaktadır. Okuyucuya olaylar karşısında nasıl çıkarımlar yapabileceği örneklerle aktarılmaya çalışılmıştır.

4.1.7 Ortaokul ikinci sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

Ortaokul 2. Sınıf Türkçe Okuma kitabında 59 metin bulunmaktadır. Eleştirel düşünme ile ilgili bulgular aşağıda verilmiştir.

Sorgulama

Sorgulama basamağı, eleştirel düşünmenin önemli bir alt becerisidir. Metinlerde, sorgulama örnekleri incelendiğinde bu becerinin farklı şekillerde kullanıldığı görülmektedir. Sorgulama içeren cümleleri dört başlıkta sınıflandırmak mümkündür.

1) Karakterin, etrafında gelişen hadiseleri sorgulayarak şüphe duygusu ifade edilmektedir. Karakterlerin söylenenler, kendi düşünceleri ve isteklerinin doğruluğu hakkında sorgulama yaptığı görülmektedir.

“Arzunuz paşam? Bunun böyle olduğunu zanneder misiniz?” (MEB, 1937: 3b).

“Birini mi bekliyordunuz? / Arzu ettiğiniz izahat nedir? /. Meselâ, dedi, Samsun ve havalisinde ne yapacaksınız? / Bir şey mi yapacaksınız?” (MEB, 1937: 6-7-8b).

“Şahsımı yetiştirmek ve bilgilendirmek için ne yaptım? / Memleketim için ne yaptım?” (MEB, 1937: 54b).

“Mademki Muniseyi evlerinde istemiyorlar. Acaba ben kendime evlât etmek istesem bana verirler mi?... Benim de kimsem yok. Vallahi bu çocuğa kendi evlâdım gibi bakarım; kendi evlâdım gibi bağırma basarım Acaba vermezler mi?” (MEB, 1937: 165b).

“Zavallı küçük kız, kim bilir nerelerde gömüldü? Açık sarı saçları kim bilir karanlığın hangi köşesinde eski mehtaplardan kalmış sönük bir ışık limesi gibi titriyor?” (MEB, 1937: 163b).

“Bu bir adak mı, bir dilek miydi? Hangi eski itikadın hangi vadine uygundu?” (MEB, 1937: 153b).

2) Diyaloglar aracılığıyla başkalarının düşüncelerini sorgulayan karakterlere yer verilmiştir. Bu sorgulamaların karşısındaki karakteri düşünmeye teşvik etmek ya da onu anlamaya yönelik olduğu görülmektedir.

“Demin o kadar gururluydun, şimdi neye ağlıyorsun?” (MEB, 1937: 70b).

“Buna ne dersin, İvan? / Bir korkun var mı? / Ne düşünüyorsunuz? / Onlara güvenin var mı? / Bizim için ne dersin?” (MEB, 1937: 80b).

“Niçin acele etsin, dallarda sıcak ülkelerin kuşlarını, bahçelerde güzel kokulu çiçekleri mi bulacak? Birer sivri sırık olmuş kavakları, siyah bir kaya kesilmiş çınarı, herbiri bir demet çalıya dönmüş meyva ağaçlarını ve ölen yaprakları yaldızlamak için mi erken gelecek?...” (MEB, 1937: 66b).

3) Karakterin bilgi eksikliği veya merakı nedeniyle sorular sorduğunu görülmektedir. Karakter, yaptığı bu sorgulamalar ile olayları daha iyi kavrayıp anlamlandırmaya çalışmaktadır.

“Amma, kimdi? Nereliydi? Nereden gelmişti?” (MEB, 1937: 14b).

“Niçin? / Orada ne arıyordun?” (MEB, 1937: 18b).

“Çaldığın paraları nereye sakladın? / Ya kim koydu?” (MEB, 1937: 19b).

“Kuru ot kokusu içindeki ıssız kırlara yaydığı uçuk aydınlıkta bir yorgunluk ve bir can sıkıntısı manası yok mu?” (MEB, 1937: 66b).

4) Metinlerde, okuyucuyu düşünmeye yönlendiren sorular bulunmaktadır. Bu sorular ile öğrencilerde merak duygusu harekete geçirilerek sorgulama yapmaları ve yeni çözümler üretmeleri beklenmektedir.

“Biz onun yalnız dış tarafını görmekteyiz. İçinde ne var? Ruhu nasıl şeydir? Bilmiyoruz” (MEB, 1937: 30b).

“Bu ilâcı niçin insana da tatbik etmemeli? Kuduza karşı başka çare var mı? Isırılıştan sonra yara üstünde yapılan pansımanların ne faydası olur?” (MEB, 1937: 52b).

Verilen cümlelerin hepsi, sorgulama becerisini kullanarak okuyucuyu düşünmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Karakterlerin soruları ve düşünceleri metnin anlam derinliğini artırmaktadır. Böylelikle okuyucu, olayları ve karakterleri daha iyi bir şekilde kavramaktadır. Sorgulama becerisi, okuyucunun metni daha etkili bir şekilde analiz etmesini ve yorumlamasını sağlar.

Sınıflandırma

Ortaokul ikinci sınıf okuma kitabında yer alan *Bir Ağaç Karşısında* metninde “Bu ağaçlardan niceleri kırılan bir dalın yarasıyla kanıyor, niceleri gizli bir böceğin zehriyle için için ölüyor, niceleri can çekişmekte, niceleri anlaşılmasız acıların kısılcasına yakalanmış, kıvrınmaktadır. Fakat bunu hiç kimse bilmiyor, çünkü rüzgârlı, karanlık gecede hepsi aynı gürültü ile sallanıp hışırdıyor.” (MEB, 1937: 42b), ifadeleri ile doğa hakkında karakterin öznel bir sınıflandırma yaptığı görülmektedir. Diğer bir metin olan; *Bir Güvercin Avı*’nda ise “Yabancı bir göz için hepsi bir renkte, hepsi bir boyda ve bir şekilde görünen bu mahlukları birbirinden ayıran birçok hususi izler yalnız ona bellidir. Bazılarının boyunlarındaki ince mercan gerdanlıkları, bazılarının topuklarındaki altın mahmuzları, kiminin kanatları altındaki yeşil benekleri veya gözlerinin içindeki kızıl yıldızları yalnız o görür, o bilirdi.” (MEB, 1937: 45b), şeklinde yer alan ifadelerle karakter özel bir sınıflandırmadan bahsetmektedir. Bu iki örnekte de görüldüğü gibi sınıflandırma yapılırken daha dikkatli ve gözlemleyici bir yaklaşımla doğa incelenirse başkalarının göremediği ayrıntılara vâkıf olunabileceğinden bahsedilmektedir. Bu ayrıntılara vâkıf olan karakterlerin yapmış olduğu sınıflandırmalar ile yeni bilgilere ulaşılacağı ifade edilmektedir.

Ortaokul ikinci sınıf Türkçe Okuma kitaplarında yer alan metinlerin eleştirel düşünmenin alt becerisi olan sınıflandırma konusunda yetersiz olduğu görülmüştür. Öğrencilere farklılıkları algılamaları ve farklılıklardan yola çıkarak sınıflandırma yapmaları istenen sadece iki örneğe rastlanmıştır.

Karşılaştırma

Güvercin Avı metninde “Genç yaşından beri ne tarlası, ne ağılı, ne ahır, ne kümesleri onu çiftlik binasının iç avlusundaki güvercinleri kadar meşgul etmemiştir.” (MEB, 1937: 45b), cümlesiyle, bir kişinin çiftlikteki güvercinlerin, diğer işlerine kıyasla, onu daha fazla meşgul ettiğini ifade ediyor. Karşılaştırma, güvercinlerin kişinin diğer görevlerinden daha önemli olduğunu vurgulamak için yapılmıştır.

Çanakkale'ye Girerken Boğazın Tarihi metninde “Fakat ondan bir buçuk asır sonra; namlılarımızın yivi mi aşınmış, gözlerimizin ferri mi tükenmişti ne; İngiliz amiralı Duk Vorth sekiz gemi ile pupayelken Boğazı geçivermişti.” (MEB, 1937: 72b), cümlesiyle, geçmişteki bir olayı günümüzle karşılaştırarak anlatıyor. Karşılaştırma, geçmişte Türk namularının etkinliğinin azalmış olduğunu ve İngiliz amiralinin boğazı geçebilmesinin dikkate değer olduğunu ifade edilerek yapılmıştır.

Eski Bir Yara metninde “Ahalinin bir kısmı çoluk çocuğu ile gerilere kaçıyordu. Fakat kimsesizler, fakirler, ihtiyarlar buna çare bulamıyorlardı” (MEB, 1937: 95b). Bir grup insanın bir tehlikeden kaçarken diğer grubun bunu başaramadığı belirtilmektedir. Karşılaştırma, çoluk çocuğu olanların tehlikeden kaçabileceğini, ancak kimsesiz, fakir ve ihtiyarların bu konuda çaresiz kaldığı söylenilerek yapılmaktadır.

“İşte görüyor musun? Bak, terazinin gözüne on iki buçuk gram koydum; yirmi beş gram olsa üç kuruş eder; demek yarısı altmış para... Anlıyor musun? Sen bana ne verdin? Bir yüzlük değil mi? Al şu kırkığı. Şimdi bende ne kalıyor? Altmış para... Hesaba aklın erdi mi? İşte Hanıma böyle anlat! der” (MEB, 1937: 171b). Bu cümlede hesaplama yapılmakta ve bir para miktarının diğerine oranı hesaplanmaktadır. Karşılaştırma yapılarak miktarlar arasındaki fark ve sonuç vurgulanmıştır. Öğrencilere hesap yaparken karşılaştırmadan nasıl faydalanılabileceği örnek verilerek gösterilmiştir.

Analiz

Ortaokul 2. sınıf Türkçe Okuma kitabında incelenen metinlerde analiz yapmaya yönelik metinler bulunamamıştır.

Yorumlama

Ortaokul 2. Sınıf Türkçe Okuma kitapları yorumlama basamağına göre incelendiğinde, “Pastör, tarihin tanıdığı en büyük insanlardan biridir.” (MEB, 1937: 55b), ifadesiyle bir kişinin tarihin en büyük insanlarından biri olduğu kesin bir şekilde belirtilmektedir. “Çünkü o, hayatında, yarın için yeni ilerlemelere imkân hazırlamış, insanlığın birçok acılarını dindirmiş ve hayatını bu yola vakfetmiş olanların minnet ve şükranlarını kazanmıştır” (MEB, 1937: 55b). Yazar, bu ifadeleriyle neden böyle bir çıkarım yaptığını açıklamaktadır. Benzer şekilde, *Kış* metninde “Kış geceleri, aile arasındaki tabii bağı kuvvetlendirir.” (MEB, 1937: 67b), ifadesinde de kış gecelerinin aile bağlarını güçlendirdiği ifade edilmektedir. *Kış* metninin tamamında bu yorumlamalara neden ve nasıl ulaşıldığı açıklanmaktadır. Metinlerde her ne

kadar gözlem ve ön bilgilere dayanan yorumlar bulunuyor olsa da bu yorumlamaların tam olarak eleştirel düşünmeye destek olmadığı görülmektedir.

Genellemelere dayalı çıkarımlar yapılmış gibi görünen örnekler de mevcuttur. *Virjin'in Ölümü* metninde “Hakikaten herşey bir kasırganın yaklaştığını gösteriyordu.” (MEB, 1937: 181b), ifadesi ile her şeyin bir kasırganın yaklaştığını gösterdiği belirtilmektedir. Bu, herhangi bir delil veya kanıt sunulmadan yapılan genel bir çıkarım olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca, bazı cümlelerde mecazi veya imgesel ifadeler kullanılmıştır. “Vakitsiz mihnet çekmiş bütün çocuklar gibi Munisede de bir büyük adam hali var” (MEB, 1937: 160b), ifadesinde, Munise'nin bir büyük adam hâli olduğu mecazi bir ifadeyle anlatılmaktadır.

Yer alan cümlelerin yorumlama basamağına göre incelenmesi, bazı ifadelerin kesin ve mutlak olduğunu, bazılarının genellemelere dayandığını, bazılarının mecazi veya imgesel ifadeler içerdiğini ve bazılarının da hayali veya abartı olduğunu göstermektedir. Eleştirel düşünme, bu tür ifadeleri değerlendirerek mantıklı ve objektif bir şekilde yargıya varmayı amaçlamaktadır.

Değerlendirme

Ortaokul 2. sınıf Türkçe Okuma kitabında değerlendirmeye yönelik sadece iki metinde iki örnek bulunmuştur. Bu örneklerde, metin bütünlüğü içerisinde eleştirel düşünmenin alt becerisi olan değerlendirme içerdiği görülmüştür.

“Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919 da Samsun toprağına işte böyle ayak bastı” (MEB, 1937: 11b).

“Fakat on yedinci asır ortasında Venedikli, Boğazı kapıyor. Bu, devletin gırtlığına yapışmaktı” (MEB, 1937: 71b).

Çıkarım yapma

İncelenen metinlerde karakterlerin ön bilgi ve gözlemlerine dayanarak çıkarımlar yaptıkları “nasıl olsa, mamafih, besbelli, bütün bu alametler, habercisidir, sanırsınız ki” ifadelerini kullanarak yapmış oldukları çıkarımları neye göre yaptıklarını açık bir şekilde ifade ettikleri görülmektedir.

“Çocuk, nasıl olsa ölecekti” (MEB, 1937: 52b).

“Mamafih o, bu meslekte sebat edecek bir adam değildi” (MEB, 1937: 57b).

“Giderken gözü hep yol kenarındaki çocuklardaymış. Besbelli onların arasında beni de görmeği ümit etmiş...” (MEB, 1937: 100b).

“Bütün gece yakın dağlarda boğuk gürültüler işitildi. Rüzgâr esmediği halde ormanlarda ağaç yaprakları hareket ediyor; deniz kuşları karaya sığınıyor. Bütün bu alâmetler yakında bir kasırga kopacağını gösteriyor” (MEB, 1937: 181b).

“Bu teşrinisani yağmurları kışın kara habercisidir. / Bundan sonra ufku ve başımızın üstünü hemen daima siyah, yahut kurşuni peçe altında göreceğiz. Yeryüzü, bütün bir mevsimi güneş hicranı ile solgun geçirecek” (MEB, 1937: 66-67b).

“Şimdi saat sekiz. Yağmur kesilmiş, fakat hava ıslak. Pencere aralıklarından soğuk bir buğu giriyor. Güneşin doğduğuna şüphe yok; ancak sanırsınız ki henüz sabah olmadı” (MEB, 1937: 65b).

Belli ifadeler kullanılarak yapılmış olan çıkarımlar ise şu şekildedir: *19 Mayıs 1919* metninde “Türk milletini ancak bir halk hareketi kurtarabilir.” (MEB, 1937: 3b), ifadesiyle çıkarım yapıldığı görülmektedir. Bu ifadeden önce “Nihayet herkes bu hakikati görmüştür.” (MEB, 1937: 3b), sözleri ile bu çıkarımı hangi düşüncelerden hareketle yapıldığı ve kimlerin kendisiyle aynı düşünceleri paylaştığı açıkça ifade edilmektedir. *Üzümcü* metninde ise “Onun için dünyada eşi bulunmaz bir millet olmuşsun.” (MEB, 1937: 27b), yer alan “onun için” ifadesi ile yazarın metnin tamamından hareketle çıkarım yaptığı görülmektedir. Öğrenci, yazarın yaptığı çıkarımın neye dayandığını bu ifadeler ile daha iyi kavramaktadır.

Ortaokul ikinci sınıf Türkçe Okuma metinlerinde karakterlerin ön bilgi ve gözlemlerinden hareketle çıkarım yaptıkları ve metin bütünlüğü çerisinde bu çıkarımları neden, nasıl yaptıklarını açıkladıkları görülmektedir. Öğrenciler, karakterin çıkarım yaparken izlediği yolu metinler aracılığıyla net bir şekilde görerek, çıkarımın nasıl yapılması gerektiği konusunda bilgi sahibi olmaktadır.

4.1.8 Ortaokul üçüncü sınıf Türkçe Okuma kitabında eleştirel düşünce

Ortaokul 3. sınıf okuma kitabında 50 metin bulunmaktadır. Eleştirel düşünme bağlamında elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

Sorgulama

Ortaokul üçüncü sınıf okuma kitabında yer alan ve eleştirel düşünmenin alt becerilerinden sorgulama içeren cümlelerin metinlerde üç farklı şekilde yer aldığı görülmektedir.

Bazı metinlerde, yer alan soruların cevabı yine metin içerisinde bulunmaktadır. Bu sorular, okuyucudan sadece onay almak amacıyla sorulmuştur. Sorgulama amacı taşımamaktadır. “Ekuvatör üzerindeki Amazonya’dan serin güney yaylâlarına doğru, her tarafta görünüşü ve karakteri değişen bu yaban ormanı nedir?” (MEB, 1936: 37), “nedir” denilerek sorulan soru metin içerisinde yazar tarafından cevaplandırılmaktadır. Geçmiş tarihe takılı kalan mimarinin ilerleyemeyeceğini örneklemek isteyen yazar “Arkaya baka baka, yere yuvarlanmaksızın, istenilen yönde kaç adım gidilebilir?” (MEB, 1936: 81), ifadeleriyle bir soru sorar gibi görünse de sadece okuyucunun kendisini onaylamasını beklemektedir. Metnin bütünlüğünü ve akıcılığını sağlamak için retorik sorular sorulmaktadır. Bu sorular ile öğrencinin dikkatini çekmek amaçlanmaktadır. Bu sorular ile öğrencilerden, metinde yer alan cevaplar ile kendi cevaplarının benzer olup olmayacağına dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

“Güneş doğunca ateşböceklerinin parıltısı kalır mı?” (MEB, 1936: 80).

“Rahatçı kelimesini, acaba, opportünist kelimesinin karşılığı olarak alamaz mıyız?” (MEB, 1936: 14).

“Kaybolmuş yolcular için sapsarı uzalar üstürde ayak çizgileri bulmaktan daha büyük talih olabilir mi?” (MEB, 1936: 44).

Karakterlerin, içinde buldukları durumları daha iyi kavramak için iç muhakeme yoluyla kendilerini sorguladıkları görülmektedir. “Nasıl yaşıyacağım, ey deniz, senden uzak?” (MEB, 1936: 27), “nasıl” sorusu metin bütünlüğü içerisinde karakterin denizsiz yaşayamayacağını vurgulamak için yine karakter tarafından kendine yönelttiği bir sorgulamadır. Bu sorgulama ile durumunu analiz eden karakter, sorunlarını çözmek için adımlar atmaktadır. Karakterin “Düşündüm ki bir asır bile geçmeden bütün bu milyondan hiç kimse sağ kalmıyacak, neyimize böbürlenmeli?” (MEB, 1936: 78), şeklinde “düşündüm ki” ifadesiyle kendi ve etrafındaki kişilerin davranışlarını sorguladığı görülmektedir. Metinlerde yer alan iç muhakeme yoluyla karakterin kendine yönelik yaptığı sorgulamalar öğrencinin kendini daha iyi tanıması için yol gösterici olmaktadır. Metinlerdeki sorgulamalara benzer sorgulamaları yapan öğrenci kendi öz denetimini yapmayı öğrenecektir.

Metinlerde bir konu etrafında karakterlerin farklı sorularla o konuyu tamamen kavramaya çalıştığı sorgulama örneklerine de yer verildiği görülmektedir.

“- Ne düşünüyordunuz?

- İzin verirseniz atlarımın dizginlerini koyuvereceğim.

-Onlara güvenin var mı?

- Vardır.

- Bizim için ne dersin?

Arabacı cevap vermedi” (MEB, 1936: 67).

“Tekir, neredeydi? Acaba, komşu kedilerle kavga edip yaralanmış, bir yeri sakatlanmış mıydı? Yoksa mahalle çocukları, sapan taşile öldürmüşler miydi? Çöpçünün arabası da ezmiş olabilirdi!” (MEB, 1936: 89).

“Bu köylü benimle niçin böyle konuştu. Onu böyle donuk, dünyayı ve kendini mühimsemeyen adam haline koyan ne idi? Uyduruyor muydu?” (MEB, 1936: 96).

Metinlerde, sorgulama içeren cümleleri üç şekilde sınıflandırmak mümkün. Retorik olarak oluşturulan sorular, karakterin kendi iç muhakemesi ile kendine yönelttiği sorular ve karakterin içinde bulunduğu durumu daha iyi kavramak için art arda sorularla yaptığı sorgulamalar şeklinde sınıflandırılabilir. Retorik sorular öğrencinin dikkatini metne çekme görevi görürken, karakterlerin kendilerine yönelik sorgulamalarının ise öğrencinin kendi öz denetimine katkı sağladığı görülmektedir. Son olarak karakterlerin bir olayı tüm detaylarıyla kavramaya yönelik soruları içeren sorgulama örnekleri öğrencilere bir konuyu kavraya bilmek için farklı açılardan yaklaşım, farklı sorgulamalar yapmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ortaokul üçüncü sınıf okuma metinlerinde sorgulama örnekleri sayıca az olmakla birlikte işlevsel olarak yeterli olduğu görülmektedir.

Sınıflandırma

Metinlerde sınıflandırma örneklerine pek rastlanmamaktadır. Türkiye'nin mevsim sınıflandırmasını öğrencilerin önceden bildiği var sayılarak, “Brezilya'da mevsimler şöyle ayrılır: bahar: (eylül, birinci ve ikinci teşrin), yaz: (birinci ve ikinci kânun, şubat), sonbahar: (mart nisan, mayıs), kış: (haziran, temmuz, ağustos)” (MEB, 1936: 47-48), şeklinde yer

verildiği görülmektedir. Yazar metnin devamında bir çıkarımda bulunduğu için bu sınıflandırma önem arz etmektedir. Fakat *Ayrılıklardan* metninde yazarın arkadaşının gidişinden sonra “Senden biraz sonra ağaçların hepsi kıvı, turuncu, gümüőü, limon sarısı ve demir pası yapraklarını eski gölgelerinin yerine bir buhara alacası gibi atıverdiler.” (MEB, 1936: 57), Őeklindeki ifadeleriyle doğayı renklerine göre sınıflandırması eleştirel düşünmeye destek olan bir sınıflandırma değildir.

Yorumlama

Ortaokul üçüncü sınıf okuma metinlerinde bir genelleme karşısında yazarın ve karakterlerin “değil, yalnız, fakat” ifadeleriyle kendi yorumlarını yaptıkları görülmektedir.

“Yalnız kendi ulusu içinde değil, bütün ilim dünyasında haklı bir ün kazanmıştır” (MEB, 1936: 9).

“Osmanlıca yalnız bir kalıp değil, bir ruhtur: osmanlıca yazmak değil, belki daha fazla osmanlıca düşünmekten korunmalıyız” (MEB, 1936: 30).

“Fakat düşman, olsa bile en ufak bir karınca. / Hor görmesin onu sakın içiniz!” (MEB, 1936: 61).

“Fakat bu da tarih değil, yirmi beş asrın öteki ucunda bir hafta yaşıyan bir anıőtır: Köprü gitti, tarih bitti!” (MEB, 1936: 78).

Genellemelere karşı yapılan bu yorumlamalar ile öğrenciler her zaman verilen genellemelerin geçerli olmayacağını, istisnai durumlarla karşılaőabileceklerini daha iyi kavramaktadır. Öğrenciler bu doğrultuda yaşamlarında karşılaştıkları genel yargılara sorgulayıcı yaklaşmaları gerektiğini ve kendi yorumlamalarını yapabileceklerini öğrenmektedirler.

Metinlerde yazar ve karakterler kendi yorumlamalarını yaparken “siz ne dersiniz, bana kalırsa, diyorum, diyormuş ve galiba” ifadeleriyle kendi yorumu ya da başkasının yorumu olduğunu belirterek yorumlamasının eleştiriye açık olduğunu vurgulayan örneklere rastlanmıştır. İncelemede elde edilen bulgular Şu Şekildedir:

“Bilmem siz ne dersiniz? Bana kalırsa her yurtdaőa diktiği, aőıladıęı ağaca göre Şeref vermelidir” (MEB, 1936: 22).

“Onun için odaya Anadolu halılarını yayarken: ‘artık kaç ay bahçe ve çiçek işte yalnız şu renkli renkli dokumalarda görünecek’ diyorum” (MEB, 1936: 57).

“Deve sütü bütün yiyeceklerin en iyisidir, diyormuş” (MEB, 1936: 43).

“Açlık da üşütüyor, galiba!” (MEB, 1936: 87).

Metinde yorumlama örneklerinde karakter ve yazarın yorumlamasının eleştiriye açık olması öğrencilere yapmış oldukları yorumlamaların herkes tarafından kabul edilmek zorunda olmadığı ve kesin doğruları içermeyebileceği aktarılmak istenmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin yorum yapması ve başkasının yorumuna saygı duymasını öğrenmeleri hedeflenmektedir.

Metinlerde yer alan yorumlama örneklerinde yapılan yorumun neye göre yapıldığı ve ne esas alındığının belirtildiği örneklerle de rastlanılmaktadır.

“Maziye bağlı şekilleri aşırı beğenmenin şu ahlâki fenalığı vardır ki yaşayanları hayatlarından zevkalmaz bir hale getirdikten başka, gelecekte de umut kestirir” (MEB, 1936: 81).

“Sıcak memleketlerde yıllarca yaşamak beni güneşe okadar ısındırmış ki... Soğukla başım hiç hoş değil. Bütün kış haftalarını yazın hiç bitmediği aydınlık ve sıcak ülkeyi özlemekle geçiririm” (MEB, 1936: 28).

“Büyük şairin ölümüyle başlayan bahar, hâlâ devam ediyor. Ne güzel bir ölüm. Böyle ölebilmek için, onun gibi yaşamalı” (MEB, 1936: 19). Bu tarz yorumlamalarda yazarın yorumunun doğru kabul edilmesini istediği anlaşılmaktadır. Öğrencinin yoruma karşı bir düşünce geliştirmesi beklenmez.

Ortaokul üçüncü sınıf metinlerinde “yorumlama nasıl yapılır, yapılan yorumlama sorgulanabilir mi” gibi düşünceleri yönlendiren örneklerle rastlanılmaktadır. Yeterli düzeyde yorum yapıldığı ve öğrencilerin eleştirel düşünme bağlamında yorumlama yapmalarına teşvik edildiği görülmektedir.

Analiz

Metinde, yazar “Direğinden bir ulusun bayrağını indirdiği zaman, düşman komutanı bu bayrağı çiğneyip beyaz ata bindiği zaman, düşman, gözyaşlarına tükürdüğü zaman genç

dostlarım, ben o zamanın ne demek olduğunu bilenlerdenim” (MEB, 1936: 33). ifadeleriyle düşman komutanın yaptığı eylemler sırasıyla aktararak okuyucuya “ne demek olduğunu bilenlerdenim” ifadeleriyle bir durum analizi yapmaktadır. Okuyucuların bu duruma düştüklerinde neler olabileceğini ve duyguları aktaran yazar metin bütünlüğü içerisinde vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığının önemini vurgulamaktadır.

Çalikuşu metninde kuşların “Canlı, çevik, hafif olan, hiç durmadan kımıldayan bu kuşlar hareketlerinde duygulu ve her ötüşlerinde de neşelidirler.” (MEB, 1936: 63), ifadeleriyle kuşların duygusal ve neşeli olmalarının analiz edildiği görülmektedir.

Yeni Yapı metninde “Atalara saygı onlara benzemekle değil, ancak azim, zekâ ve kapasitede onlardan hiç de aşağı olmadığımızı ve bize bıraktıkları şeref mirasını omuzumuzda taşıyacak kuvvette olduğumuzu göstermekle mümkündür.” (MEB, 1936: 81), yer alan ifadelerle iki farklı zaman diliminde yaşayan kişiler arasında karşılaştırma ve analiz yapılarak nasıl bireyler olunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kurt Avı metninde yer alan “Kurtlar ateş menzili içinde idiler ve avcılar yaylın ateş ediyorlardı; fakat bütün kurşunlar yerini bulmakla beraber sürü yine gittikçe çoğalıyordu.” (MEB, 1936: 66), ifadelerle olay analiz edilmektedir. “Eğer atlardan biri yuvarlanacak olursa her şey bitmiş olacaktı.” (MEB, 1936: 67), şeklinde analize devam edildiği görülmektedir. Metin bütünlüğü içerisinde av öncesi, av anı ve sonrası aktarılırken analiz yapıldığı ve bir sonuca varılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ortaokul üçüncü sınıf metinlerinde analiz örnekleri yetersiz olmakla birlikte analizlerin tam olarak işlevsel olduğu da söylenemez. Soyut işlemler döneminde olan öğrencileri analiz yapma konusunda bilgilendirmek, yeterli analiz örnekleri sunarak analiz sürecinin nasıl ilerlediğini örneklemek ve öğrencilere analiz yapma fırsatı vermek, daha iyi sonuçlar elde edilmesini sağlayabilirdi.

Karşılaştırma

Metinlerdeki karşılaştırma örneklerinde iki farklı fikrin; “Bir Fransız şairi: ‘Yeşil olmyan yurt, yurt değildir!’ diyor. Bizim daha insani ve daha güzel bir uyağımız var: Yurt sevgisinin en büyük ayıracı, yurt tabiğati için çalışmaktır.” (MEB, 1936: 7), farklı düşünceleri benimseyen iki doktorun; “Cıgaranın yalnız sizin göğüs darlığınıza bir zararı yoktur. Hastaların bileklerindeki nabızlarına değil, öteki nabızlarına göre öğüt veren hekimler de yok değildir. Hafif bir nezleniz var. Bir iki gün cıgarayı bırakınız... yahut azaltsanız... Çünkü bu

hekim ne merdiven basamaklarında sizinle beraber soluyacak, ne de, aslı yakutçada türbe olan kara toprak yığınının altına sizinle beraber girecektir. Başka türlü bir hekim de vardır; bunlardan çok vakit şöyle çığ sözler duyulur: Hemen cıgarayı bırakmazsanız ölürsünüz, yahut, tıknafes sürünürsünüz.” (MEB, 1936: 14), zengin ve fakirin; “Zengin bedeviler pirinç yiyor. Birçoğunun yiyeceği hurma, deve, koyun ve keçi sütünden ibarettir” (MEB, 1936: 43). Atatürk’ün fotoğraf ve bizzat görünüşünün; “Gördüğüm fotoğraflara göre, biraz şişman, biraz yorgun, biraz hatları kalınlaşmış bir bedenle karşılaştığımı sanırken, kapıdan bir ışık dalgası hâlinde giren toplu bir kuvvet ve hayat kaynağı ile birden gözlerim kamaştı: bebekleri en garip ve sırları bilinmiyen madenlerden yapılma bir çift gözün, mavi, sarı, yeşil ışıklarla aydınlattığı sinirli bir çehre... Yüzde, alında, ellerde bir sağlık ve bahar rengi... Düzgün taranmış, eksiksiz, sarı, genç saçlar... Bütün zemberekleri çelikten, ince, yumuşak, toplu, gerilmiş, taptaze bir uzviyet.” (MEB, 1936: 49), karşılaştırma yapılarak verildiği görülmektedir. Yer alan iki unsur arasında benzerlikler ve farklılıklardan yola çıkarak yapılan bu karşılaştırmalar ile öğrenci, birçok örneğini ve karşılaştırma yaparken nelere dikkat edeceğini görmektedir.

Brezilya ile Anadolu’da çıkan yangınlar karşılaştırılmakta; “Şimdiye kadar Brezilya’da belki bütün Anadolu kadar orman yandı; şimdi bile Fransanın birkaçı kadar yaban ormanı var.” (MEB, 1936: 37) daha sonra bu yangınlar sonucunda kalan ormanları ifade etmek için tekrar bir karşılaştırma yapıldığı görülmektedir. Bu girift yapı ile verilen örnek ile öğrencinin iki unsur arasında yaptığı karşılaştırmadan yola çıkarak farklı bir karşılaştırmayı nasıl yapabileceği aktarılmaktadır.

Çalığışu metninde çalığışlarının davranışları “Bu güzel kuşlar, ağaçlar yapraklandıkları ve çiçek açtıkları sırada gelirler; bütün kırlarımıza yayılırlar; birtakımları gelip bahçelerimizi kendilerine yurd edinir, birtakımları da büyük caddelerin ağaçlarını ve koruları daha üstün tutarlar; bunların bazı cinsleri büyük ormanlara dalar ve bazıları ise kamışlar arasında saklanırlar.” (MEB, 1936: 63), ifadeleri ile karşılaştırılmaktadır. Savaşın anlatıldığı metinde ise “22 gün, 22 gece süren bir büyük ve kurtarıcı meydan muharebesi kazanırsa yalnız Türk tarihinin değil, bütün Asya, bütün cihan tarihinin yürüyüşünü çelen bu vatandaş hayatında başka hiçbir zafer kazanmamış olsa, yalnız bununla bütün dünya Onu Büyük Asker, Büyük Kumandan olarak anar ve ulusu bu büyük zaferin hatırasını onun adına dikeceği heykellerle ebedi olarak yaşatırdı.” (MEB, 1936: 54), ifadeleriyle savaşın sonucu karşılaştırma yapılarak bir çıkarımda bulunulduğu görülmektedir.

Nakiye Hala metninde kahramanın Nakiye halaya yönelik “Bursa mı sıcak, İstanbul mu?” (MEB, 1936: 100), sorusuyla bir karşılaştırma yapmasını istediği görülmektedir. Karşılaştırma yapılması için iki şeyin de denenmesi ya da gözlenmesi gerektiğinden burada diğer bir kişiye yöneltilen soru bazen kişinin kendi iç muhakemesi ile de olabilmektedir. Metinde öğrencilerin deneyimleri arasında karşılaştırma yapımları ve başkalarının deneyimlerinden yararlanmak için onlara karşılaştırma yapımları konusunda sorular yöneltebileceği örneklenmektedir.

Ortaokul üçüncü sınıf metnlerinin geneli itibarıyla karşılaştırma örneklerine rastlanmakla birlikte bazı karşılaştırmaların eleştirel düşünmeye etki etmediği ya da daha az etki ettiği görülmektedir.

Değerlendirme

Ağaçlanmanın önemi ve yağmur için olan gerekliliğine dikkat çekilerek kuraklıkla mücadelede ilk atılacak adımın yurdu ağaçlandırmak olduğuna değinilen *Ağaç Dikmek* metninde “Vatanımızı kuraktan korumanın çaresi: ağacı, ormanı korumak çoğaltmaktır.” (MEB, 1936: 22), ifadeleri ile bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir.

Ortaokul üçüncü sınıf metnlerinde bir örnek dışında değerlendirme yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Soyut işlemler döneminde olan ortaokul üçüncü sınıf öğrencilerinin değerlendirme yapmasına teşvik eden metinlere yer verilmediği görülmektedir.

Çıkarım yapma

Ortaokul üçüncü sınıf okuma kitabında yer alan *Karagöz* metninde “Halk, asırlarca, divan dili ve enderun kafası ile eğlenip durdu. Karagözü gülünç sanmayınız: o, halkın sağduyusudur.” (MEB, 1936: 30), ifadeleriyle uzun zaman halkın benimsediği tutumun yanlış olduğu belirtilmektedir.

Metinlerde var olan fikirlerden çıkarım yapma yoluyla yeni fikirlerin oluşturulduğu görülmektedir. “Çünkü” ifadesinin cümle içerisinde yapılan çıkarımın nedenini belirtmek açısından önem taşıdığı görülmektedir.

“23 nisancılar, bu savaşın, birbirinden dolaşık, çetin ve zorlu çeşitlerinden hiçbirini karşısında irkilmediler. Çünkü bu geçitlerden herbiri, özgenlik ve egemenliğe doğru giden tek yolun üstünde idi” (MEB, 1936: 41).

“Akşamüstü kervanlar konaklara geldikten sonra, şeyh, bedevilerine bir dayre gösterir ve bu dayrenin dışında ne kadar iz varsa hepsini onlara ellerile sildirir ve artık rahat uyur. Çünkü bu dayreden çıkan şüpheli bir konuğu izinin arkasından gidip çöller ortasından bulmak kolaydır” (MEB, 1936: 44).

“Hem daha rahat uyuyabilirdin. Çünkü saçakların altında sabahlara kadar didişen kuşlar da yok...” (MEB, 1936: 57).

Goethe'nin Son Mısraları ve Son Sözleri metninde Goethe'nin hayat felsefesi hakkında “Nitekim kendisine yazı dergisini veren bir gence yazdığı en son şiiri olan bu mısralarda aynı büyük hakikati buluruz:

“Herkes kendi kapısının önünü süpürsün,

Şehrin her mahallesi temiz olacaktır.

Herkes kendi dersini öğrensün,

Cemiyetin işleri düzgün gidecektir.” (MEB, 1936: 18), şeklinde bir çıkarım yapıldığı görülmektedir.

Metinlerde “fakat” ifadesiyle var olan bilgilerden yola çıkarak farklı ve yeni bir çıkarım yapıldığı görülmektedir. “Fakat ilkbaharda kuşların dönüşü canlı tabiğatın uyanışının ilk işareti, tatlı müjdesidir; ve yeniden çıkan yaprakları, yeni süslerle giyinen koruları canlandırmaya gelen yeni konuklar olmasaydı onlar daha az taze, daha az ruh okşayıcı sanılırdı.” (MEB, 1936: 63), “Çalığışu ürkek huyludur; kendi kadar kuvetsiz kuşlardan ve haklı olarak da en korkunç düşmanı saksığandan kaçır. Fakat tehlike anı geçer geçmez her şeyi unuttur ve biraz sonra neşelenip ötmeye tekrar başlar” (MEB, 1936: 63). Bu şekilde yer alan çıkarım örnekleri ile öğrencinin ön bilgilerinden hareketle nasıl yeni çıkarımlar yapabileceği de aktarılmaktadır.

“Yirmi yıldanberi yalnız Fransada değil, Avrupa ve Amerikada da herkese iyilik etmeğe uğraşan bir insan. Kör, saf bir tavırla:

- Demek çok zengin! dedi.

-Değil.

-Öyleyse insanlara nasıl iyilik edebiliyor?

-Müzik ile” (MEB, 1936: 31).

Ayrılıklardan metninde ağaçların yapraklarını dökmesinden havaların soğudu bilgisine ulaşılarak “Bunların soyunması bizlerin ve evlerimizin giyiniş örtünme zamanı geldiğine işarettir.” (MEB, 1936: 57), şeklinde bir çıkarım yapıldığı görülmektedir. Öğrencinin gözlemleri sonucunda ön bilgilerinden hareketle akıl yürüterek yeni çıkarımlar yapılabileceği örneklenmektedir. “Görüp konuştuğça, düşünüp anladıkça bu Anadolu insanlarına öyle gönül bağıyorum ki...” (MEB, 1936: 58), cümlede yer alan “görüp konuştuğça, düşünüp anladıkça” ifadeleriyle yazarın bir çıkarım yaptığı fakat yaptığı çıkarımı okuyuculara sunmadan bu çıkarım dolayısıyla Anadolu insanına gönül bağıladığı aktarılmaktadır. Burada olumlu bir çıkarım ve onun sonucunda benimsenen bir görüş belirtilmektedir.

Balıkçıl Avı metninde balığın hareketlerini gözlemleyen karakter “Bu hâline bakılarak denilebilir ki Balıkçıl, dolaradi durulup bir camekânın ardına konsa daha fazla kımıldanmaz.” (MEB, 1936: 69), “bu hâline bakarak diyebilirim ki” ifadeleriyle çıkarım yapılmaktadır.

Ortaokul üçüncü sınıf okuma metinleri, karakterler ve yazarın farklı şekillerde yaptıkları çıkarım örneklerini ihtiva etmektedir. Çıkarımların hangi gözlemler sonucunda yapıldığı ve var olan bilgilerden hareketle nasıl farklı çıkarımlarda bulunulabileceği örneklendirilmektedir.

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

İlkokul öğrencilerinin yaş ve gelişimlerini göz önünde bulundurarak oluşturulan Türkçe Okuma kitaplarında, öğrencilere hayatı anlatan, karşılaşılabilecekleri olaylar hakkında ön bilgi sunan ve kabul edilebilir düşünceleri içeren metinlere yer verilmektedir.

Kitaplarda bulunan metinlerde, eleştirel düşünce daha çok metin içinde bulunan karakterler aracılığıyla veya doğrudan öğrencilere yöneltilen sorularla sağlanmaktadır. Metin ve karakter merkezli eleştirel düşünceyi destekleyen sorular metin içerisinde cevaplanmaktadır. Bu sorular cevaplandıktan sonra, yeni çıkarımlar için tekrar sorgulama yapıldığı örnekler mevcuttur. Direkt öğrencilere yöneltilen sorular genellikle metinlerin sonunda yer almakla birlikte zaman zaman metin içerisinde de bulunmaktadır. Bu sorular öğrenciye yöneltilerek öğrencinin metinden hareketle kendi çıkarımını yapması beklenmektedir.

Çalışmada yapılan sınıflandırmalarda; metin, yazar, karakter ve okuyucu bir bütün olarak değerlendirilmek zorunda kalmıştır. Eleştirel düşüncenin alt becerilerini oluşturan unsurları bazı metinlerde birbirinden net olarak ayırmak imkânsızdır.

Dokuz kitapta yer alan metinlerin incelenmesi sonucunda eleştirel düşüncenin ilkökul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarındaki konumu hakkında bazı yargılara varılmıştır. İncelenen kitaplarda, bir kitap içerisinde bulunan metinler birbirinin devamı veya benzer konuları ele alacak şekilde düzenlenerek konu bütünlüğünün sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu yaklaşım, öğrencilerin bir konuyu daha detaylı bir şekilde öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. Öğrencilerin; bilgiyi sistematik bir şekilde öğrenmelerini sağlamak amacıyla, metinler birbirini takip eden konu bütünlüğünde tasarlanmıştır. İlkokul ikinci sınıf Türkçe Okuma kitabından örnek vermek gerekirse; *Ekmek* metninden hemen sonra *Buğday Masalı* metni ve daha sonra *Sorular* kısmı yer almaktadır. Kitaplarda bazen art arda birbirini destekleyen metinler yer alırken bazen de kitap geneline yayılmış bir benzerlik söz konusudur. Benzer ana fikre sahip metinlerin bir kitapta verilmesi metinler arasında farklılık ve benzerliklerin öğrenci tarafından sorgulanmasına destek olmaktadır. Çünkü ele alınan konular farklı metinlerde farklı bakış açıları ile değerlendirilmektedir. İncelenen tüm kitaplarda, birbirini destekleyen ya da ön bilgi oluşturan metinlere rastlanmıştır.

5.1. Tartışma

İncelenen metinlerin edebî niteliği, öğrencilerle kahramanlar arasında bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Öğrenciler, kahramanlarla kendilerini özdeşleştirerek kahramanların davranışlarına tanık olmaktadır. Kahramanın karşılaştığı sorunlar ve bu sorunların çözümü, öğrencilere günlük hayatta karşılaştıkları sorunlara nasıl yaklaşmaları gerektiği konusunda rehberlik etmektedir. Bu durum, öğrencileri sorgulama yapmaya ve eleştirel düşünmeye teşvik etmektedir. İncelenen kitaplarda yer alan metinlerde,

kahramanların sorgulama, karşılaştırma, sınıflandırma, yorumlama, analiz etme, çıkarım yapma ve değerlendirme becerilerinden faydalandığı görülmüştür. Kahramanların mevcut düşünceleri sorgulamaları ve yeni çözümler üretmeleri, öğrencilerin olaylara ve düşüncelere nasıl yaklaşabileceklerini göstermektedir.

Eleştirel düşüncenin sınırlı olduğu ve engellendiği metinler de bulunmaktadır. Bu metinler genellikle millî ve kültürel değerlerin aktarıldığı metinlerdir. Vatan bütünlüğü, bayrak sevgisi, ülke sevgisi gibi konularda öğrencilerin sorgulama ve eleştirel düşünme yapmaları engellenmektedir. Yeni kurulan devletin millî ve kültürel temellerinin sağlamlaştırılmasına odaklandığı için olumsuz veya eleştirel düşünmeyi destekleyen konular bu metinlerde yer almamaktadır. Araştırmaya konu olan dönemde, okullarda kullanılan metinlerin genellikle millî ve kültürel değerleri içerdiği ancak eleştirel düşünce ve sorgulama unsurlarının eksik olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra metinlerde, eski devletin eksiklikleri ve yeni devletin üstünlükleri vurgulanırken eleştirel düşünce ve sorgulama kullanılmıştır. Millî ve kültürel değerler hakkında sorgulama ve eleştirel düşünme sınırlandırılmış fakat millî ve kültürel değerlerin eski devlet ile kıyaslandığı yerlerde, yeni devletin üstün yanları aktarılmış ve bu metinler eleştirel düşünmeyi destekleyici bir şekilde kaleme alınmıştır. Bu iki zıt unsurun bir arada sunulduğu gözlemlenmektedir. Bu bulgular, dönemin siyasi ve sosyal koşullarının etkisiyle, millî ve kültürel değerlerin vurgulanmasının eleştirel düşünce ve sorgulama becerilerinin geri planda kalmasına neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Yeni devletin kuruluş aşamasında, millî ve kültürel birliğin sağlanması ve toplumun bu değerleri benimsemesi önemli bir hedef olarak görülmüştür. Bu nedenle, eleştirel düşünce ve sorgulama gibi becerilerin geliştirilmesine pek önem verilmemiş veya sınırlı bir şekilde yer verilmiştir.

Eleştirel düşüncenin Türkçe Okuma kitaplarındaki konumu hakkında yapılan inceleme sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak şu yargılara varabiliriz:

İlköğretim kitapları, genellikle öğrencilerin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri unsurlar üzerine kurulmuş metinleri içermektedir. Öğrencilere yöneltilen sorular bazen metin içinde cevaplanmış, bazen de cevaplar öğrenciye bırakılmıştır. Ancak, eleştirel düşüncüyü destekleyen soruların yanı sıra etkisiz ve eleştirel düşüncüyü pekiştirmeyen sorular da bulunmaktadır.

Ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında ise genellikle öğrencilerin deneyimleyemeyeceği konular metinler aracılığıyla aktarılmaktadır. Öğrenciler genellikle metindeki karakterle özdeşleşerek doğrudan bir bağ kurmaktadır. Bu nedenle, eleştirel düşünceyi destekleyen sorular yerine karakterin gözlem, sorgulama, karşılaştırma, analiz ve çıkarımlarını içeren durumlar öğrencilere sunulmaktadır.

İlkokul ve ortaokul Türkçe Okuma ders kitapları karşılaştırıldığında, ilkokul seviyesindeki öğrencilerin somut işlemler döneminde, ortaokul öğrencilerinin ise soyut işlemler döneminde olmasından dolayı eleştirel düşünmeye teşvik eden metinlerin ortaokulda daha fazla olması beklenmektedir. Fakat yapılan inceleme sonucunda, ilkokul öğrencilerine yönelik metinlerde eleştirel düşünceyi destekleyici unsurların oldukça fazla olduğu, ortaokul öğrencileri için hazırlanan metinlerde eleştirel düşüncenin ilkokula kıyasla daha az olduğu görülmüştür.

Ortaokul metinleri genellikle öğrencilerin dış dünyayı tanımalarına yönelik, tarihî veya fantastik olayları aktaran metinlerden oluşmaktadır. Ortaokul öğrencilerine yönelik metinlerin daha çok edebî kaygılar ile kaleme alındığı görülmüştür. Bu metinler, genellikle dönemin edebi eserlerinden alınan kısa metinlerdir. Ortaokul kitaplarında yer alan metinlerin genellikle bir bütünün küçük bir parçası olmasından dolayı eleştirel düşünmeye teşvik etmekte yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. İlkokul seviyesindeki metinler ise öğrencilerin çevrelerini anlamalarına yardımcı olan metinlerdir. Özellikle birinci ve ikinci sınıf metinleri öğrenciler için özel olarak kaleme alınmış kolektif metinlerdir. Bundan dolayı öğrenciye kazandırılmak istenen yetkinliklere metinlerde rahatça rastlanmaktadır.

Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşüncenin varlığı üzerine yapılan inceleme, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki okuma kitaplarındaki metinlerin edebî kaygılarla kaleme alındığını ortaya koymaktadır. Bu metinlerde millî ve kültürel değerlerin aktarılması önemli bir yer tutmaktadır. Ancak, millî değerlerin aktarımında eleştirel düşüncenin daha az yer aldığı gözlemlenmektedir.

Öğrencilere sunulan metinler genellikle öğrenciler tarafından kabul edilmesi beklenen düşünceleri içermekte ve eleştirel düşünceye yer vermemektedir. Metinlerde bilimsel bilgiler de yer almaktadır. Eleştirel düşünceyi destekleyen metinler genellikle öğrencilere, karakterlerin bir sorun, durum veya gözlem üzerinden farklı fikirlerini içeren metinler aracılığıyla aktarılmaktadır. Bu durum, eleştirel düşüncenin daha az vurgulandığı millî ve

kültürel değerlerin aktarıldığı metinlerde de geçerlidir. Yani eleştirel düşünce, Türkçe Okuma kitaplarında genel olarak az görülmekte fakat tamamen yok sayılması mümkün değildir.

Ayrıca incelenen kitaplarda şiir parçalarına da sıkça yer verildiği gözlemlenmiştir. Bu şiirler genellikle vatan, bayrak, Cumhuriyet, Atatürk sevgisi ve tabiat konularını işlemektedir. Şiir metinlerinde eleştirel düşüncenin oldukça az olduğu görülmektedir. Türü ve ele aldığı konular bakımından şiirlerin, eleştirel düşüncenin kazandırılması konusunda yetersiz kaldığı söylenebilir.

Bu bulgulara dayanarak, Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşüncenin yeterince vurgulanmadığı ve millî-kültürel değerlerin aktarımının öncelikli olduğu sonucuna varabiliriz. Öğrencilerin eleştirel düşünce becerilerini geliştirmek için daha fazla çeşitlilik, çelişki ve farklı fikirleri içeren metinlere ihtiyaç duyulmaktadır. Eleştirel düşünce, öğrencilerin analitik düşünme, sorgulama ve bağımsız düşünme yeteneklerini geliştirerek onları hayata daha iyi bir şekilde hazırlayacaktır.

İncelenen tarih aralığında MEB Türkçe Okuma kitaplarına alınan metinler, yaşa bağlı olarak dağılım göstermektedir. Bazı metinlerin okuma zevki, eleştirel düşünme yetisi ve değerler eğitime katkı sağlamadığı tespit edilmiştir. Bu metinlerin neden kitaba alındığı hakkında bir sonuca ulaşmak imkânsızdır. Bunun yanı sıra, roman ya da hikâye gibi uzun yazıların bir kısmının alındığı metinlerin sayı olarak çok olduğu ancak konu bütünlüğünün sağlanamadığı görülmüştür. Alıntılanan metnin uzun olmaması için olay örgüsünün veya sonucun tamamına yer verilmemiş olması, metnin başı ve sonu olmayan ve ucu açık bir metin olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bazı metinlerde ise; alınan metin parçasından önce yazar tarafından, ilahi bakış açısıyla metin öncesi ve sonrası hakkında kısa bir bilgi verildiği görülmektedir. Bu kısa açıklayıcı yazıların günümüz ders ve okuma kitaplarında da benzer şekilde uygulanması güzel olacaktır.

5.2. Sonuç

Araştırma sonuçlarına göre, 1936-1960 yılları arasında okullarda kullanılan ilkökul ve ortaokul Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşünmeye teşvik eden metinlerden söz etmek mümkündür. Çalışmada metinler, eleştirel düşünmenin 7 alt becerisi olan; sorgulama, sınıflandırma, karşılaştırma, analiz etme, yorumlama, çıkarım yapma ve değerlendirme basamaklarına göre incelenmiştir. İncelenen dönemde, müfredatta eleştirel düşünceye yer

verme gayesi güdümediği görülmüştür. Metinlerde, eleştirel düşünceyi destekleyen unsurların insan doğasına dayandığı varsayımıyla eleştirel düşüncenin varlığı araştırılmıştır.

Çalışmada, öğrencilerin ön bilgilerini sorgulama, yanlışları düzeltme ve yeni bilgileri öğrenmeye teşvik etme gibi unsurlar göz önünde bulundurularak Türkçe Okuma kitaplarında eleştirel düşüncenin var olabileceği önerilmektedir. Araştırma sonuçları, eleştirel düşüncenin öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmede etkili bir yöntem olabileceğini göstermektedir. Türkçe Okuma kitaplarında yer alan metinlerle öğrencilerin, aktif olarak düşünmeleri ve çeşitli perspektiflerden değerlendirme yapmalarına teşvik edilmektedir. Eleştirel düşünceye dayalı Türkçe Okuma kitaplarının kullanımı, öğrencilerin analitik düşünme becerilerini güçlendirerek onların eleştirel düşünme becerilerini geliştirerek daha etkili bir öğrenme deneyimi almalarına olanak sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.3. Öneriler

Eleştirel düşüncenin öneminin gün geçtikçe daha fazla idrak edildiği günümüze nazaran 1936-1960 yılları arası farklı konulara odaklanan metinlerin tespit edilmesi, bu yıllar arasında eleştirel düşüncenin kazandırılmak istenen bir yetkinlik olmadığını kanıtlamıştır. Fakat dönemi kendi içerisinde değerlendirmek gerekirse değerler eğitimi ile verilen kavramların üzerine inşa edilen ve sorgulamaların yer aldığı metinlerde var olduğu görülmektedir. Eleştirel düşünceyi günümüzde var olduğu şekliyle değil de o zamanlar insanlığın doğası gereği var olan sorgulamanın bir ürünü olarak ele almamız gerekebilir.

KAYNAKLAR

- Bailin, S. and Case, R. and Coombs, J. R. and Daniels, L. B. (1999). *Conceptualizing critical thinking. Journal of Curriculum Studies*. 31(3). 285-302.
- Bailin, S. and Siegel, H. (2002.). *Critical thinking and science education. The Blackwell Guide To The Philosophy of Education*. 181-193.
- Cevizci, A. (1996) *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1993). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çoban A. (2019). *Farklı bölümlerde okuyan beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünce ve algılanan problem çözme becerilerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Dalak O. (2019). *Öğretmenlerin eleştirel düşünce eğilimlerinin araştırılması ve karşılaştırılması (Giresun ili örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Aksaray.
- Decaroli, J. (1973). *Critical thinking. Social Education*. (37), 67–69.
- Demirci, C. (2000). *Eleştirel düşünme, eğitim ve bilim*. 25(115). 3-9.
- Demirel, Ö. (Edit). (2005). *Eğitimde yeni yönelimler*. Ankara: PegemAA Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2002). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed),
- Ennis, R. H. (1987). *A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities. In JB Baron & RJ Sternberg (Eds.)*. Teaching thinking skills: Theory and practice. S. 9–26.
- Ertürk, S. (1998). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan A.Ş.
- Eskimen, A. D. (2016). *Edebiyat (9-12) ders kitapları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma: Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri örneği*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 9(27/3), 38-61.
- Evancho, R.S. (2000). *Critical thinking skills and dispositions of the undergraduate baccalaureate nursing student*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Connecticut: southern Connecticut State Universty.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*.
- Gelişli, Y. ve Doğan, E. (2020). *Türk dili ve edebiyatı Ortaöğretim programına 21. yüzyıl becerilerinin yansması*. TuranURAN-SamAM. (47). 58-69.
- Güneş, F. (2013). *Yapılandırmacı yaklaşımla dil bilgisi öğretimi*. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 9 (3), 171-187.

Hannel, G.I., Hannel. L. (1998). *7 Steps to teach critical thinking*. Education Digest, September,1-5.

http://www.criticalthinking.org/files/Turkish_CT_Concepts_Tools.pdf, 2008.

Jessop, J. L. P. (2002). Expanding our students'brainpower: idea generation and critical thinking skills. Proceedings of the 2002 American Society for Engineering Education Annual Conference. American Society for Engineering Education.

Karadeniz A. (2006). *Liselerde eleştirel düşünme eğitimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Kurudayıoğlu, M. ve Çelik, G. (2009). *Türk edebiyatı derslerinde eleştirel düşünme eğitimi*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2(2). 79-92.

Markham, U. (2001). *%100 Düşünce gücü ve bellek geliştirme*, çev: Ali Ülger. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

MEB (1936). *Ortaokul okuma kitabı 3. sınıf*. İstanbul: Devlet Basımevi.

MEB (1937a). *Okuma kitabı 4. sınıf*. İstanbul: Devlet Basımevi

MEB (1937b). *Ortaokul okuma kitabı 2. sınıf*. İstanbul: Devlet Basımevi.

MEB (1938). *Ortaokul okuma kitabı 1. sınıf*. İstanbul: Devlet Basımevi.

MEB (1944a). *Okuma kitabı 1. sınıf*. İstanbul Maarif Matbaası.

MEB (1944b). *Okuma kitabı 2. sınıf*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (1945). *Okuma kitabı 3. sınıf*. İstanbul: Maarif Matbaası.

MEB (1946). *Okuma kitabı 5. sınıf*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (1960). *Okuma kitabı 4. sınıf*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Munzur, F. (1998). *Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarında eleştirel düşünme eğitimi üzerine bir değerlendirme*. Ankara Üniversitesi. Ankara

Özsoy-güneş, Z. ve Çingil-barış, Ç. ve Kırbaşlar, F. (2013). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının matematik okuryazarlığı öz-yeterlilik düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Hayef. Journal of Education 10 (1). 47-64.

Paul, R. ve Elder, L. (2020). Kritik düşünme (E. Asalan ve G. Sart Çev. Ed). Nobel Yayınları.

Savaşkan, V. (2016). *Ortaöğretim 9. sınıf Türk Edebiyatı ders kitaplarındaki metin altı soruları üzerine bir inceleme*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 9(2). 821-836.

Semerci, Ç. (2003). *Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi*, Eğitim ve Bilim Dergisi, 28 (127), 64-70.

Semerci, N. (2000). Kritik düşünme geliştirilebilir mi? Yaşadıkça Eğitim. 65. 30-34.

Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Şenyıldız, N. (2020). *Türk dili kitaplarındaki eleştiriyle ilgili çalışmaların programa bağlı olarak öğrencide eleştirel düşünme becerisini geliştirmedeki yeterlilikleri*. The Journal Of Social Science. 4(8). 720-733.

TDK (1979). Türkçe Sözlük. Ankara: Maya Matbaacılık.

Tokyürek, T. (2001). *Öğretmen tutumlarının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Ulaş, A., Kolaç, E., Karabacak, H. (2010). *Evaluation of primary school Turkish language program (grades 1-5) in terms of critical thinking skills*. Ozean Journal of Applied Sciences, 3(4), 387

Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme: teori ve teknikler*. Ankara: Alkim Yayıncılık

Yıldırım, A. Şimşek, H. (2017). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım. C. (1997). *Bilimsel düşünme yöntemi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

EKLER

OKUMA KİTABI
BİRİNCİ SINIF

2479

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MAARİF VEKİLLİĞİ

2479/5

MAARİF MATBAASI
İSTANBUL, 1944

2480

OKUMA KİTABI

İKİNCİ SINIF

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MAARİF VEKİLLİĞİ

2175/16

MAARİF MATBAASI
İSTANBUL, 1944

OKUMA KİTABI
ÜÇÜNCÜ SINIF

2058

T. C.
MAARİF VEKALETİ
YAYIM MÜDÜRLÜĞÜ
ARŞİV
KÜTÜPHANESİNE
AITTİR

2058

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

1961

İSTANBUL 1945 — MAARİF MATBAASI

OKUMA KİTABI
DÖRDÜNCÜ SINIF

DEMİRBAŞIR
0/44

TÜRKİYE CUMURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI

T.C. MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü Arap Kütüphanesi	
Demirbaş no	Kitap No
1297	

DEVLET BASIMEVİ
İSTANBUL, 1937

~~1959-A~~
~~55~~

YENİ
OKUMA KİTABI
DÖRDÜNCÜ SINIF

3111

T. C.
Millî Eğitim Bakanlığı
YAYIN MÜDÜRLÜĞÜ
AŞKIN
KÜTÜPHANESİNE
AİTTİR

J
K
B

İSTANBUL — MAARİF BASİMEVİ

1958 A

106

2066

OKUMA KİTABI

B E Ş İ N C İ S İ N İ F

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
YAYIM MÜDÜRLÜĞÜ
ARŞİV
KÜTÜPHANESİNE
AITTİR

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI

51/151

MİLLÎ KÜTÜPHANE

İSTANBUL 1946 - MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

ORTAOKUL KİTAPLARI

1480

OKUMA KİTABI

II. Sınıf

T.C.
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
YAYIN MÜDÜRLÜĞÜ
ARŞİV
KÜTÜPHANESİNE
AİTTİR

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI

1273
856

8/1/57

17. X. 1937

MATBAAI EBÜZZİYA
İSTANBUL, 1937

ORTAOKUL KİTAPLARI

1725

OKUMA KİTABI

III. SINIF

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
YAYIN MÜDÜRLÜĞÜ
ARŞİV
KÜTÜPHANESİNE
AİTTİR

MAARİF BASKIHA LÜGATİ	
Kitap No.	1660
Tacili No.	494

İSTANBUL 1945 — MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ